

NÚMERO
125

TARDOR 2015
ANY 34
PREU: 8€

Revista cultural del Berguedà

L'EROL

— "La Catalunya Industrial" un projecte de creixement industrial al Guixaró de principis del segle XX

— Dels Paradisos Oceànics a les *Islas de Ensueño*: estudi del cas d'una autotraducció d'Aurora Bertrana

— Exposits a l'Alt Berguedà i la Casa de maternitat de Barcelona

— Dones de Patum

— Tempestes d'estiu al Berguedà. [#núvolBerga]

Perspectives econòmiques del Berguedà

BALLÚS S.A.

GASOILS

ESTACIONS DE SERVEI

Passeig de la Pau, s/n - **Tel 93 821 01 93 - Fax 93 821 02 12** - 08600 BERGA

Carrer Pere II, s/n (Àrea comercial) - **Tel 93 821 08 09** - 08600 BERGA

E. S. Sant Marc. Barri Bassacs s/n - **Tel 93 825 09 34** - 08680 GIRONELLA

E. S. Olvan. Ctra. 1411, Km. 71,600 - **Tel 93 822 25 55** - 08611 OLVAN

**RENTAT AUTO-SERVEI . GASOLINA SUPER I SENSE PLOM . GAS-OILS A,B,C.
MINI TENDA . SERVEI DE PNEUMÀTICS . BAR-RESTAURANT . OLIS I ACCESSORIS**

DISTRIBUCIÓ DE GAS-OILS A DOMICILI

Gas-oils A - B - C - Automoció - Agrícola - Calefacció

Tel 93 821 01 93

SERVIRUED

MICHELIN

BFGoodrich

Carretera de Sant Fruitós, entrada sud - 08600 BERGA

Tel 93 821 13 43 - Fax 93 821 13 43

Alineació computeritzada de direcció turisme-camió
Muntatge i equilibrat electrònic de rodes turisme-camió

Canvi ràpid d'oli. Mà d'obra gratuïta

Pastilles de fre. Mà d'obra gratuïta

Accessoris i llantes. Comprovació i col·locació d'amortidors

www.ballus.cat

SUMARI

L'EROL

Revista cultural del Berguedà

Número 123, primavera 2015.

Coberta: Nau de l'antiga fàbrica tèxtil de Cal Marçal, a Puig-reig, actualment seu de l'empresa Tesi Industrial Europa, S.L. ARB (fotografia superior) i JANINA VILANA (inferior)

PRIMERES PÀGINES

5 EDITORIAL L'EROL 125

DOSSIER

Perspectives econòmiques del Berguedà

- 8 El desenvolupament al Berguedà: de la reconversió industrial al desenvolupament rural.**
Lourdes Viladomiu Canela
- 12 Les vocacions productives del Berguedà davant la darrera crisi. Anàlisi shift-share del període 2008-2014.**
Jordi Boixader i Solé i Josep Maria Canals i Miquel
- 18 Quin desenvolupament econòmic per al Berguedà?.**
Oriol Estela Barnet
- 22 El comerç. Cinquanta anys de canvi al barri vell de Berga.** Martí Picas Sala, Oriol Tuson Ganuza i Jordi Boixader i Solé
- 29 La cultura i el patrimoni com a eina de desenvolupament local. Oportunitat o fracàs?. Reflexions des d'una mirada territorial.** Jordi Abella Pons
- 32 El Berguedà, un medi innovador resilient: passat, present i futur.** Montserrat Pallares-Barbera i Ana Vera-Martin
- 36 ENTREVISTA a Lluís Torner.** Per Balma Badal

ARTICLES

- 38 "La Catalunya Industrial"**
un projecte de creixement industrial al Guixaró de principis del s. XX. Rosa Serra Rotés
- 44 Dels Paradisos Oceànics a les Islas de Ensueño: estudi de cas d'una autotraducció d'Aurora Bertrana.** Vicenç Massana Codina
- 47 Exposits a l'Alt Berguedà en la segona meitat del segle XIX.** Eduard Martín

TRIBUNA JOVE

- 59 Dones de Patum.**
Cèlia Bertran Rodríguez / Tutora: Magda Lapuerta Reig.
Centre: Escola Xarxa Berga

ACTUALITATS

- 61 PARLEM DEL TEMPS** Aleix Serra i Uró
Tempestes d'estiu al Berguedà. (#núvolBerga)
- 63 DIETARI** Benigne Rafart Canals
- 66 LLIBRES** Ramon Felipó Oriol

L'EROL

Directora: Rosa Serra Rotés
Consell de redacció: M. Dolors Santandreu, Martí Picas, Jordi Boixader, Ramon Felipó, Josep M. Rossinyol, Montserrat Gorgs, Quirze Grifell, Eva Tomàs.
Col·laboradors: Josep Noguera, Judit Carreras, Carme Sellés, Jordi Puntas, Josep M. Marmi, Frederic Tarragó, Ramon Corominas, Ramon Viladés, Xavier Pedrals, Abel Gallardo.
Consell assessor: Antoni Dalmau, Anton M. Espadaler, Andreu Morta i Vladimír de Semir.

Imatge gràfica i maquetació:
Carme Bertran
Redacció, administració, subscripcions i distribució: Mn. Huch, 8. 08600 Berga
Tel.: 93 822 23 54
e-mail: ambit_erol@eresmas.com
Administració i subscripcions:
Roser Vila
Distribució: Isabel Pujol
Publicitat: L'EROL i Montserrat Vilanova. Tel. 636 82 85 41
Impressió: Impremta Boixader SCP Comafiguera, 8. 08696 La Pobla de Lillet
Dipòsit legal: B-17569-1982
ISSN: 02 12-445

Edita: Àmbit de Recerques del Berguedà
President: Ramon Viladés
Consell d'Administració de L'EROL:
President: Ramon Viladés
Vicepresidenta: Rosa Serra
Conseller: Josep Noguera
Gerent: M. Antònia Soler
Secretària: Judit Carreras

L'EROL emet la seva opinió a través de l'Editorial. Així mateix, també són responsabilitat de la Redacció els títols, subtítols, entradetes i peus de foto. No es retornaran els originals no publicats. Prohibida la reproducció total o parcial de la revista per qualsevol mitjà, sense autorització prèvia de L'EROL. L'EROL és membre de l'Associació Catalana de Premsa Comarcal (ACPC). Amb el suport de la Diputació de Barcelona i del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Generalitat de Catalunya
Departament
de la Presidència

***Saps aquella cara que fas quan
et valoren la feina ben feta?
És la cara que fem avui tots els
que formem part de CaixaBank.***

Gràcies als nostres 14 milions de clients, als nostres 30.000 empleats i als nostres 750.000 accionistes per convertir-nos en el millor banc d'Espanya.

Gràcies per formar part de CaixaBank.

Euromoney Awards for Excellence
**Millor Banc
d'Espanya 2015**

L'EROL 125

La tardor de 1981 una colla de persones ens vam aplegar entorn d'un projecte cultural que va néixer amb el nom d'**ÀMBIT DE RECERQUES DEL BERGUEDÀ**. Es tractava de construir plegats un centre d'estudis com els que feia una colla d'anys neixen en diferents comarques de Catalunya i dels Països Catalans, i que prenia com a model altres centres d'estudis plenament consolidats, alguns d'ells fins i tot emparats institucionalment per grans institucions. Érem fruit d'un estat d'ànim, d'una il·lusió, d'un temps en que, consolidada la democràcia, semblava que havia arribat el moment de consolidar el país amb la cultura com a puntal, i fer-ho també des del món local i comarcal.

De fet, el sentiment comarcal era aleshores fort al Berguedà. A casa nostra i arreu de Catalunya el debat sobre l'organització territorial era molt viu i faltava poc per què, el 1987, la Generalitat de Catalunya fes efectiva la nova organització comarcal. Poques comarques tenien aleshores un sentiment d'identitat i de complicitat tant grans com el que es tenia al Berguedà; ens atrevim a dir que a molts nivells, però especialment en l'àmbit de la cultura entesa aquesta en el seu sentit més ampli, el concepte de comarca esdevenia un imant i sobretot - en aquells temps aleshores també de canvis polítics, econòmics i socials-, d'oportunitats de futur.

De seguida ens vam adonar que **l'Àmbit** (contorn, volt, perímetre) de **Recerques** (de recerca, és a dir acció de cercar, especialment de cercar amb tota cura, atenció, per trobar o descobrir alguna cosa) del **Berguedà** (la nostra comarca), necessitava d'un producte que ens permetés, de manera àgil, periòdica i amb objectius de difusió, comunicar el que fèiem i com ho fèiem i amb qui ho fèiem. Amb aquest objec-

tiu de comunicació va néixer la revista **L'EROL**, el primer número de la qual va sortir al carrer el dia de Sant Jordi de 1982.

I amb aquest mateix objectiu continuem, trenta-tres anys després d'aquell any en que es celebrà a Espanya la Copa del Món de Futbol, que les pluges torrencials de la tardor van esberlar la presa de Tous al País Valencià i van provocar terribles aiguats a la nostra comarca i a tot Catalunya, un novembre en que Joan Pau II visitava Montserrat. Un any en que el Banc d'Espanya intervenia Banca Catalana i les conspiracions colpistes contra l'Estat de dret continuaven posant en perill la jove democràcia de l'estat de les autonomies i de la Constitució de 1978.

Des d'aleshores la comarca ha canviat; ens atrevim a dir que també el nostre sentiment de berguedans. Ha canviat el nostre país i ha canviat el món. **L'EROL** també ha canviat: nous dissenys han marcat nous períodes coincidint amb números rodons i amb dates assenyalades (per la revista, per la comarca i pel país), que sempre ens han anat bé per carregar forces i il·lusions i continuar impulsant la revista.

Ara, arribats al **número 125**, un número rodó, ens hem plantejat també passar al color. Les noves tecnologies i els canvis en el sistema d'edició ens permeten fer aquest pas qualitatiu amb el desig de que als nostres lectors fidels - tant els que ens doneu suport des de la subscripció com els que ho feu des de la compra quadrimestral, i els que més recentment us heu incorporat via digital- us agradi la proposta. Amb les ganes de captar nous lectors i amb l'objectiu que, mantenint i ampliant la qualitat dels continguts i del format, puguem continuar essent un producte cultural reconegut de la nostra comarca i per la nostra comarca.

www.zenobitaedicions.com
Tel. 93 875 7363
c/e: zb@zenobitaedicions.com

Zenobita
edicions

Col·lecció

patrimoni industrial i històric

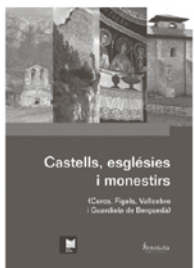
**Viure al peu
de la mina**
Les colònies
mineres
de Cercs

**Vallcebre
i la mineria del carbó**

**Castells, esglésies
i monestirs**

Cercs, Figols, Vallcebre
i Guardis de Berguedà

**Capelles
de Queralt**

La meva primera història de Berga

Maria Dolors Santandreu
Susanna Campillo

Autores:

Maria Dolors SANTANDREU
Susanna CAMPILLO

De venda a les millors llibreries i quioscs
de la comarca

Ctra. Sant Fruitós, 32 - bxs.

Tel. 93 821 45 90

Fax 93 821 45 91

08600 Berga

 PLANA
a s s e s s o r i a s . l

DERMATOLOGIA

DR. JORDI GIL

.....
Passeig de la Rasa dels Molins, 22, 4art 2a · 08600 Berga

Tel. 93 821 39 51 · Mòbil 619 54 61 54

Fes-te soci de l'Àmbit
Fes-te soci de l'Àmbit
Fes-te soci de l'Àmbit
Fes-te soci de l'Àmbit
Fes-te soci de l'Àmbit
Fes-te soci de l'Àmbit
Fes-te soci de l'Àmbit
Fes-te soci de l'Àmbit
Fes-te soci de l'Àmbit

DOSSIER

1982

Perspectives econòmiques del Berguedà

2003

El Berguedà travessa un moment econòmic difícil. L'impacte de la crisi sobre l'ocupació, el teixit productiu i les condicions de vida ha estat notable. El dossier d'aquest número 125 presenta

una visió econòmica de la comarca (visions, en realitat) a partir de temes clau que permetin fer un cert balanç de la situació actual i assenyalar perspectives de futur.

2007

Jordi Abella i Pons
Balma Badal Díez
Jordi Boixader i Solé
Josep Ma. Canals i Miquel
Oriol Estela Barnet
Montserrat Pallares-Barbera
Martí Picas Sala
Lluís Torner i Sabata
Oriol Tuson Ganuza
Ana Vera-Martin
Lourdes Viladomiu Canela
Coordinació del dossier:
Jordi Boixader i Martí Picas

El desenvolupament al Berguedà: de la reconversió industrial al desenvolupament rural

Lourdes Viladomiu Canela

Introducció

El Berguedà és la única comarca de la província de Barcelona que compleix molts dels criteris que s'utilitzen actualment per definir els territoris rurals, entre ells el més important que correspon a densitat, que en el cas que ens ocupa és de sols 33,8 habitants per Km², és a dir, molt per sota dels 100 habitants que sovint serveixen per traçar la frontera. Amb tot la comarca es caracteritza per un contrast molt gran entre els relativament importants centres poblacionals de l'eix del Llobregat (Berga-Avià, Gironella i Puig-Reig) que aglutinen quasi el 70% de la població i la forta dispersió poblacional fora d'aquests nuclis. És a més a més la comarca de la província de Barcelona que presenta major participació del sector agrari tant en la producció com en l'ocupació. El sector primari del Berguedà té una representació molt major que la mitjana catalana.

El passat industrial del Berguedà està marcat pel desenvolupament de la mineria i la indústria tèxtil a partir de meitats del segle XIX. Aquest fet va comportar que la comarca arribés a nivells elevats de densitat demogràfica i que no guardaven relació amb la seva activitat agrària, ramadera i forestal.

A partir dels anys setanta es va iniciar un fort procés de caiguda en els dos sectors claus de l'economia de la comarca sense re-

Prospeccions de petroli a Puig-reig el 1956. ARXIU LUIGI

cuperació posterior. Com a conseqüència, des d'aquells anys la comarca ha experimentat una important transformació de la seva estructura productiva i empresarial, alhora que s'implementaven polítiques per fer front als problemes derivats del declivi industrial.

En aquest article reflexionarem sobre els grans trets de l'evolució de la comarca del Berguedà, i situarem les diferents etapes en el marc dels grans plantejaments teòrics de les polítiques de desenvolupament, fent especial referència a les actuacions en el desenvolupament rural.

Desenvolupament exogen

La comarca va viure durant aproximadament 100 anys un creixement marcat per l'arribada d'empreses exògenes. La localització empresarial responia, ja fos a la disponibilitat de recursos, com és el cas de les empreses mineres per l'obtenció de lignit, ubicades a la part nord de la comarca, o a la possibilitat d'aconseguir energia hidràulica que va ser fonamental pel desenvolupament de les colònies tèxtils al llarg del riu Llobregat. (Serra, varis anys).

La mà d'obra necessària es va obtenir, en gran mesura, de la immigració, però les famílies pageses de la zona també hi varen contribuir. Aquest desenvolupament va implicar que els treballadors es convertissin en assalariats d'empreses relativament grans i que la població anés creixent sota el impuls de la industrialització i es concentrés en algunes zones de la comarca. Després de la Guerra Civil, la zona va experimentar un fort impuls per donar resposta a les necessitats del mercat interior, arribant a una població de quasi 50.000 habitants a fi-

nals dels anys cinquanta (Serra, 1993,1999). Posteriorment i ja als anys seixanta, les millors oportunitats de feina i de condicions de vida van comportar que part de la població emigrés cap a l'àrea metropolitana de Barcelona. Aquesta població va ser substituïda parcialment per l'arribada de persones d'altres regions d'Espanya.

El desenvolupament d'aquest període (1880-1975) va pivotar sobre empreses forànies d'una grandària significativa i amb forta estabilitat pels treballadors assalariats. Al final del període, el número d'explotacions agràries s'havia reduït dràsticament amb

La situació de la comarca era la pròpia d'algunes zones rurals europees afectades per l'anomenat declivi industrial d'un sector madur en el qual s'havia especialitzat el territori. La resposta donada des dels poders públics va consistir en una política de reconversió industrial de tipus sectorial, orientada a ajudar les empreses existents a realitzar un ajust molt important que permetés redimensionar els establiments i sortir dels números vermells gràcies a la reducció de les plantilles i a la incorporació de nova maquinària. En paral·lel es va fer una política per atreure noves iniciatives industrials d'al-

ment amb la Xina, en un entorn de ràpida globalització.

Els fracassos de les iniciatives de desenvolupament exogen en la recuperació de zones en declivi va obligar a una revisió d'aquest model i la recerca de nous plantejaments. Les polítiques de desenvolupament exogen eren molt costoses i els èxits excepcionals. En el cas d'Espanya, a més a més, la descentralització administrativa de la transició política va popularitzar ràpidament els plantejaments endògens que des de la Comissió Europea es predicaven. El desenvolupament a partir d'iniciatives de més petita envergadura, impulsades per agents

tipus de projecte que permetés la diversificació de l'economia rural.

Per al Berguedà, aquest nou plantejament va suposar substituir l'esperança del desenvolupament a partir d'iniciatives forànies i de la transferència de rendes per el redescobriments d'uns potencials del propi territori que fins aquell moment havien estat poc valoritzats (els seus recursos paisatgístics, culturals, gastronòmics,...). Es va posar èmfasi en la diversificació productiva, adquirint major importància el sector terciari en front el primari i el secundari.

Durant els anys vuitanta i noranta va sorgir un nou empresariat que sovint abans havi-

abandonament de moltes masoveries. Els propietaris, que havien viscut majorment de les rendes forestals, veien disminuir ràpidament els seus ingressos en la mesura que la demanda de fusta per a pals elèctrics començava a minvar. El sector agrari es va reorientar amb força cap a la ramaderia, conjugant formes extensives amb granges intensives, amb un important èxode d'agricultors molt similar al que experimentaven altres zones de Catalunya.

Reconversió industrial i desenvolupament endogen (1976-94)

La crisi d'aquell desenvolupament basat en iniciatives exògenes es va concretar en el tancament dels establiments més emblemàtics de la zona, amb el corresponent augment de la població aturada, caiguda de la població i envelliment.

tres sectors i d'altres territoris, intentant impulsar la diversificació de l'aparell productiu per superar la seva especialització llavors en crisi, impulsant l'arribada de noves empreses.

En el cas del Berguedà, aquesta política de recuperació de zones en declivi no va aconseguir atreure noves iniciatives significatives. Els dèficits en les comunicacions i les característiques del seu mercat de treball feien més atractives localitzacions alternatives que també varen ser ajudades per fer front als nombrosos aturats d'aquells anys a tota Catalunya.

Ja en els anys de recuperació econòmica es va donar a tot Europa un procés de desindustrialització i deslocalització dels sectors industrials tradicionals. Aquest fet va acabar amb molta de l'activitat del Berguedà, incapaç de competir amb els nous països emergents, molt especial-

ment locals i sota polítiques amb gran protagonisme de les administracions regionals i locals es varen anar imposant.

El desenvolupament endogen es basa en la mobilització (o valorització) dels recursos d'un territori per part dels seus agents amb un plantejament multisectorial, fort protagonisme d'iniciatives públicoprivades i amb participació dels diferents nivells de les administracions (des de la local fins la europea) sota orientació local.

Aquest plantejament està plenament en consonància amb el que es va anomenar el "nou paradigma del desenvolupament rural" (OECD, 2006). Sota aquesta nova visió, rural va deixar de ser sinònim d'agrari i la intervenció pública va deixar de consistir en repartir ajudes a les rendes per passar a donar suport a la inversió d'empresaris en qualsevol

Sant Joan de Montdarn, una de les parròquies del municipi de Viver i Serrareix, despés dels focs de l'any 1994. ARXIU LUIGI

en estat assalariats. Aquests van poder aprofitar el "savoir faire" i una xarxa comercial preexistent per iniciar la seva pròpia petita empresa, una vegada els antics propietaris havien abandonat les instal·lacions de la comarca.

L'incendi de l'estiu de 1994 que va ser el més devastador que hi ha hagut mai a Catalunya, i que va afectar plenament a la comarca, va ser el punt d'inflexió per a el canvi de plantejament. De ser una comarca receptora de recursos per la reconversió (de la mineria i del tèxtil) va passar a ser objecte d'un programa LEADER, inicialment a la zona sud i posteriorment ampliat a la totalitat. Aquesta iniciativa, que de fet ha

suposat l'arribada de relativament pocs recursos públics, va tenir un impacte important en el plantejament de l'estratègia econòmica de la comarca. Va obligar a un canvi en l'enfocament fonamental de la visió del desenvolupament de la comarca, ja que va comportar que els agents de la població locals fossin els grans protagonistes, a diferència de les actuacions anteriors, que sempre havien estat definides des de fora del territori. El programa LEADER exigia la realització d'un pla de desenvolupament amb forta implicació de tots els agents del territori, la creació d'un Grup d'acció local amb agents públics i privats que s'encarregaria de la recerca i selecció de projectes empresarials a subvencionar en qualsevol sector de l'economia que contemplés l'estratègia aprovada.

Altres actuacions implementades en aquests darrers anys han anat en la mateixa direcció i han generat importants sinèrgies i un teixit institucional del desenvolupament endogen molt ric (Consorti de Formació i d'Iniciatives Cercs- Berguedà, Consorci de Turisme d'Alt Berguedà, el Consorci del Parc Fluvial del Llobregat, els Serveis de promoció econòmica i turisme del Consell Comarcal del Berguedà entre altres). Recentment moltes d'aquestes institucions s'han fusionat constituint

l'Agència de Desenvolupament del Berguedà.

D'altra banda, cal destacar que l'impacte dels incendis en el sector agrari va ser important en moltes zones de la comarca a on les explotacions van modificar les seves estratègies. Es va accelerar el reemplaçament generacional i van ren poder disposar d'ajuts per dur a terme els canvis necessaris. El bosc va perdre part del seu valor econòmic, amb la contrapartida de guanyar terres de conreu i obrir zones al paisatge (Viladomiu et al. 2011). Exemples interessants en aquesta direcció es poden trobar en el municipi de Sagàs, un dels més afectats pels focs.

El nou desenvolupament del Berguedà (1994-....)

L'aproximació integrada del desenvolupament de la mà del nou paradigma del desenvolupament rural va comportar la proposta d'un nou model econòmic per a la comarca. Passem a comentar els eixos tant sectorials com territorials, d'estructura de les empreses i del mercat de treball.

Diversificació productiva

Pel que fa a la composició de l'activitat productiva, l'evolució es fa en direcció a la diversitat d'activitats.

El sector secundari perd la seva forta especialització en mineria i tèxtil i incorpora nous

sectors. L'alimentació guanya importància, reafirmant la producció de derivats carnis. El subsector de la fusta i el suro s'amplia. Empreses metal·lúrgiques i electròniques complementen la producció manufacturera. Al mateix temps l'activitat tèxtil es manté en petites empreses molt versàtils i de caràcter familiar autòton. Les empreses extractives continuen el seu procés de tancament.

L'aparició de noves indústries alimentàries es realitza en paral·lel a un important desenvolupament de la ramaderia i a canvis en l'orientació de la producció agrària, configurant un sector primari rellevant on la ramaderia surt enfortida.

La construcció rep l'impuls del sector públic gracies a noves infraestructures i establiments i la recuperació de la construcció d'habitatges, tant nous com remodelats. Aquest sector va registrar un creixement constant des

La planta de Cal Saltet de Puig-reig, de Serradora Boix, té una capacitat de producció de 80.000 m³ de fusta serrada i més de 1.000.000 de palets. En els últims anys ha iniciat la fabricació de pèl.let, la comercialització d'escorces i llenya i la producció d'energia renovable amb biomassa. Té una plantilla de 130 treballadors.

ARXIU LUIGI

de 1996 i es convertiria en important generador de nous llocs de treball durant els primers anys del segle XXI (2000-2007). La comarca presentava, en aquells anys, especialització significativa en el sector de la construcció.

Des d'un punt de vista de generació d'ocupació i participació en el PIB, el sector terciari va anar guanyant importància fins a ser fortament majoritari en llocs de treball, amb un doble eix: turisme i serveis a la població.

La valorització dels recursos paisatgístics, gastronòmics i culturals permeten el desenvolupament d'empreses en els diferents àmbits del turisme. A meitat de la primera dècada del segle actual, es va estimar que el turisme generava directa i indirectament el 8,9% del PIB i un 17% de l'ocupació de la comarca (Gabinet estudis econòmics, 2007). Un turisme que afecta a tota la comarca però amb diferències importants. A la zona nord predominen els càmpings, cases de colònies i segones residències, a la zona sud els allotjaments en cases de turisme rural i a Berga capital els hotels i els serveis especialitzats. Els restaurants estan distribuïts en el conjunt comarcal.

D'altra banda el desenvolupament dels serveis per a la població tant públics com privats ha permès una important millora de la qualitat de vida.

Empreses petites i autòctones, apertura del mercat de treball i comportament demogràfic

El nou model es recolza en microempreses, petites i alguna mitjana. Empreses majoritàriament de capital local, amb una ampla diversitat de sectors d'activitat. Els autònoms són molt nombrosos. El capital autòcton pren el relleu a les iniciatives forànies, molt presents en el desenvolupament inicial de la comarca. Les entitats públiques (Ajuntament de Berga, Hospital comarcal) se situen en les primeres posicions en el rànking d'empreses segons nombre d'ocupats.

El "desenclavament" de la comarca, gràcies al túnel del Cadí i a la millora i posterior desdoblament de l'eix del Llobregat (C-16) obra noves opcions als treballadors. Els residents que es desplacen a treballar fora de la comarca van créixer fins a suposar el 25% dels ocupats a l'inici de la crisi. També el menor cost de l'habitatge i de la vida, conjuntament amb la millora de les carreteres, va atreure nous residents amb feina fora del Berguedà.

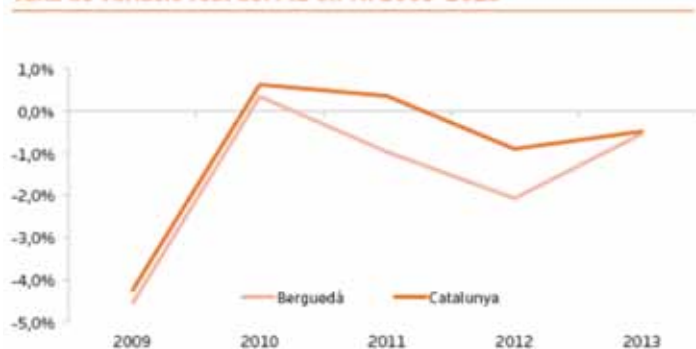
L'atur va disminuir fins un mínim del 5% el 2001, per posteriorment créixer lentament fins a situar-se proper al 8% al inici de la crisi. La població s'estabilitza propera a les 40.000 persones i l'arribada d'immigrants estrangers procedents majoritàriament d'Amèrica Llatina i d'Àfrica rejuveneix la població (Ponce, 2004). Amb tot, el Berguedà se situa entre les comarques amb més alt nivell d'envelliment de Catalunya (23,5% front al 17,8%). Per últim, cal assenyalar que la població continua concentrant-se, molt especialment a Berga capital.

Crisi i vulnerabilitat

El Berguedà es una de les comarques catalanes que ha experimentat amb més força la recessió econòmica. La destrucció d'ocupació en el període 2008-15 ha estat del 18,6% en front al 10,6% pel conjunt de Catalunya (Idescat). El seu PIB per càpita al 2010 era del 81,5% de la mitjana catalana, havent retrocedit uns 4 punts entre 2006-2010, i aquesta caiguda es

GRÀFIC 1: VARIACIÓ ANUAL DEL PIB

Taxa de variació real del PIB en %. 2009-2013

FONT: Anuari Comarcal Catalunya Caixa

manté en el anys més recents, si considerem les dades de l'evolució de la taxa de variació real del PIB de l'Anuari comarcal de la Caixa de Catalunya (gràfic 1)

Segons les dades de l'Anuari, la construcció i la indústria han estat claus a la davallada. La indústria ha accentuat el seu procés d'ajust incrementant les taxes negatives de creixement que la venien caracteritzant. En el període 2000-06 es va estimar una disminució del 2,8 i entre 2007 i 2012 del 3,5%. Però va ser la construcció qui va registrar la caiguda més espectacular passant d'un creixement anual del 8,8% en el període 2000-06 a una disminució del 4,2% en el període 2007-12.

El sector serveis que venia creixent a una taxa del 4,4% durant el primers anys de segle, va registrar una taxa de creixement de tan sols el 1,3 en el període 2007-12.

Només, el sector primari va incrementar la taxa de creixement anual de mitja en el període 2007-12 respecte al període anterior augmentant del 2,5% al 3,7%.

L'evolució de l'economia del Berguedà manifesta la seva fragilitat davant recessions econòmiques. L'estratègia de diversificació i de valorització dels recursos autòctons està tenint resultats lents en la consolidació del creixement econòmic de la comarca.

D'altra banda, diferents informacions semblen manifestar que les activitats que més bé estan resistint en els anys recents són aquelles que es recolzen en les economies de diversificació i no en les economies d'escala. Un exemple il·lustratiu és el del

turisme, on els hotels presenten resultats molt negatius en front al turisme rural on se subministra un conjunt complementari de serveis i productes que, sense necessitat d'incrementar el número de places, proporciona uns resultats favorables. El Berguedà és avui la comarca amb més places de turisme rural de Catalunya. La versatilitat dels tallers tèxtils també va en la mateixa direcció buscant una ampla diversitat d'opcions que sovint són complementàries. Caldria, emperò una recerca més profunda per arribar a confirmar aquesta hipòtesi.

Reflexions finals

El procés de transformació que ha realitzat el Berguedà en aquestes dècades ha estat profund, modificant l'estructura empresarial i l'especialització sectorial del seu territori.

Les polítiques que han acompanyat el procés són complexes d'implementar, ja que es tracta d'un territori en declivi industrial i que alhora presenta la problemàtica de tot territori rural. Molts dels nuclis poblacionals han tingut una forta dependència cap una empresa concreta, i el tancament d'aquesta va generar una espiral negativa que no resulta fàcil de trencar: pèrdua de població, èxode dels joves, envelliment de la població, extensió de la cultura assistencial, tancament de serveis, abandonament i deteriorament dels edificis i instal·lacions, etc. D'altra banda les iniciatives de desenvolupament rural estan pensades

per territoris de baixa densitat i no son apropiades per donar resposta a les bosses d'atur que es concentren en el nuclis poblacionals de les zones en declivi industrial.

En conseqüència, el Berguedà requereix actuacions que donin resposta a aquesta doble problemàtica i cal continuar avançant lentament en un model diversificat i de qualitat de vida.

Bibliografia

- Consell Comarcal del Berguedà (2010). *Pla de Dinamització de l'Economia Cooperativa del Berguedà 2011-2013*.
- LEONART, P., CASTRO, M (Gabinet estudis econòmics) (2008). *Impacte socioeconòmic del turisme al Berguedà*. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona.
- PONCE, S. i ANDREU, H. (2004). *Estudi socioeconòmic de la comarca del Berguedà*. Cambra de Comerç de Barcelona
- SERRA i ROTÉS, ROSA (2011). Les colònies industrials a Catalunya, *Catalan Historical Review*, 4: 241-255 (2011).
- SERRA i ROTÉS, ROSA *La cuenca minera de Berga* www.um.es/hisminas/wp.
- SERRA i ROTÉS, ROSA (1993). Les colònies mineres de Sant Corneli, Sant Josep i la Consolació (Cercs, Berguedà, *Treballs de la Societat Catalana de Geografia - N° 36 - vol. VII*, p. 209-225,
- SERRA i ROTÉS, ROSA (1999). Les mines de Cercs, *Quaderns de didàctica i difusió* núm. 11, Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica de Catalunya, Gabinet estudis econòmics (2013) *Impacte socioeconòmic del turisme al Berguedà (actualització)*. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona i Diputació de Barcelona.
- OEDC (2006). *The New Rural Paradigm: Policies and Governance*.
- VILADOMIU, L., FRANCÈS, G., and ROSELL, J., (2011). *What agrarian policy for an extensive agricultural area: the case of Berguedà, Spain*, in Bryden, J. and al. *Towards Sustainable Rural Regions in Europe*. Routledge.
- Anuari Econòmic Comarcal de Caixa Catalunya*. Diferents edicions.
- Web de LIDESCAT
- Consorci del Parc fluvial <http://parc-fluvial.cat>.
- Agència de Desenvolupament del Berguedà. www.adbergueda.cat

Lourdes Viladomiu Canela
DRUAB- Equip de recerca en Desenvolupament rural. Universitat Autònoma de Barcelona

Les vocacions productives del Berguedà davant la darrera crisi.

Anàlisi *shift-share* del període 2008-2014

Jordi Boixader i Josep Maria Canals

1. Introducció

La darrera crisi econòmica ha impactat amb força a la comarca del Berguedà. Després del tancament de la mineria i d'una època de forta contracció del tèxtil, les expectatives de refer l'ocupació i el teixit productiu amb un patró més resistent als cicles d'estancament s'han vist novament truncades.

Aquest article analitza els efectes de la crisi en el període 2008-2014. Ho fa per mitjà de diferents eines provinents de l'anàlisi regional amb la idea de respondre tres preguntes: fins a quin punt es tracta d'una crisi que s'explica per factors endògens o bé està fortament marcada pel context català i internacional? Quina ha estat la dinàmica dels diferents sectors? I, en qualsevol cas, quina ha estat l'evolució de la comarca en relació amb altres territoris comparables?

2. Components del creixement

L'anomenada anàlisi *shift-share* és utilitzada per explicar els canvis que es produeixen en l'evolució d'una variable econòmica d'un àmbit geogràfic determinat. Aquí s'estudia el comportament dels llocs de treball dels sistemes territorials de l'Alt Berguedà, el Baix Berguedà i Berga prenent com a referència Catalunya¹.

Concretament, seguint el model de Dunn (1960), es tracta de distingir:

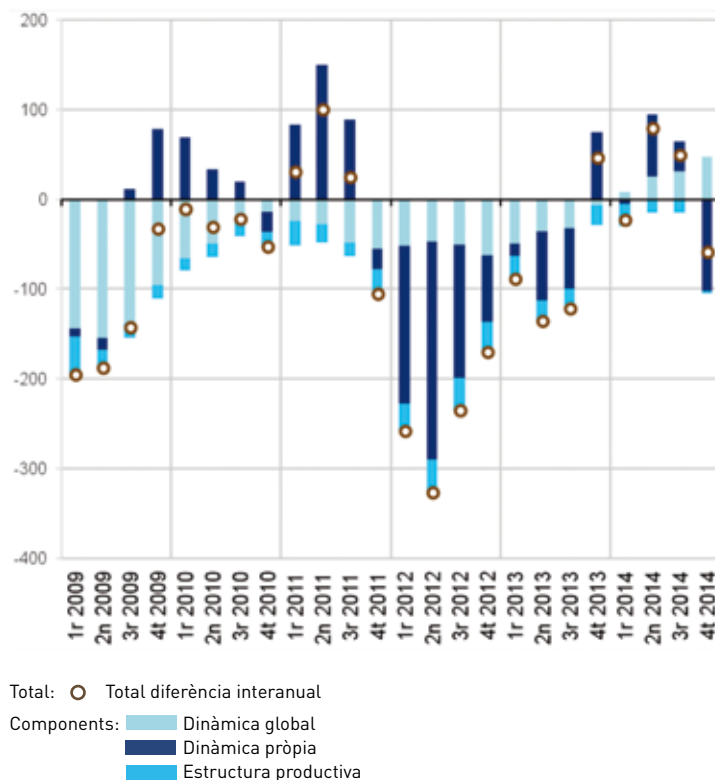
- L'efecte regional o dinàmica global, que reflecteix el creixement (o decreixement) de l'àrea seleccionada si evoluciona d'acord amb el creixement del conjunt del territori català.
- L'efecte sectorial o d'estructura productiva, que indica l'evolució de l'economia de l'àrea en funció de si els sectors en què està especialitzada han tingut una evolució més o menys positiva, és a dir, és el creixement sectorial comparat.
- L'efecte territorial o dinàmica pròpia, que expressa la diferència de comportament de l'àrea seleccionada en relació amb la regió de referència i que s'interpreta com un indicador de competitivitat.

2.1 Sistema territorial de l'Alt Berguedà

El sistema territorial de l'Alt Berguedà està integrat per 15 municipis: Bagà, Borredà, Castellar de n'Hug, Castell de l'Areny, Fígols, Gisclareny, Guardiola de Berguedà, La Nou de Berguedà, La Pobla de Lillet, Saldes, Sant Jaume de Frontanyà, Cercs, Vallcebre, Vilada i Sant Julià de Cerdanyola. La població el 2014 és de 7.802 persones, un 8,5% (-728) inferior a la de 2008.

A final de 2014 hi ha 1.558 ocupats al sistema, un 19% (-369) menys que a final del 2008, decreixement molt superior al registrat al conjunt de la província (-9%), i produït al llarg del pe-

Figura 1. Treballadors afiliats. Diferències interanuals 1r 2009 - 4t 2014

Font: elaboració pròpia a partir del programa Hermes de la Diputació de Barcelona i del Web del Ministerio de Empleo y Seguridad Social

ríode. A diferència de bona part de sistemes territorials de les comarques de Barcelona, en el darrer bienni no recupera ocupació perduda sinó que en segueix eliminant.

Quines pautes hi ha darrere aquests resultats generals? La figura 1 mostra que la dinàmica global esdevé el detonant de la crisi. Tanmateix, a finals del 2011

es dona ja una erosió de les bases competitives de l'àrea, de manera que la dinàmica pròpia esdevé el principal factor d'expulsió de llocs de treball. El darrer any és volàtil, però la tendència a la recuperació general no és acompanyada per una millora clara en clau interna.

L'estructura productiva no contribueix a generar ocupació en

cap trimestre del període i, de fet, els grans sectors presents a l'economia de l'Alt Berguedà mostren sistemàticament un comportament pitjor que la mitjana de la demarcació.

En xifres, del 4t trimestre del 2008 al 4t trimestre del 2014 hi ha una pèrdua de 570 afiliats i una generació de 201. La dinàmica global explica el 41% de l'ocupació destruïda i el 23% de la generada. La dinàmica pròpia explica el 39% de la destruïda i el 77% de la generada, mentre que l'estructura productiva explica el 20% de la destruïda i no en crea.

2.2 Sistema territorial del Baix Berguedà

El sistema territorial del Baix Berguedà està integrat per 12 municipis: Capolat, Casserres, L'Espunyola, Gironella, Montclar, Montmajor, Olvan, Puig-reig, La Quar, Sagàs, Santa Maria de Merlès i Viver i Serrateix. La població el 2014 és de 13.136 persones, un 1,7% (-226) inferior a la de 2008.

A final de 2014 hi ha 3.586 ocupats al sistema, un 15,5% (-660) menys que a final del 2008, decreixement superior al registrat al conjunt de la província (-9%).

En el subperíode que va de final de 2008 a final de 2012, la

pèrdua d'ocupació ha estat molt intensa, amb 716 ocupats menys. El darrer bienni, en canvi, es recupera un de cada dotze llocs de treball eliminats en els quatre anys de crisi més intensa.

La dinàmica de l'economia del Baix Berguedà, com s'observa a la figura 2, és substancialment diferent a la de l'Alt Berguedà. Hi ha un efecte global molt persistent que es combina amb unes especialitzacions sectorials que pateixen intensament la crisi. L'efecte territorial propi és moderadament positiu i estable al llarg del temps.

Del 4t trimestre del 2008 al 4t trimestre del 2014 es dona una pèrdua de 958 afiliats i una generació de 299. La dinàmica global explica el 52% de l'ocupació destruïda i el 34% de la generada. La dinàmica pròpia explica el 8% de la destruïda i el 66% de la generada, mentre que l'estructura productiva aporta el 40% de la destruïda i no contribueix a crear-ne.

2.3 Sistema territorial de Berga

El sistema territorial de Berga està integrat per 3 municipis: Avià, Berga i Castellar del Riu. La població el 2014 és de 18.885 persones, un 2,5% (-478) inferior a la de 2008.

A final de 2014 hi ha 5.288 ocupats al sistema, un 15,7% (-984) menys que a final del 2008, decreixement superior al registrat al conjunt de la província (-9%).

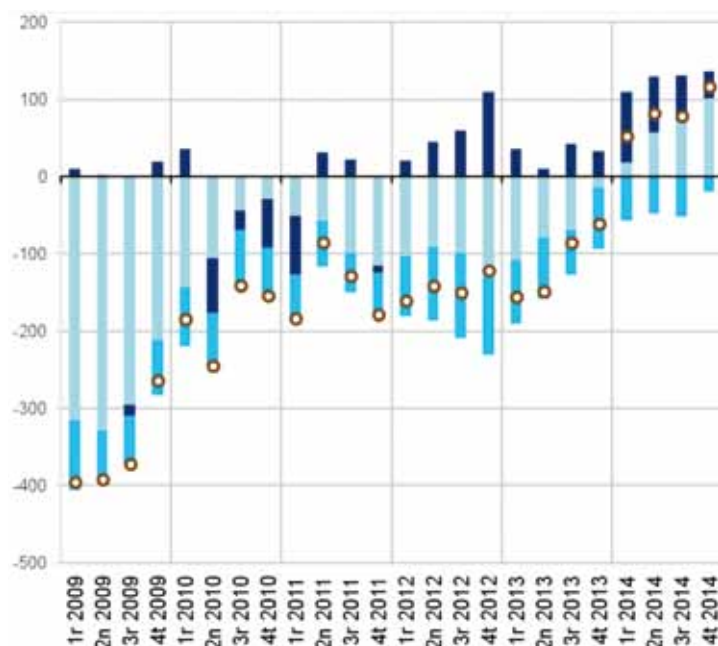
De 2008 a 2012 la pèrdua d'ocupació ha estat molt forta. En el darrer bienni, en canvi, l'evolució s'ha tornat positiva recuperant un 10% dels llocs de treball eliminats. Val a dir que tot i ser el sistema que en termes relatius més es recupera de la comarca en el període 2013-2014, ho fa per sota de la mitjana de la demarcació de Barcelona.

Així, en el sistema territorial de Berga l'impacte de la crisi es produeix sobretot al principi, en el

període que va des del 1er trimestre del 2008 fins al 2on del 2010. El decreixement es deu principalment a la dinàmica global de l'economia i la forta pressió sobre els grans sectors. A partir d'aquí, l'expulsió d'ocupació és més petita però destaca que l'efecte de competitivitat del sistema on se situa la capital comarcal és persistentment negatiu. La recuperació d'ocupació en el darrer bienni es produeix per la millora de les condicions generals de l'economia i el canvi en la dinàmica dels sectors.

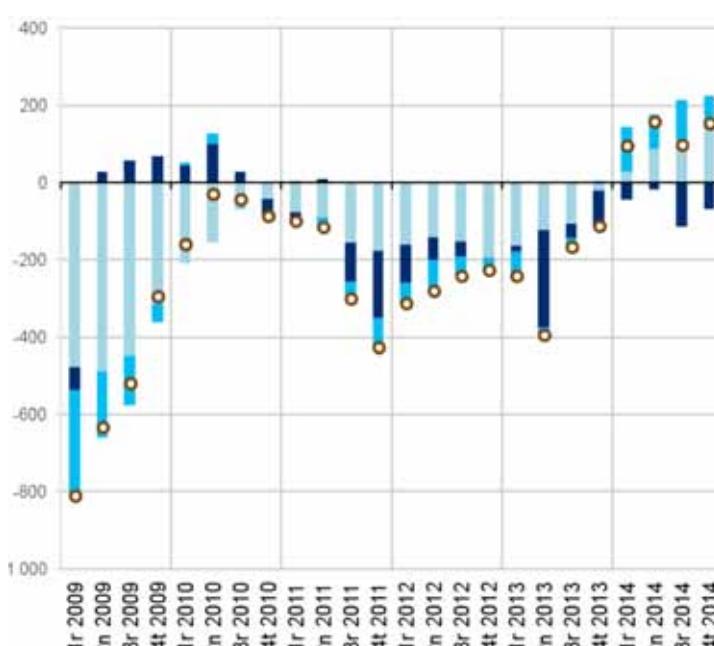
Amb dades, del 4t trimestre del 2008 al 4t trimestre del 2014 hi ha una pèrdua de 1.281 afiliats i una generació de 297. La di-

Figura 2. Treballadors afiliats. Diferències interanuals 1r 2009 - 4t 2014

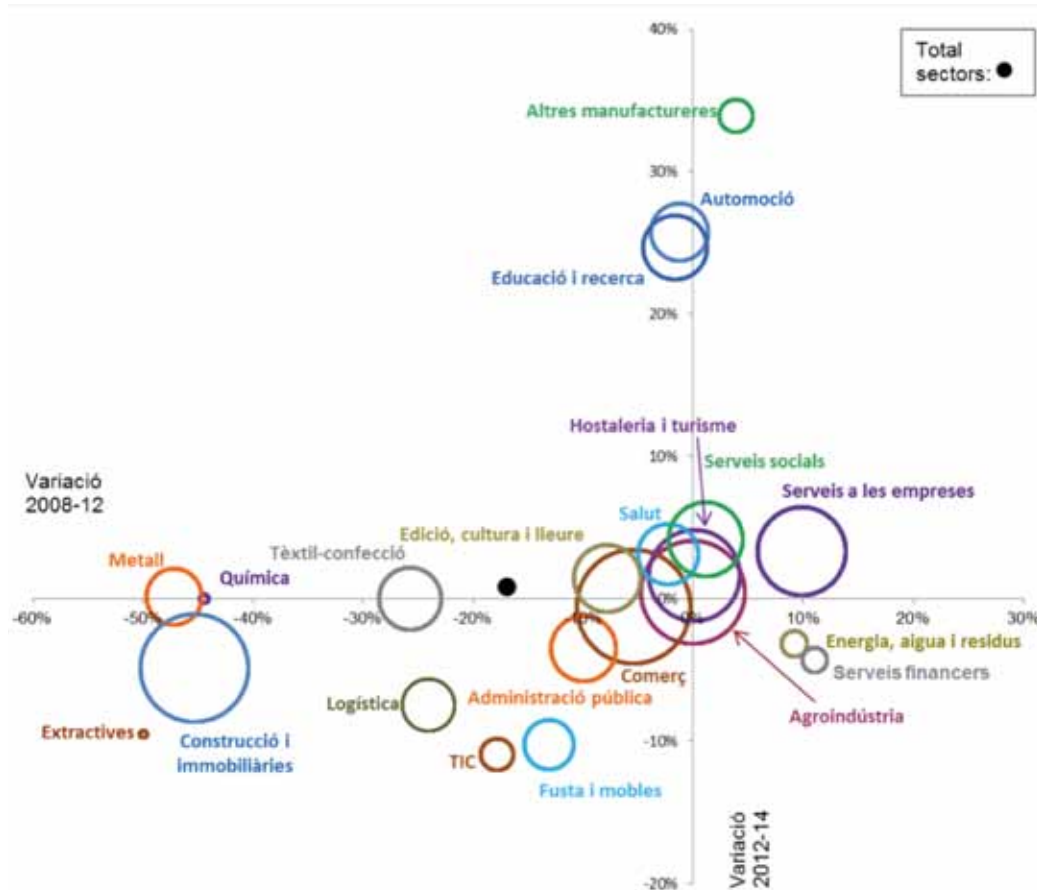
Font: elaboració pròpia a partir del programa Hermes de la Diputació de Barcelona i del Web del Ministerio de Empleo y Seguridad Social

Figura 3. Treballadors afiliats. Diferències interanuals 1r 2009 - 4t 2014

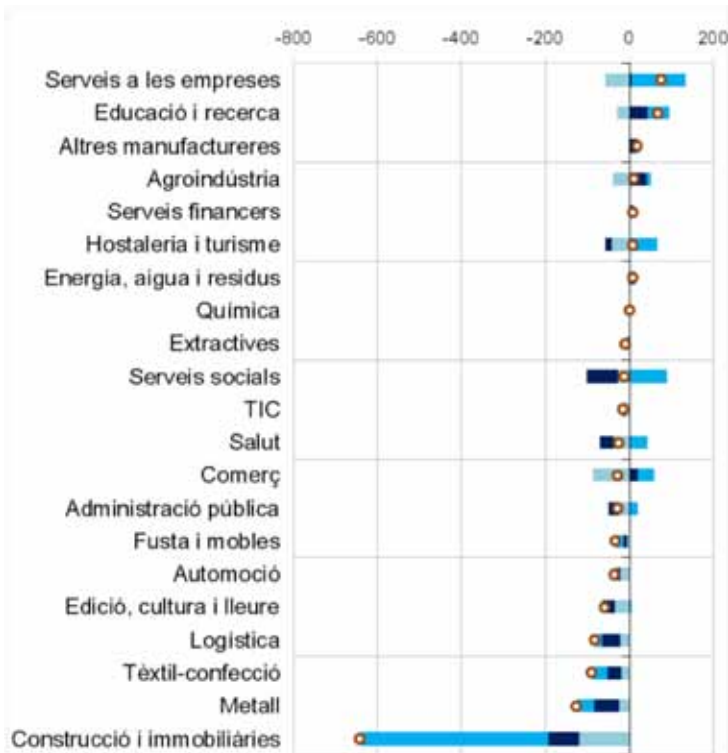
Font: elaboració pròpia a partir del programa Hermes de la Diputació de Barcelona i del Web del Ministerio de Empleo y Seguridad Social

Figura 4. Afiliats per sector. Volum i dinàmiques 4t 2008 – 4t 2012 i 4t 2012 – 4t 2014

Nota: l'amplada del cercle indica el volum d'afiliats 2014, i la ubicació del centre del cercle les diferències i variacions d'afiliats 2008-2014
 Font: elaboració pròpia a partir del programa Hermes de la Diputació de Barcelona i del Web del Ministerio de Empleo y Seguridad Social

Figura 5. Treballadors afiliats segons agrupacions sectorials al sistema territorial de Berga.

Total i components. 4t 2008 – 4t 2014

Font: elaboració pròpia a partir del programa Hermes de la Diputació de Barcelona i del Web del Ministerio de Empleo y Seguridad Social

Figura 6. Quocient de localització regional

	S. I. Alt Berguedà	S. I. Baix Berguedà	S. I. Berga
Agroindústria	35	7,0	32
Extractives	17	1,1	0,3
Tèxtil-confecció	4,6	5,8	1,4
Química	0,0	0,1	0,0
Metall	0,4	1,4	0,6
Automoció	0,4	1,7	1,1
Fusta i mobles	32	14,0	1,2
Altres manufactureres	2,8	2,0	1,5
Energia, aigua i residus	0,4	0,2	1,3
Construcció i immobiliàries	2,4	1,6	1,6
Comerç	0,7	0,6	1,0
Hostaleria i turisme	2,4	0,9	1,1
Logística	0,5	0,8	0,5
TIC	0,4	0,3	0,4
Serveis financers	0,1	0,2	0,4
Serveis a les empreses	0,2	0,4	1,1
Administració pública	1,4	0,8	0,7
Educació i recerca	0,2	0,4	1,1
Salut	0,1	0,2	1,1
Serveis socials	1,8	1,0	0,9
Edició, cultura i lleure	0,7	0,6	0,7

Font: elaboració pròpia a partir del programa Hermes de la Diputació de Barcelona i del Web del Ministerio de Empleo y Seguridad Social

nàmica global explica el 58% de l'ocupació destruïda i el 50% de la generada. La dinàmica pròpia explica el 30% de la destruïda i el 23% de la generada, mentre que l'estructura productiva explica el 12% de la destruïda i el 27% de la generada.

3. Especialitzacions locals i comportament dels sectors

En aquest apartat s'utilitzen un seguit de tècniques d'anàlisi per conèixer l'impacte de la crisi sobre els diversos sectors econòmics de la comarca.

A l'inici del 2008, la Construcció i immobiliàries era la principal activitat de la comarca acumulant el 23,4% del total d'assalariats. Des d'aleshores, s'han eliminat 1.833 llocs de treball, això és, sis de cada deu. Si comptem el volum total, el nivell d'especialització a què s'arriba en el zenit de la bombolla i la variació relativa es tracta de la correcció més severa entre les que hi ha hagut a les comarques de Barcelona.

Al sistema de Berga és on la caiguda ha estat més accentuada. Descomponent el patró d'expulsió dels llocs de treball, dels 642 que s'hi perden en total, 120 (18,7%) corresponen a la tendència global de l'economia (tots els sectors combinats a la província) als quals cal afegir-ne 73 (11,4%) de la dinàmica pròpia de la Construcció i immobiliàries a Berga en relació amb l'evolució del mateix sector a la província i la resta, 449 (69,9%), és un diferencial entre la Construcció i immobiliàries i els altres sectors.

El segon sector amb importància per volum d'ocupació és el Comerç. En el període més fort de la crisi (2008-2012) expulsa un 8,8% dels efectius. Des del 2013 atura les caigudes, però no aconsegueix guanyar assalariats.

L'Hostaleria i turisme és un sector resistent a la crisi. En realitat, a l'Alt Berguedà elimina llocs de treball (-7,7%) i en guanya al Baix Berguedà (8,3%) i de forma tímida al sistema de Berga (1,9%).

Al costat d'aquests grans sectors, la comarca presenta especialitzacions industrials que la

singularitzen. A la figura 6 es detallen els quocients de localització² per a vint-i-una activitats dels tres sistemes de la comarca. Aquest indicador ens permet saber fins a quin punt un determinat sector es localitza proporcionalment més a una àrea geogràfica del que ho fa en el conjunt de la regió. A mesura que el valor es fa més gran que 1 més vinculada es troba una activitat a un territori concret de la regió de referència (en aquest cas el conjunt de territoris de Barcelona).

L'Agroindústria representa l'11,5% dels llocs de treball amb 1.200 persones. Destaca l'estabilitat al llarg del període.

Un panorama ben diferent és el del Tèxtil-confecció amb una contracció del 37,2% (-55,7% en el cas del sistema territorial de Berga). En l'actualitat s'ha aturat la davallada.

Quant a la Fusta i mobles és una activitat molt important al Baix Berguedà on ocupa 223 persones. Hi ha experimentat una disminució del 21,2% que tanmateix és, juntament amb el Lluçanès, de les més petites de la de-

marcació de Barcelona tenint en compte el volum que adquireix el sector.

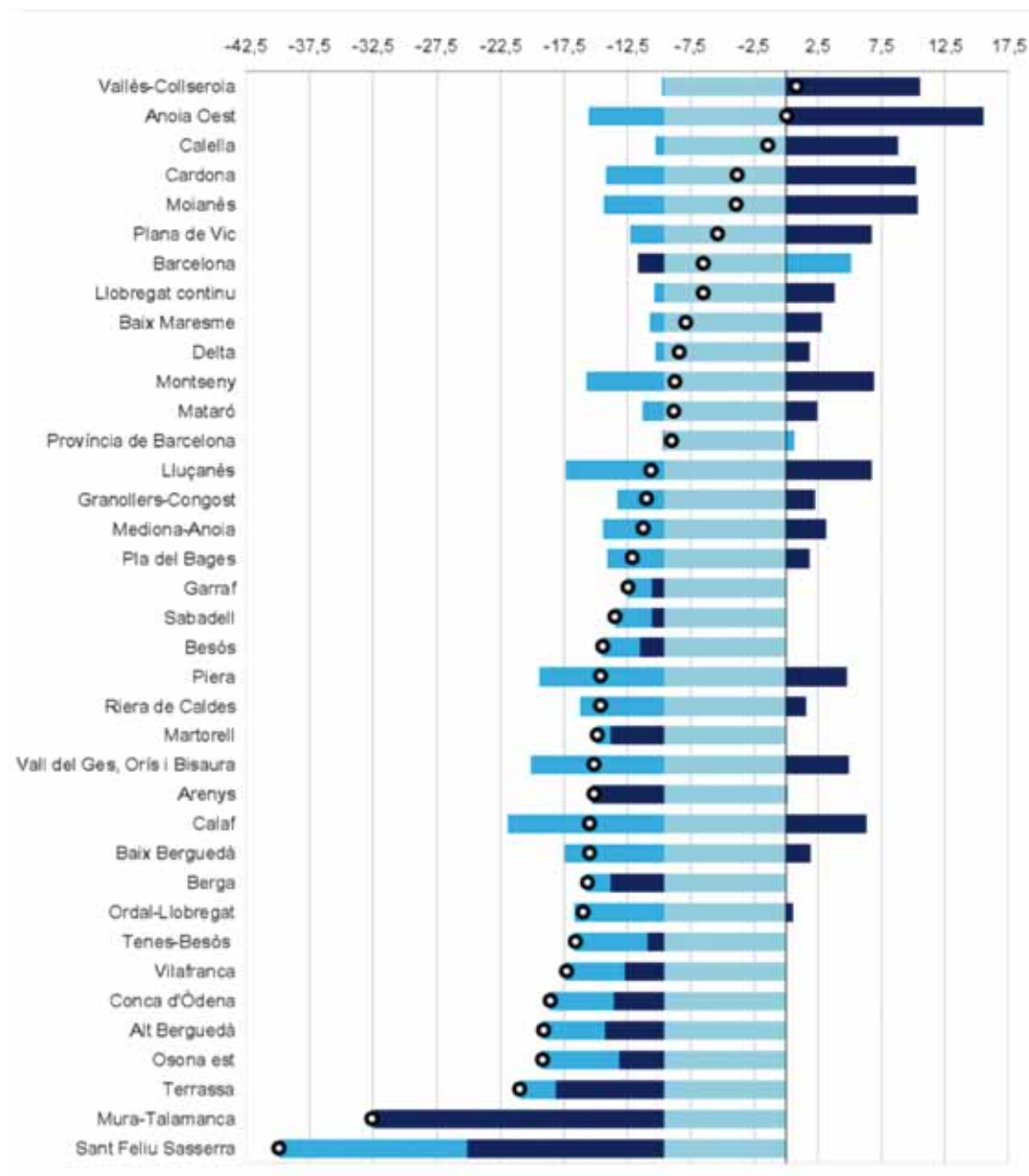
El Metall és un gran sector ocupador que té una forta correcció a la baixa (-51,02%) en el període 2008-2012. El mateix fenomen s'observa a molts altres territoris.

Les activitats Extractives segueixen perdent pes i han esdevingut pràcticament testimoniales a l'Alt Berguedà. Pel que fa a l'Au-

tomoció ha crescut al sud de la comarca (75,9%) arribant a ocupar 183 persones a final del 2014.

En l'apartat del terciari, els Serveis socials han vist augmentar l'ocupació en un 3% desenvolupant un paper de reequilibri territorial pel que aporten a la qualitat de vida i a la distribució espacial de l'ocupació. Els Serveis a les empreses, superat un primer moment de forta caiguda, creixen a Berga i al Baix Berguedà mentre decreixen al nord.

Figura 7. Variació per components de l'ocupació afiliada 2008-2014
(en percentatge)

Font: elaboració pròpia a partir del programa Hermes de la Diputació de Barcelona i del Web del Ministerio de Empleo y Seguridad

4. Comportament comparat

Un aspecte rellevant de l'anàlisi *shift-share* és que facilita la comparació entre territoris. Per tant, ens permet reconèixer la situació d'un àmbit geogràfic més enllà d'unes dades concretes, posant-lo en relació amb els altres.

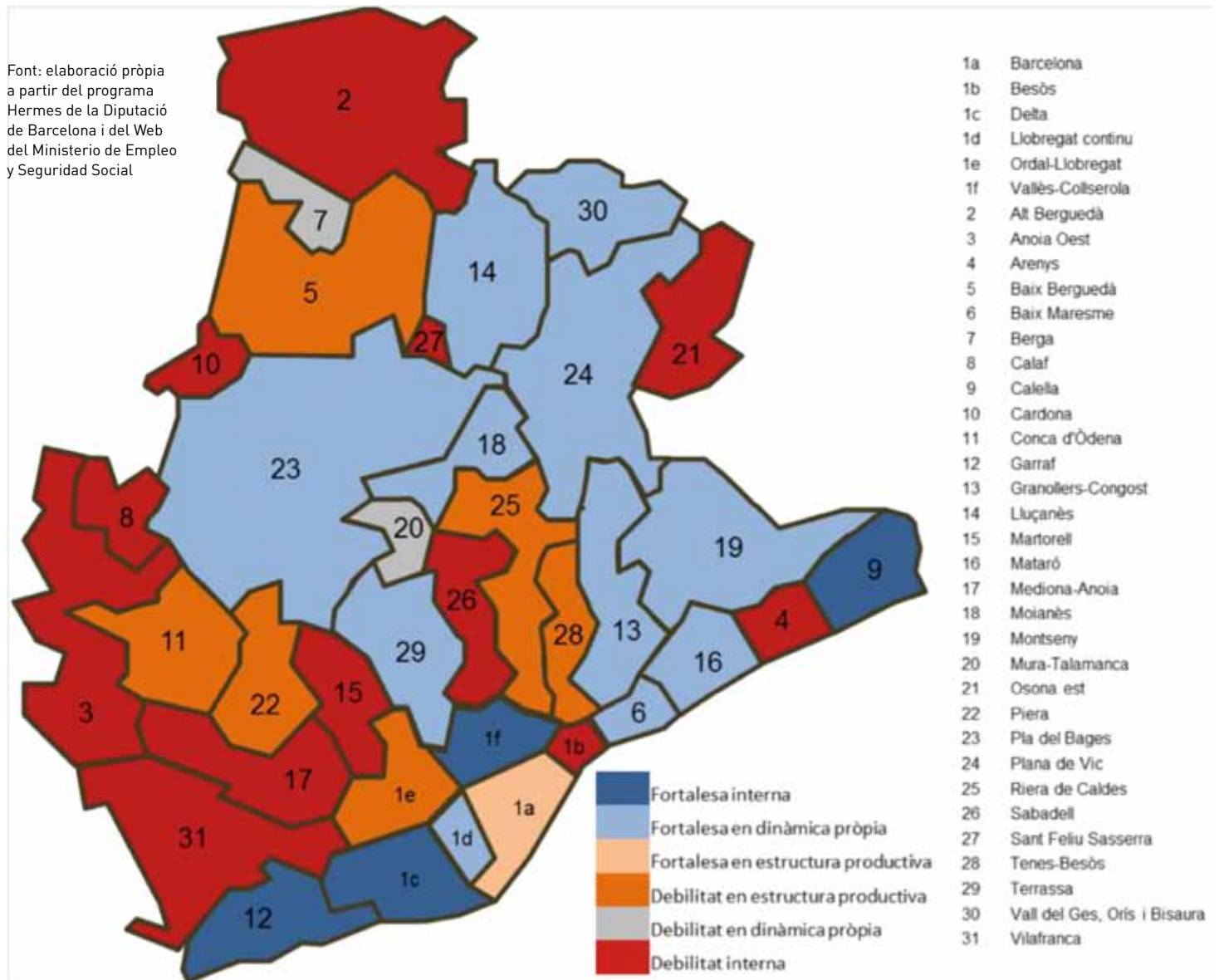
En aquest apartat se situa l'evolució dels tres sistemes del Berguedà respecte els trenta-sis àmbits en què s'ha dividit la demarcació de Barcelona.

La figura 7 mostra una ordenació dels sistemes en funció de la variació dels llocs de treball. En aquest indicador, el Baix Berguedà se situa en la posició 26, Berga ho fa en la 27 i l'Alt Berguedà en la 32.

Si ens fixem en els sistemes de les capitals de les comarques centrals, la Plana de Vic té una evolució millor que la mitjana provincial, amb una dinàmica pròpia notablement positiva. Malgrat que en un primer moment la crisi hi va impactar de manera clara, experimenta una recuperació ràpida de les seves bases de competitivitat i sectors com l'Agroindústria, els Serveis a les empreses, els Serveis socials, el Comerç, l'Hostaleria i el turisme o l'Educació i la recerca empenyen l'economia cap amunt.

En canvi, el Pla de Bages se situa per sota la mitjana provincial en veure's arrossegat per l'efecte dels sectors amb què s'ha especialitzat (la Salut augmenta

Figura 8. Classificació dels sistemes territorials segons els components interns 2013-2014

l'ocupació, però cauen el Metall, la Química, els Serveis financers, el Tèxtil-confecció, el Comerç, l'Automoció, etc.). També hi ha un efecte proporcionalment major de la dinàmica global, tot i que els resultats finals són millors que els de Berga.

La Conca d'Òdena veu com es contrau l'ocupació en prop d'un 20% per l'efecte combinat de la dinàmica global, l'estructura productiva i l'erosió de competitivitat.

Al costat d'aquests espais, trobem sistemes marcats per la combinació d'indústria i ruralitat. Cardona, malgrat que no ha escapat de la lògica general i les pèrdues en els grans sectors, ha desenvolupat una certa competitivitat interna que li ha permès

tancar el període amb una disminució total només del 3,9% dels ocupats. El mateix succeeix per al Moianès. En canvi, el panorama del Lluçanès, la Vall del Ges, Orís i Bisaura o Calaf és més similar quant als resultats al del Berguedà. Ara bé, la nota pròpia dels tres sistemes berguedans és la incapacitat de generar un "efecte territorial" positiu que pugui compensar els altres dos.

Aquesta característica es manté fins i tot en el bienni 2013-2014 que és quan bona part dels territoris comencen a recuperar llocs de treball, tal com es posa de manifest a la figura 8. A la comarca, l'Alt Berguedà perd ocupació neta (-0,7%) malgrat l'impuls favorable de la dinàmica global. Per la seva banda, Berga i el Baix

Berguedà compensen amb aquest efecte global l'evolució negativa de la dinàmica pròpia i l'estructura productiva. El resultat final és un increment de l'ocupació del 0,8% i l'1,6% en aquest període.

5. Conclusions

Al llarg de les darreres dècades, el Berguedà ha vist canviar la seva estructura econòmica. Els monocultius de la mineria i el tèxtil han estat substituïts per un patró més diversificat que ha obert noves oportunitats però també presenta febleses significatives.

El col·lapse de la construcció i immobiliàries posa de manifest la inviabilitat de seguir pensant el desenvolupament comarcal a partir d'un gran sector ocupador que s'assenti sobre els recursos fi-

sics exclusivament. El sòl barat (per perifèric) va ser una oportunitat que contenia en la seva mateixa lògica els ingredients del destí final. Podem dir que ha estat el darrer intent de competir en costos, una estratègia cada vegada més difícil en el marc de l'economia globalitzada.

La comarca presenta una combinació de diversificació amb especialitzacions territorials. Aleshores, una estratègia essencial és la de continuïtat industrial, centrada en assegurar la viabilitat de les vocacions productives del Berguedà, tenint en compte la presència d'indústries madures. El redimensionament a la baixa de la construcció fa que sense aquestes activitats sigui complicat tornar a nivells d'ocupació

acceptables. Val a dir que com més profundes i llargues són les crisis en un territori més persones queden fora de manera permanent del mercat de treball en el futur.

El reptes industrial té molts vèrtex. Els aspectes físics, de millora dels espais, les telecomunicacions, etc. segueixen sent importants, però el desenvolupament local fa cada vegada més èmfasi en els factors intangibles, per exemple, la manera com els diferents coneixements localitzats a la comarca (tecnologies, experiència dels treballadors, creativitat de les persones...) es combinen per tal de generar noves oportunitats econòmiques. En qualsevol cas, sembla que el punt de partida hauria de ser la reconstrucció dels imaginaris econòmics de la comarca, posant en valor una trajectòria manufacturera dels territoris que és encara viva.

Quant als serveis s'observa la formació d'un mix més complex. Una emergència dels Serveis socials i l'Educació que juntament amb el Comerç que atura la caiguda, una Hostaleria i turisme pensada des de les necessitats locals (no només dels visitants) i les activitats d'Administració pública ens parlen de la importància dels serveis residencials. És a dir, al costat dels Serveis a les empreses i les TIC que són portadors de competitivitat és una gamma àmplia de serveis localitzats allò que proveeix una comarca-ciutat d'un fons econòmic ben format, llocs de treball i, també, qualitat de vida.

L'anàlisi dels tres sistemes territorials del Berguedà es pot esquematitzar com segueix: l'economia de la part nord de la comarca és més estreta i la crisi s'hi allargassa: Agroindústria, Comerç, Serveis socials i Hostaleria i turisme decidiran bona part del futur. Són sectors que depenen de la demanda interna i quan es van a buscar fonts d'ingressos externs via turisme, productes locals, etc. existeixen molts territoris competint en el mateix terreny de joc. Fins i tot en el cas de l'agroindústria té poques barreres d'entrada. En absència de xocs externs, corregir aquestes

debilitats significa pensar en un model econòmic més autosostingut i basat en les singularitats.

El sistema de Berga presenta una diversificació mitjana³. Malgrat concentrar les activitats de Serveis a les empreses, Educació i recerca, Salut o Comerç que indiquen un efecte de capitalitat, la resiliència és baixa. L'evolució del fenomen immobiliari, l'endarreriment en el sector cultural (respecte la mitjana provincial) o l'evolució erràtica de l'Hostaleria i turisme (és poc freqüent créixer durant el període més dur de la crisi i decreixer en el darrer bienni) reflecteixen una economia poc estructurada, de manera que la marxa de la ciutat passa a dependre de l'evolució general a escala de la regió o internacional.

Al Baix Berguedà ofereix un panorama de contrastos. La crisi de les principals activitats ocupadores ha estat severa: Agroindústria, Tèxtil-confecció i Metall apunten ja a la recuperació; no així la Fusta i mobles o el Comerç ni la Construcció i immobiliàries. Al costat d'aquests grans sectors s'observa el creixement ràpid dels Serveis a les empreses, l'Automoció, l'Educació i la recerca, l'Hostaleria i turisme o la Salut. Es tracta d'un fenomen emergent que si arrela aportarà varietat a l'estructura econòmica tocada per la crisi.

El desenvolupament local depèn de la trajectòria que les comunitats han anat configurant al llarg del temps, combinant els recursos territorials amb les capacitats (tecnològiques, culturals, polítiques, etc.) dels agents. El fet és que durant molt temps el Berguedà ha buscat assolir avantatges comparatius basats en el cost de les matèries primeres (carbó, sòl), el factor treball, la provisió de grans infraestructures o la reducció d'impostos per impulsar l'economia. És tracta d'una perspectiva que, aquí i en territoris equiparables, va sent superada, malgrat que no es pugui dir que hagi desaparegut.

Aquesta aproximació ha conviscut en uns indrets i s'ha anat substituint en altres per la de l'avantatge competitiu. El que compta ja no és el preu final dels productes sinó que hi ha una visió més completa del desenvolupament: importa el valor afegit, l'ús de les noves tecnologies o fins i tot aspectes com la confiança i la qualitat de vida. El problema d'aquest plantejament és que manté la idea que hi ha territoris guanyadors i perdedors. Fins a quin punt té sentit que els territoris competeixin com si fossin empreses?

Progressivament van apareixent noves mirades al desenvolupament territorial basades amb idees com la cooperació, les xarxes, les relacions... És el paradigma dels avantatges col·laboratius. En la mesura que un espai socioeconòmic és capaç de col·laborar a nivell intern i cap a fora, majors són les capacitats que té per prosperar i satisfer les necessitats de la comunitat. Aquest és un enfocament que ja s'ha començat a explorar al Berguedà, una manera de fer que caldrà ampliar i aprofundir.

Bibliografia

- ALDOMÀ, I. (2009). *Atles de la nova ruralitat*. Lleida: Fundació del món rural.
- BLACKELY, E. J.; BRADSHAW, T. K. (2002). *Planning local economic development*. Sage: Thousand Oaks, Califòrnia.
- CAMAGNI, R. (2005). *Economia urba-*

- na*. Barcelona: Antoni Bosch.
- CASELLAS, A. (2014). Desenvolupament local i territori, *Elements d'innovació i estratègia*, 5.
- Diversos autors (2014). *Les economies locals a la província de Barcelona*. Diputació de Barcelona.
- Diversos autors (2015). *Els components del creixement a les economies locals de la província de Barcelona. Anàlisi shift-share*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Diversos autors (2015). *Informe territorial de la província de Barcelona 2015*. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona i Diputació de Barcelona.
- Dunn, E. S. (1960). A Statistical and Analytical Technique for Regional Analysis, *Papers of the Regional Science Association*, Vol. 6.
- SORRIBES, J. (dir.) (2012). *La Ciutat. Economia, espacio, sociedad y medio ambiente*. València: Tirant Humanitats.

Notes

1. La variable que s'analitza és l'ocupació registrada. Es realitza una desagregació territorial de la província de Barcelona en 36 sistemes territorials (3 dels quals són els berguedans) seguint la delimitació multicriteri del Pla territorial parcial de les comarques centrals i del Pla territorial metropolità de Barcelona. Pel que fa a la desagregació sectorial a partir de les divisions econòmiques de la CCAE-2009 es construeixen 21 agrupacions en base a un criteri d'interrelació.
2. El quocient de localització regional mesura el pes relatiu del sector *i* en el sistema territorial *j*. És a dir, representa la proporció que suposen els ocupats en el sector *i* en el sistema *j*, respecte el mateix percentatge a nivell provincial.

$$L_{ij} = \frac{X_{ij}/X_i}{X_j/X} = \frac{X_{ij}/X_j}{X_i/X}$$

- X_{ij} és el nombre total d'assalariats del sector *i* al sistema *j*; X_j és el nombre total d'assalariats en el sistema territorial *j*; X_i és el nombre d'assalariats del sector *i* a la província *i*, finalment, X és el nombre total d'assalariats a la demarcació de Barcelona.
3. El coeficient de diversificació és de 0,47 en una escala entre 0 (màxima diversificació) i 1 (ocupació concentrada). A l'Alt Berguedà és de 0,56 i al Baix Berguedà 0,46.

Jordi Boixader i Solé
Economista

Josep Maria Canals i Miquel
Geògraf

Quin desenvolupament econòmic per al Berguedà?

Oriol Estela Barnet

Tant em fa qui escriu les lleis d'un país [...] si jo puc escriure els seus llibres de text d'Economia

PAUL SAMUELSON (1915-2009). Premi Nobel d'Economia 1970

La globalització, indubtablement, es fa present en tot el territori. Fins al més petit poble o vila del nostre país hi podem trobar productes vinguts de qualsevol lloc del món. Les nostres empreses poden aspirar a accedir als mercats més enllà de les nostres fronteres (tot i que encara ho fan, en general, molt tímidament). El contacte amb persones d'altres cultures més o menys llunyanes és freqüent degut al fenomen de les migracions, ara frenat, i a l'increment i expansió de l'activitat turística.

Arreu, la connexió entre globalització i activitat econòmica és, per tant, immediata. Però això ens porta sovint a adquirir una visió distorsionada del funcionament de l'economia.

La crisi econòmica que ha colpejat tan durament molts territoris, com el Berguedà, ha tingut clarament un detonant vinculat a la interconnexió global de les economies. L'esclat de la bombolla financera-immobiliària als Estats Units es va propagar catastròficament a la resta del món en molt poc de temps, afectant un dels sectors clau i més sensibles per al funcionament de l'activitat econòmica a qualsevol indret: el financer. A aquest desastre general, però, s'hi van afegir les circumstàncies específiques de cada territori, en alguns casos per amortir-ne els efectes, en d'altres per multiplicar-los.

Segui com sigui, com s'expressa en la cita que obre aquest apartat,

es té cada cop més la sensació que l'economia és un ens amb vida pròpia i que, a més, resulta ingovernable, de tal manera que les lleis de l'economia passen per davant de la voluntat democràtica dels pobles. El pols entre Grècia i les institucions financeres europees n'és una de les mostres més evidents avui en dia.

Així doncs, vivim molt influenciats per una manera d'entendre l'economia i la globalització que segurament té sentit quan es parla des de la perspectiva dels països, de les regions o fins i tot de les grans ciutats metropolitanes. Però a mesura que anem apropant el zoom al territori, podem observar com entren en joc molts elements que no es tenen en compte des d'altres escales, i que impliquen, en la majoria de casos, un clar protagonisme de les persones, les seves actituds i les relacions que es produeixen entre elles. Una economia que té molt més a veure amb el significat de la seva definició: la forma com s'organitza una societat per satisfer les seves necessitats a partir dels recursos que té a l'abast.

És aquí on adquireix rellevància allò que anomenem "desenvolupament econòmic local".

Governar el territori i l'economia local

El desenvolupament econòmic local (DEL) no és la mera translació a la petita escala de la visió del desenvolupament econòmic que tenen els països o els organismes

internacionals. El factor que caracteritza l'essència del DEL és la implicació dels actors del territori en la realització del diagnòstic de l'economia local, la formulació d'una visió i d'estratègies per assolir-la i el disseny i execució dels projectes que correspongui. Això significa el reconeixement de l'existència de capacitat d'actuació i, per tant, de govern de l'economia des del territori.

En parlar de DEL, però, podem diferenciar-ne tres dimensions que caldrà articular a l'hora de planificar les estratègies d'intervenció:

a) La dimensió que podríem anomenar de participació local en el desenvolupament econòmic global, que significa entendre el territori i els seus recursos com a plataforma al servei de l'activitat econòmica globalitzada i treballar per millorar la capacitat d'atracció. És la dimensió més clàssica de la promoció econòmica: acolliment d'inversions d'empreses multinacionals, desplegament de grans infraestructures i equips, etc. i sol adquirir protagonisme en moments de crisi.

En aquesta dimensió, la implicació dels actors locals és clau en termes de definició i defensa del model territorial i de desenvolupament local, ja que no sempre les oportunitats d'inversió que puguin aparèixer encaixaran amb aquests. Els debats al voltant d'Euro-

vegas o de l'organització d'uns Jocs Olímpics són una mostra clara, tot i que extrema i poc freqüent, d'aquesta dialèctica entre inversions globals i actors locals. Debats similars, però, es produeixen en els nostres pobles i viles quan s'hi anuncia qualsevol inversió decidida externament, sigui l'obertura d'un establiment d'una cadena de supermercats o la instal·lació d'una planta de tractament de residus.

En aquest sentit, l'escala municipal resulta clarament insuficient en termes de polítiques públiques a l'hora de fer front a aquesta dimensió del DEL, en especial per a inversions de gran impacte com les ciutades. En aquests casos, l'escala més efectiva a nivell de planificació, ordenació i gestió és la regional, però sempre oferint l'oportunitat a cada territori d'exposar, defensar i trobar un encaix per al seu propi model. En cas contrari, s'entra en el conegut cercle viciós de la subhasta al millor postor i la competència a la baixa, empobridora per a tots.

b) La dimensió del desenvolupament econòmic local amb projecció global. Es tracta de la dimensió predominant en els darrers vint anys, en que s'han mobilitzat els recursos locals per posar-los en valor, mitjançant una aposta general pel foment de l'emprenedoria

i la innovació com a palanques d'accés als mercats globals.

Els actors locals han tingut un evident protagonisme en aquesta dimensió, que es fa molt visible en el cas de les iniciatives emprenedores. Igualment, allà on hi havia sistemes productius locals en funcionament, la capacitat de reacció dels actors que els conformen davant del canvi i l'esforç per innovar han determinat el seu major o menor èxit. Però existeix una diferència fonamental quan els actors locals han actuat de manera individual o quan ho han fet de manera col·laborativa i en xarxa, perseguint l'interès col·lectiu.

Una dimensió, aquesta, que en termes de polítiques locals ha estat molt condicionada per les possibilitats de finançament extern i els programes d'altres administracions. Des d'aquesta perspectiva, l'escala supramunicipal sembla la més adient per a aquesta dimensió en el nostre país, per tal d'assolir la massa crítica necessària de persones i empreses destinatàries de les polítiques que permeti optimitzar recursos i generar impactes rellevants, com també per oferir un panorama d'oportunitats més extens de cara a la col·laboració.

relacionar-se per satisfer les seves necessitats. Aquí, la col·laboració i l'interès general deixen de ser requisits de millora per esdevenir factors inherents a aquesta forma de veure l'economia.

Aquesta és la dimensió més oblidada en les polítiques de promoció econòmica que es porten a terme actualment

Sant Jaume de Frontanyà,
2001. ARXIU LUIGI

els propis recursos i s'aprofitin les oportunitats que, en clau local, ofereix el context global.

Aquesta articulació també reclama una millor coordinació entre les diferents escales d'intervenció de les polítiques públiques. Un exercici de racionalització d'acord amb les exigències d'una governança multinivell que atorgui a cada escala

c) La dimensió del desenvolupament local autocentrat; la que tracta de mobilitzar els recursos locals per satisfer les necessitats i aspiracions específiques del territori en qüestió. A diferència de les anteriors, que es troben necessàriament vinculades al model econòmic de la globalització, aquesta dimensió s'obre plenament a l'àmbit de les pràctiques econòmiques alternatives i, per tant, a adoptar la definició més àmplia del que és l'economia, tal i com veïem anteriorment.

Així doncs, és aquí on el protagonisme dels actors locals és major i més rellevant, perquè són ells mateixos no només els qui es constitueixen com a subjectes de l'economia, sinó que defineixen l'economia mateixa amb les seves formes de

quan, paradoxalment, és la que més s'adiu amb la capacitat local d'intervenció i és assumible des del concepte de comunitat: des del barri o municipi petit fins a la comarca o més enllà.

En qualsevol territori cal articular de manera intel·ligent una estratègia de DEL a partir de considerar aquestes tres dimensions i dissenyar, coordinar i portar a terme les polítiques que hi donin suport. I s'ha de fer seguint una lògica determinada: de la tercera a la primera de les dimensions descrites.

L'aplicació d'aquesta lògica no és senzilla; partim d'una determinada realitat territorial i no sempre es pot actuar seguint una seqüència preestablerta. Així mateix, les combinacions en el pes

en l'estratègia de cada una de les tres dimensions poden ser múltiples, però també es veuran condicionades en cada territori. En tot cas, el que caldria fer per definir una estratègia de DEL és, en primer lloc, conèixer les necessitats de les persones, de les empreses i de les institucions locals, els vincles que s'estableixen entre elles i les relacions que cal activar en el territori per a satisfer-les. En segon lloc, identificar quins són els recursos que té més sentit posar en valor, d'acord amb les necessitats existents, i com fer-ho d'una manera que no comprometi la seva sostenibilitat futura. I, en tercer lloc, cal cercar aquells àmbits en els que hem de focalitzar la nostra capacitat d'atracció, de manera que s'omplin els buits que el territori no pot cobrir amb

les polítiques i els instruments més efectius, en clau de millora de l'eficiència però sense perdre de vista l'equitat i la solidaritat entre persones i territoris. En altres paraules, acabar d'una vegada per totes amb les duplicacions i els solapaments (també amb els buits) d'estructures i programes, i amb la presència d'agents "inerts" capaços de captar recursos i desenvolupar projectes sense aportar cap mena de valor per al territori.

Les dimensions del desenvolupament econòmic local al Berguedà

Traslladar aquest plantejament a un territori concret, com el Berguedà, és una tasca complexa que requereix del propi territori dis-

posar de la voluntat, les institucions i els instruments adients.

L'existència d'una agència de desenvolupament econòmic comarcal és una gran oportunitat per tirar endavant aquest procés. L'Agència és una institució que dona fe de la voluntat del territori per treballar en col·laboració pel desenvolupament econòmic i disposa d'una dimensió suficient per dotar-se d'instruments amb potencial d'intervenció i de transformació de l'economia local. I és prenent aquesta agència com a referent de les polítiques de DEL que es pot proposar un ventall d'actuacions encaminades a construir una economia comarcal més resilient a partir de les tres dimensions explicades anteriorment.

En termes de la dimensió autocentrada, un element bàsic a impulsar seria la configuració d'una forma pròpia per a mesu-

que vinculi benestar amb sostenibilitat i equitat, com la petjada ecològica, el balanç social empresarial o el retorn social de les inversions. I el que és més important, utilitzar-los com a principals referents de les polítiques econòmiques locals.

Un altre instrument essencial d'aquesta dimensió (i de gran utilitat per a la resta) és el mapeig d'actors i d'iniciatives de caràcter econòmic – sempre adoptant la definició àmplia d'economia ja esmentada- existents en el territori i dels vincles existents entre elles: qui fa què, en benefici de qui i amb quines aliances i resistències. L'objectiu, en termes de promoció del DEL, és entendre com funciona l'economia local: quins són els fluxos d'entrada i de sortida de recursos, com circulen dins de l'economia local, quin efecte multiplicador s'associa, etc.

què compta l'agència és un primer pas per complir amb aquesta funció.

La detecció i el suport a les iniciatives sorgides des d'aquesta dimensió requereixen proximitat i visió integral del desenvolupament local. Els municipis poden exercir aquesta funció, independentment de la seva mida, però el suport de l'agència és fonamental tant des del punt de vista dels instruments de suport com de la promoció d'un entorn procliu a l'enxarxament i la innovació a escala comarcal.

Pel que fa a la dimensió de valorització dels recursos locals, cal donar prioritat a les iniciatives emprenedores i al creixement empresarial que millor s'assenti sobre la trama de relacions anterior, que la complementi i la pugui projectar als mercats més enllà de la comarca. Completar cadenes de valor tenint en

compte la vocació productiva del territori és una forma de bastir economies locals més sòlides, d'acord amb els plantejaments de la Unió Europea mitjançant la RIS3. Si es fa partint de la dimensió anterior, en una estratègia integrada, ens apropiarem molt més als objectius normalment retòrics de la sostenibilitat i el benestar col·lectiu.

La iniciativa emprenedora sense un vincle amb el territori pot resultar exitosa en algunes ocasions, però el més comú és trobar-nos amb projectes que consumeixen moltes energies i recursos individuals i col·lectius per obtenir uns resultats de baix impacte i curt termini.

Un dels sectors on més clarament s'observa aquest fenomen és el turístic, en el qual les iniciatives arrelades a l'entorn, respectuoses amb el patrimoni local en sentit ampli i interconnectades entre elles tenen un efecte i un recorregut molt més interessant que projectes aïllats i descontextualitzats que moltes vegades acaben banalitzant els recursos que pretenien valoritzar.

Abordar amb garanties aquesta dimensió suposaria disposar a l'Agència de prou recursos i d'una varietat d'instruments específics per als reptes que se li plantegen. Però en la mesura en la que és poc probable un canvi dràstic en el model de dependència de fons i programes d'altres administracions, el que cal fer és aprofitar aquells que ofereixen major flexibilitat (per exemple, els de la Diputació) per innovar en polítiques realment adaptades al territori, més que no pas per finançar estructura, per exemple.

En darrer terme, a l'hora d'atendre la dimensió associada a la capacitat d'atracció resulta evident que les garanties d'èxit són molt més grans si s'han treballat correctament les dues dimensions anteriors i totes elles s'integren en l'estratègia. Només així es pot saber on obtindrem major impacte beneficiós de les inversions i quines seran les prioritàries.

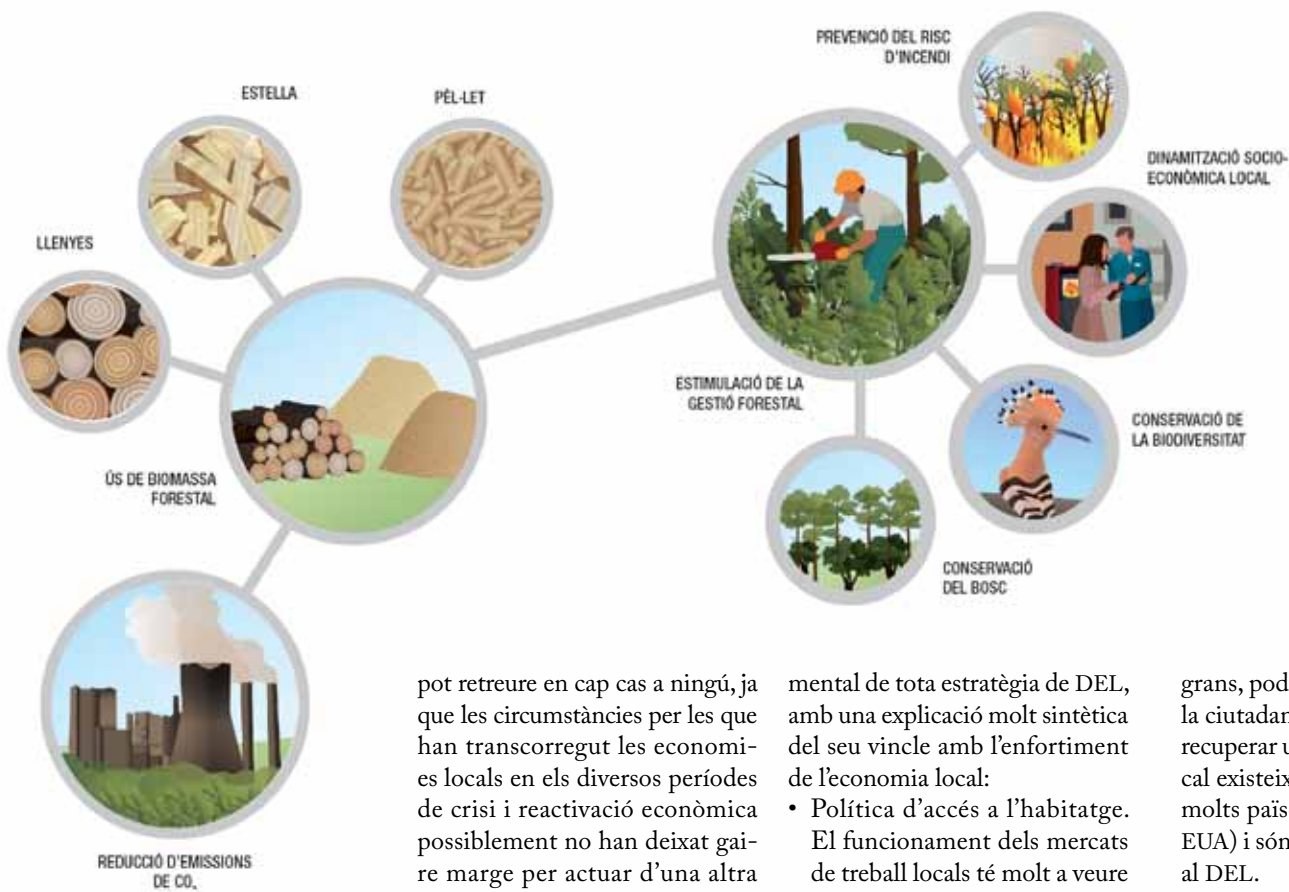
L'Agència ha de ser el referent en aquest debat i en la gestió de l'estratègia resultant, tant pel que fa a la defensa dels interes-

rar l'avenç en matèria de DEL o, en termes més amplis, el benestar i la qualitat de vida. Resulta imprescindible dissenyar indicadors que mesurin el benestar econòmic real de la ciutadania més enllà dels actualment disponibles (la renda o l'ocupació), però també d'altres que serveixin per bastir una nova estratègia econòmica

Finalment, proporcionar reconeixement i un suport efectiu a les iniciatives detectades des d'aquesta dimensió del DEL i al sorgiment d'altres noves, com a peces conformadores de l'economia local en termes d'igualtat respecte les procedents de l'esfera de mercat. La caixa d'eines de l'economia social i solidària amb

La central tèrmica de Cercs, en la seva última etapa propietat de E.ON, va deixar de funcionar el desembre de 2011, després de 40 anys d'activitat. ARXIU ARB

La biomassa produïda als nostres boscos es pot fer servir per produir calor i escalfar aigua dels sistemes de calefacció i d'aigua calenta. Utilitzar la biomassa forestal primària com a combustible genera importants beneficis ambientals, socials i econòmics. FONT DIBA

sos comarcals en els espais i instruments vinculats a l'ordenació territorial catalana com, per suposat, en la concertació entre els municipis que la componen i els sectors d'activitat econòmica que hi siguin implicats.

Més enllà del desenvolupament econòmic local "clàssic"

Si creiem que l'escenari convenient és el presentat en l'apartat anterior, llavors cal també fer un salt qualitatiu en el concepte mateix de "desenvolupament econòmic local". El "pecat original" del DEL a casa nostra va ser que en molts casos va disposar d'instruments abans que de polítiques, de polítiques (i estructures) abans que d'estratègies i d'uns objectius que responien a una lògica reactiva davant la crisi per la que travessàvem a mitjans dels anys 80.

Aquesta circumstància ha condicionat enormement la visió del DEL que tenien els territoris i ha suposat, com hem vist anteriorment, que se n'excloués una de les dimensions i que no s'articulessin seguint el procés més lògic.

Com ja s'ha indicat també, aquesta forma de procedir no es

pot retreure en cap cas a ningú, ja que les circumstàncies per les que han transcorregut les economies locals en els diversos períodes de crisi i reactivació econòmica possiblement no han deixat gaire marge per actuar d'una altra manera. Ara, però, tenim prou coneixement, experiència i necessitat (la crisi, de nou) com per buscar entre tots nous enfocaments per al DEL.

Un nou enfocament podria venir donat per la reflexió sobre les escales en el desenvolupament econòmic del territori. De la mateixa manera que en el planejament territorial existeixen mirades diferents i instruments de planificació i intervenció diferents segons l'escala (des del Pla Territorial General fins els Plans Parcial Urbanístics), hauríem de preguntar-nos si és possible organitzar un esquema similar en termes d'activitat econòmica. Bona part d'aquest article, com s'haurà pogut comprovar, té aquesta inquietud al darrera.

En tot cas, resultaria oportú encetar un debat acadèmic i professional sobre l'existència o no d'una mena de principi de subsidiarietat pel que fa a les estratègies i polítiques relacionades amb la construcció d'unes economies locals més resilents, apuntant a aquells aspectes que tindria més sentit atendre des de l'àmbit local.

M'aventuro aquí, doncs, a proposar un primer llistat de polítiques que considero que haurien de formar part de l'agenda fona-

mental de tota estratègia de DEL, amb una explicació molt sintètica del seu vincle amb l'enfortiment de l'economia local:

- Política d'accés a l'habitatge. El funcionament dels mercats de treball locals té molt a veure amb les opcions d'habitatge de la població, especialment en el cas dels joves. A més, un habitatge assequible allibera recursos de les famílies que poden adreçar-se a dinamitzar el consum local.
- Política de sobirania alimentària. Les *local food policies*, que es troben en auge en el món anglosaxó, persegueixen recuperar el control sobre tot allò que afecta l'alimentació (des de la disponibilitat d'espais per a la producció fins als efectes del seu consum) amb una visió integrada i posant l'accent en la potenciació de la producció local.
- Política d'autosuficiència energètica. Aquest és un dels àmbits en què més clarament pot incidir positivament el món local i en el qual es coneixen més experiències exitoses. Caldrà esperar, però, a aconseguir un marc normatiu que, a diferència del que succeeix avui a casa nostra, no hi actuï en contra.
- Política de relocització financera. Els errors comesos per les entitats financeres de base local, com les caixes, no ens ha de portar a la resignació davant d'uns bancs cada cop més

grans, poderosos i allunyats de la ciutadania. Les fórmules per recuperar un sector financer local existeixen, es practiquen en molts països (notablement, als EUA) i són imprescindibles per al DEL.

- Política d'impuls de la cultura *maker*. La societat del coneixement i la tecnologia ens empenyen a desaprendre l'habilitat de fer coses amb les nostres mans, un dels aspectes centrals de la naturalesa humana. De la seva recuperació depèn, per exemple, que siguem capaços de reparar i reutilitzar coses, a més de fer-ne de noves utilitzant allò que tenim més a l'abast. Guanyar autonomia en aquest sentit, és guanyar potencial per al desenvolupament econòmic local.

Evidentment, la integració de les tres dimensions del DEL suposaria que hem de trobar en aquestes polítiques un protagonisme compartit de la ciutadania implicada en pràctiques de co-producció, del potencial del teixit empresarial local i de les inversions externes. En tot això, també de manera evident, l'Agència de Desenvolupament del Berguedà hi hauria de jugar un paper impulsor i facilitador clau.

Oriol Estela Barnet
Economista i geògraf
Professional del desenvolupament local

El comerç. Cinquanta anys de canvi al barri vell de Berga

Martí Picas, Oriol Tuson i Jordi Boixader

El barri vell de Berga, com molts altres nuclis antics de poblacions catalanes i europees, ha viscut una transformació profunda al llarg de les darreres dècades. Aquest canvi té diferents signes: trobem llocs en què ha estat una dinàmica de modernització continuada; en altres ocasions s'assisteix a una degradació difícilment reversible; i, evidentment, existeixen els casos de recuperació exitosos. En la majoria d'experiències el comerç ocupa un paper central.

En les pàgines següents es mostra la dinàmica del comerç a l'eix principal de la ciutat històrica en dos moments del temps separats, els anys seixanta en què el carrer Major és el centre de la vida de Berga, amb una gran vitalitat comercial, i el present caracteritzat per la baixada de persianes. Més que dels models de negoci i trajectòries individuals, l'article s'ocupa de l'efecte conjunt i compartit en la pèrdua del comerç del barri. Així, s'analitza l'impacte sobre la localització dels establiments del model de creixement urbà tant a nivell de la ciutat com a escala regional, amb la formació d'una àrea cada vegada més integrada comercialment. Aquesta lectura geogràfica es combina amb el tractament d'algunes tendències rellevants del sector com poden ser el comportament de la demanda o les dificultats per assegurar el relleu generacional a les botigues. A la part final i en clau de futur, es presenten diverses estratègies basades en casos d'interès.

Abans dels seixanta. Estirament de la ciutat i

redistribució comercial interna

Creiem interessant fer una breu revisió de l'evolució de la ciutat contemporània per analitzar amb més detall com s'ha arribat a la situació actual i detectar alguns factors actuals que semblen nous però que ja s'havien donat en el passat.

El punt de partida el situarem a l'any 1877 quan Berga rep el títol oficial de Ciutat. Superades les Guerres Carlines, Berga creix com a població frontissa de la industrialització de la comarca, les colònies tèxtils al sud i les mines de carbó al nord i l'obertura del canal industrial ofereixen una gran oportunitat econòmica, urbanística, industrial i comercial a la ciutat. Un creixement que el primer que fa és alterar els límits urbans de la població tal com s'havia conegut durant segles. L'ensorrament dels portals, a inicis del segle XX, per facilitar el pas de mercaderies per l'eix portal de Sallagosa—portal de Santa Magdalena (que no s'arribà a executar), la posterior construcció a la "muralla" (actual ronda Moreta) i l'eixamplament del coll de Santa Magdalena, la construcció de la plaça Viladomat o l'inici de la urbanització de l'actual passeig de la Pau són grans obres urbanes que sacsegen la morfologia urbana¹.

Aquestes obres van crear un efecte de redistribució interna, i és que el carrer de les Canals, històricament el carrer més noble de Berga, es va trobar que a mitjans de segle havia perdut la seva centralitat en detriment del carrer Major. Un carrer Major que estava afavorit per ser més planer, però també per algunes interven-

cions municipals i d'obra pública que l'havien beneficiat com la construcció del clavegueram, el trasllat de l'escorxador i els canvis en els mitjans de transport juntament amb la major proximitat a la carretera de Manresa. En aquest marc, els comerços es relocalitzen adequant-se a les condicions urbanes, de modernització del sector (proveïment, distribució, venda, etc.) i de demanda.

Els anys seixanta. El carrer Major com a eix vertebrador de la vida berguedana

Als anys 60 del segle XX l'hem catalogat com la dècada d'inflexió del gran eix comercial de la plaça Sant Joan fins al capdamunt del carrer Buxadé. Això es deu que seran els últims anys abans del declivi comercial passant d'un conjunt de més de 170 establiments comercials, a la situació actual amb 63 establiments oberts i en què el comerç ha desaparegut completament del carrer Buxadé i està castigat per sobre la plaça Sant Joan.

Els tipus de comerç de proximitat que podíem trobar en una vila com Berga eren molt diversos, però alguns destacaven per damunt dels altres. En el camp de l'alimentació, les dificultats per conservar els aliments, feien de les botigues de queviures i aliments frescos les més abundants. Dins d'aquest ram sobresortien carnisseries, cansaladeries, pastisseries, fruïteries, peixateries, forns, venda de llet, etc. I les botigues de queviures generals: els "Colmado". Icona del comerç dels anys 60, aquestes botigues assortien a granel, en conserva o

enllaunats tot tipus d'aliments, licors i drogueria.

Per altra banda, el segon gran grup de botigues i establiments es concentra en el ram tèxtil: camisereries, gèneres de punt, moda femenina, confecció, sastreria... La botiga de vetes i fils esdevé l'emblema del sector.

Finalment, cobertes les necessitats de menjar i vestir, molts altres tipus de negoci tenien presència: sabateries i espardeyereries, farmàcies, impremtes, òptiques, botigues de fotografia o professions liberals (metges i advocats...) així com tot tipus de productes: mobles, objectes d'escriptori, joguines, electrodomèstics, etc. En definitiva el carrer major era un punt imprescindible en la vida dels berguedans, els quals per necessitat o voluntat es veien atrets a aquest eix. Situació que actualment s'ha capgirat completament.

Josep Noguera va destil·lar l'essència del que ha significat el carrer major amb aquestes paraules: *"el carrer Major va esdevenir l'eix vertebrador de la vida berguedana. S'hi establiren comerços de tota mena i de totes les especialitats. (...) Fou punt de trobada i de passeig, amunt i avall, on s'iniciaven molts festejos, era espai de comunicació de la ciutadania de totes les edats i condicions. Tots els nostres literats n'han parlat abastament, perquè el carrer Major era i és, quelcom més que un carrer comercial."* I en conseqüència amb aquestes paraules, creiem que l'atenció especial al comerç local i de proximitat, és només un factor més, que cal tenir en compte a l'hora de decidir les polítiques i les actuacions de ciutat, en el barri més singular

que hi ha, el barri vell, el qual, és clarament més que un barri.

Cinquanta anys després. El carrer Major i el món

El comerç és una activitat viva i, com a tal, va evolucionant. Negocis de temps diferents coincideixen en una mateixa vorera. Alguns establiments a conseqüència d'innovacions tècniques, nous hàbits de compra o estancament de productes s'han extingit, i altres de nous els han substituïts. Les carboneries i les lleteries d'abans, com la Granja Obiols o Ca la Carne, han perdut raó de ser com a botigues (tot i que tendències sobretot en el camp de l'alimentació mostren fins a quin punt les activitats comercials són capaces de renovar-se al compàs dels valors socials). Ara, hi ha negocis nous com immobiliàries o telefonia mòbil que ocupen alguns dels locals comercials d'abans. No obstant això, no sempre és així, negocis centenaris com Cal Terrisser, la Impremta Casals, Cal Negre, Cal Farràs, La Barcelonesa, o en el seu moment els Calçats Tomàs per posar alguns exemples, han estat testimonis del pas de molts altres de menor durada, alguns de pocs anys, d'altres de tota una vida. Sigui com sigui, molts d'ells s'han anat substituint en els mateixos establiments, esdevenint autèntiques joies en l'àmbit patrimonial. Exemples com el de Cal Xusqueda (Placeta Ciutat 9) són força habituals. Un cop tancada allotjà la Caixa de Manresa, el Frankfurt Patum, o les botigues de roba i material esportiu de Cal Fustagueras i Serra Martí.

La geografia humana juga un rol cabdal en el desenvolupament econòmic dels territoris, la nostra comarca i Berga com a espai urbà no en són una excepció. Vegem a continuació la profunda alteració que pateix el sector del comerç des d'un punt de vista geogràfic.

A nivell de carrer, i focalitzant l'anàlisi en el sector de la distribució, se subratlla el valor creixent de l'amplada dels carrers, com a espais per a facilitar l'accessibilitat i la mobilitat, peatonal i motoritzada. Igualment, les dimensions i condicions dels locals com a espais on ubicar els punts

de venda també s'han entès, per part d'unes empreses cada cop més professionalitzades, com a un factor clau de competitivitat².

Si atenem ara l'escala del municipi, l'extensió de Berga ha estat ràpida des dels seixanta. Comparant les fotografies del vol americà del 56-57 amb la de l'any 2013 que es mostren a la figura 3 ens adonem fàcilment del creixement de la ciutat per mitjà de barris nous. Les àrees de polígons d'habitatge i d'urbanitzacions tenen una implantació comercial baixa i nul·la respectivament. En canvi, es formaran potents eixos comercials als eixamples que es consoliden i a l'àrea especialitzada al sud de la ciutat. En aquest esquema, el pes de la ciutat vella en el comerç minva.

Però l'anàlisi cada cop ha d'anar més lluny. No és casual que una de les cadenes de la distribució més importants de l'Estat³ hagi canviat recentment llur ubicació per una altra que li aporta millors condicions d'accessibilitat d'un públic objectiu que probablement s'ha fixat a escala comarcal, a més de disposar d'unes instal·lacions notablement més espaioses. Ningú no dubta que el desdoblament de la carretera que va de Berga a Manresa, convertida en una autovia ràpida i còmoda per al trànsit motoritzat, ha canviat enormement la vida quotidiana dels berguedans i berguedanes, si bé, com tots els canvis, no tot és positiu. Algú dubta que les fuites de despesa en sectors com el del comerç, l'oci i la restauració, de Berga cap a altres poblacions com Barcelona, Manresa o Terrassa, hauran patit un augment significatiu des de la finalització de l'obra? Per entendre aquest fenomen només cal tenir en compte que el centre comercial més important de Catalunya, a Barcelona⁴, es va pensar per arribar a una clientela establerta fins a 100 km a la rodona. Sense oblidar els efectes de l'increment progressiu del comerç per Internet.

Per tant, el sector de la distribució és cada cop més això i menys comerç de proximitat, de barri. I el comerç del carrer Major ha estat desplaçat per eixos com el del passeig de la Indústria, però tam-

bé per altres eixos més allunyats, que alhora afectaran el desenvolupament del Vall com a eix comercial, ja que no és només una qüestió d'espai local, sinó també regional i, sobretot, de concepte, cosa que hauria de portar a preguntar-nos quin és el model de comerç que volem. Hom pot pensar que no es tracta de "carregar-nos" altres models; com sigui, sí que convindriem la necessitat de preservar el de proximitat, perquè ara ja no sols cal atendre la lògica de la redistribució inter-

trenament intergeneracional, en altres paraules, els fills no tenen interès, com a norma i malgrat les benvingudes excepcions, en seguir els negocis dels pares, ja que la universalització dels estudis superiors i unes expectatives canviants els fa mirar vers altres objectius vitals i professionals, si bé la crisi econòmica podria fer, almenys en part, d'aturador d'aquest fenomen. La cadena de substitució s'ha trencat, com s'ha trencat el relleu generacional que havia anat habitant el bar-

El paisatge del casc antic de Berga quan els berguedans s'escalfaven amb estufes de carbó va quedar immortalitzat en aquesta fotografia de Climent Escobet (ARXIU LUIGI)

na sinó també la de la integració territorial del consum. La lògica geogràfica del comerç de Berga s'amplia a mesura que les infraestructures permeten recórrer distàncies més llargues amb el mateix temps i que els espais on ens movem les persones per anar a treballar, comprar, passar el temps lliure, etc. es fan més i més amplis.

Al costat de la redistribució interna i el canvi d'escala, assistim a un canvi dels hàbits de consum que té a veure amb l'evolució del sector de la distribució, hàbits orientats cada cop més a la facilitat i comoditat de la compra i, relacionat amb això, a l'oci. Però cal parlar també dels hàbits de les generacions que han de succeir els botiguers de les anomenades "botigues de tota la vida". I aquí ens trobem amb un clar

ri vell. I aquest ha esdevingut un problema rellevant, ja que amb l'abandó d'habitatges i establiments comercials, s'ha generat un cercle viciós de degradació del barri. Degradació que era evident als anys 90 a la part alta i que vint anys després es manifesta ja a la part baixa tal com es posa de manifest a la figura 1.

En aquest punt apareix la qüestió de la conservació del teixit comercial existent. Sovint es focalitzen els esforços d'intervenció en promoure noves activitats, oblidant que n'hi ha d'altres que ja funcionen, algunes des de fa moltes generacions, el carrer Major continua avui conservant autèntiques joies patrimonials del comerç berguedà. Una mesura que pot deteriorar molt seriosament la situació és la modificació de la Llei d'Arrendaments Urbans que va entrar en vigor el passat gener de 2015, tocant de mort nombrosos establiments comercials històrics dels anomenats "de renda antiga", havent de plegar o bé veient re-

Peixateria Rumbo – Ribolleda.
Carrer dels Angels
Fons: ACBR-Fons Josep Deseuras. 1969

Torre de las Hores. Carrer dels Angels
Fons: ACBR-Fons Josep Deseuras. 1965

Sastreria Aymerich. Carrer Buxadé
Fons: ACBR-Fons Josep Deseuras. 1960

Relotgeria Martin. Carrer Buxadé
Fons: ACBR-Fons Josep Deseuras. 1958

Pastisseria Antiga Casa Noguera.
Placeta Ciutat
Fons: ACBR-Fons Josep Deseuras. 1964

Calçats Tuset, Carrer Ciutat
Fons: ACBR-Fons Josep Deseuras.
1966

Relotgeria Casserras. Placeta Ciutat
Fons: ACBR-Fons Josep Deseuras. 1964

Ca la Maria Francesa. Plaça de Sant Pere
Fons: ACBR-Fons Josep Deseuras. 1955

Sastreria Farràs. Carrer Ciutat
Fons: ACBR-Fons Josep Deseuras. 1955

Cal Morè. Placeta Ciutat
Fons: ACBR-Fons Josep Deseuras. 1967

Casa Sala. Plaça de Sant Joan
Fons: ACBR-Fons Josep Deseuras. 1962

Electrodomèstics Vila, Carrer Ciutat
Fons: Arxiu Luigi. 1960

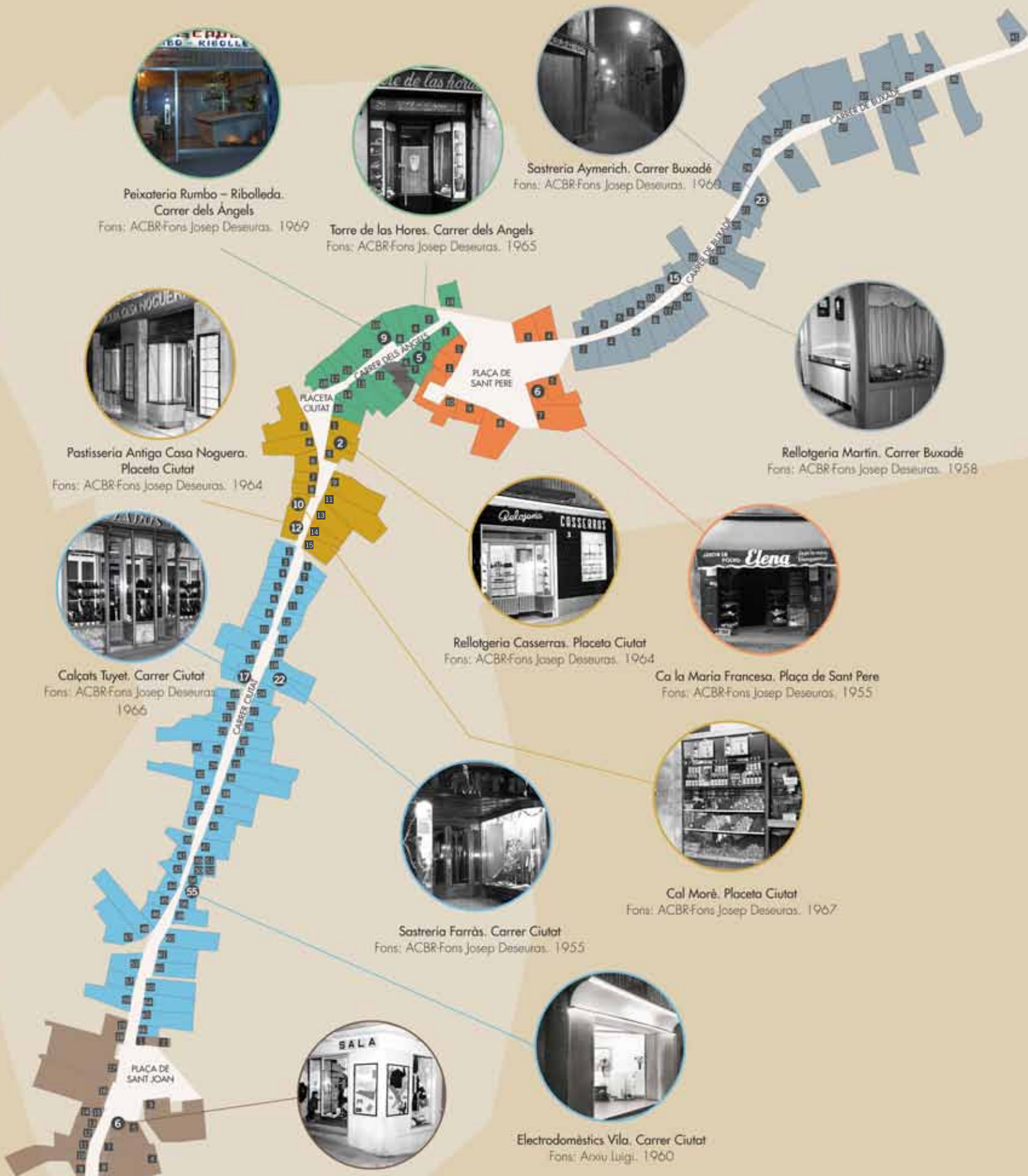

Figura 1
MAPA EIX COMERCIAL 60

LOCALS COMERCIALS OBERTS CORRESPONENTS A LA FIGURA 1.

Nom comerç	Venta	Local
Plaça Sant Joan		
1	Cal Obiols	Estanc
2	Cal Carabrut	Queviures / Venda d'oli
3	Cal Baleguer	Fruiteria menor
4	Gràfiques Molins	Objectes escriptori / sa l' minerva 100 fulles
5	Cal Rocapruna	Queviures
6	Casa Sala	Venda de teixits / merceria
7	Cal Novell	Fruiteria menor
8	La Comercial - Ferreteria Carreras - Vila	Ferreteria
9	Bonet - Ca la Rosaura	Queviures / Caramels / ticors
10	Cal Llorenç	Carnisseria
11	Sastreria Artemi	Sastreria amb gènere
12	Cal Cardona	Farmacèutic
13	Cal Senespleda	Perfumeria
14	Forn Rosill	Forn
15	Dr. Martínez - Cal Dasveus	Metge
16	El Globo	Drogueria menor/ queviures
17	Cal Negre	Cafè / Bar
18	Banco Central	Banc
19	Doctor Moretó	Metge Odontòleg
Carrer Ciutat		
1	Mobles Marceló	Mobles fins
2	Cal Fàbregas	Fruites menor
3	Forn Queralt	Forn
4	Cal Minga - Saló de Baile Colón	Cafè i Sala de Ball
5	Pep dels Sillons	Barber 4 "sillones"
6	Sabateria Serra	Espardenyes / sabater
7	Sastreria Padullés	Sastreria amb gènere
8	Comercial Radio	Electrodomèstics
9	Cal Pere Peret	Barber 4 "sillones"
10	Calçats Tomàs Pujol	Sabateria
11	Ca la Nana	Fruites menor
12	Cal Cusà	Venda de teixits
13	Calçats Tomàs Pujol - Cal Tomàs Xato	Sabateria
14	Cal Barons	Venda de teixits
15	Cal Terrisser	Terrissa
16	Cal Paco Solanes	Forn
17	Calçats Tuyet	Espardenyes / sabater
18	Canigó	Roba infantil
19	Casa Barrals	Venda teixits
20	Creacions Faura	Sastreria amb gènere
21	Ca la Dominica	Fruites menor
22	Sastreria Farràs	Sastreria
23	Casa Ballarà	Relotges, joies, teixits
24	Esports Joira	Articles d'esports
25	Cal Cigroner	Venda Llegums/pesca salada
26	Cal Pelegrí	café 1er pis
27	Cal Canals / Cal Figols	Joguines, marroquineria, perfums
28	Cardiòleg	Metge
29	Elèctrica Cervantes	Electricista
30	Fotografia Luigi	Fotògraf / quiosc
31	Barberia del Centro / Cal Pep Barber	Barber 3 "sillones"
32	Cal Rossell	venta tocino i embutidos
33	Modas Capallera	Marroquineria, perfumeria
34	Casa Salvans - Pepeta d'Avià	Merceria
35	Sastreria Peix	Sastreria amb gènere
36	Argent Bar - Ca la Porrera	Cafè / Bar
37	Cal Perefileus	Queviures
38	J. Farguell - Cal Pinsà	Sastreria amb gènere
39	Cal Vilanova	Objectes militars / espardenyes/perfumeria
40		Espardenyes / Barberia
41	Serrat del Ros	Queviures
42	Impremta Casals - Cal Morlans	Impremta i objectes escriptori
43	Òptica Caballé	Ulleres
44	Cal Guitart	Venda teixits
45	Granja Obiols	Granja / Venda de llet
46	Ca la Pepis	Camiseria
47	Confeccions Ribera	Venda teixits
48	Cal Currubí	Pastisseria
49	Cal Magi	Carns fresques
50	Optica Caballé	Ulleres
51	Fonda Catalunya	Fonda i el Cafè del Cine
52	Cine Catalunya	Cine
53	Carnisseria Tennis	Carns fresques
54	La Tupinamba	Queviures
55	Electrodomèstics Vila - Cal Vila	Electricista/launer/material elèctric
56	Ca la Cinteta	Queviures
57		Carnisseria
58	Casa Rosell	Camiseria
59	Almacenes Sala - Cal Pacient	Venda teixits
60	Farmàcia Pla	Farmacèutic
61	Tupinamba	Venda llegums
62	Cal Simón	Venda de vi
63	La Lionesa	Pastisseria / Forn/Venda menor conserva
64	Cal Gassó	Venda d'Oli
65	Sastreria Armengou	Sastreria amb gènere
66	Cal Canals	Relotgeria
67	Cal Macià	Electrodomèstics

Nom comerç	Venta	Local
Plaça Ciutat		
1	Cal Padrós	Llauneria i Electricitat
2	Relotgeria Caserras	Venda relotges
3	La Vinjeta	Comestibles
4	La Barcelonesa	Venda teixits
5	Ca l'Oju // Ca la Mayte	Sastreria // Diaris i Revistes
6	Ferreteria Tuyet	Ganiveteria
7	Farmàcia Thomas // Antiga Farm. Vilardaga	Farmacèutic
8	Ca la Deu	Brodats/Venda màq. de cosir
9	Casa Xusqueda	Tocineria i comestibles
10	Cal Moré	Queviures/drogueria menor
11	Cal Padrós	Electrodomèstics / Objectes de regal
12	Antigua Casa Noguera	Pastisseria
13	Almacenes Farràs	Venda de teixits
14	La Floresta	Objectes regal
15	Ca la Magina	Carnisseria
Carrer dels Àngels		
1	Cal Quim Serra	Estanc i Drogueria menor
2	Ca la Roseta	Carns fresques
3	Novedades Montserrat	Venda teixits
4	Ca la Mercè Sensada	Venda menor conserva
5	Torre de les Hores	Relotgeria menor
6	Tintoreria Moderna	Tintat de roba
7	Saló Peluqueria para Señoras	Perruqueria 2 "sillones"
8	Dolceria Pujol - Antiga Casa Sensada	Pastisseria
9	El Cantabrico	Peixateria menor
10	El Ràpid	Sabater
11	Cal Huch	Llibreria, papereria, fotogràf, impremta...
12	Cal Cisteller	Cistelleria /Joguines / bosses
13	Ca la Claretà	Diaris , objectes escriptori.
14	Cal Lluís Carnisser	Tauler (carn)
15	El Globo "de dalt"	Queviures, "ultramarios", embutits, pesca salada
16	Cal Alberich - Cal Pastaleru	Pastisseria / venda menor conserva
17	Cal Farruel	Sastreria amb gènere
18	Cal Boiro	Espardenyes
19	Cal Sistach	Ferreteria Major
Plaça Sant Pere		
1	El Barato	Venda teixits
2	Cal Ros	Venda teixits
3	Cal Plana / Can Blanc	Carns fresques
4	Cal Brillant	venda de xocolata
5	Cal Casanova	Tauler/ tractant de carn
6	Queviures Valls / Casa Maria Francesa	Queviures
7	Cal Gorrista / Almacenes Eulalia	Venda teixits
8	Cal Ros / Almacenes Ros	Venda teixits
9	Cal Terriser	Ceramista, rajola de valència
10	Farmàcia Cosp	Farmacèutic
Carrer Buxadé		
1	Cal Boiro	Espardenyes
2	Cal Gorgas	Matalasser
3	Les Muxines	Venda llegums
4	Tocineria Casafont	Tocineria
5	Ca la Teresa	Venda Queviures
6	Pensió Bergadana - Cal Jepses	Fonda
7	Espardenyeria de Cal Ridol	Espardenyes
8	Ca la Lola	Venda teixits
9	Radio i Televisión E. Vivó	Electrodomèstics
10	Cal Dionisio	Barber 2 "sillones"
11	Perruqueria Palmira // Abans Sastreria Ribera	Perruqueria 2 "sillones"
12	Germanes Tuyet	Merceria
13	Carnisseria Gonfaus - Abans Ca la Lita	Carnisseria
14	Ca la Pepeta	Queviures
15	Relotgeria Martin	Venda de relotges
16	Cal Ribot	Fruites menor
17	Cal Xaró	Venda de vi
18	Pau Barber	Barberia
19	Queviures Torres - de l'Oli	Queviures
20		metge - comadrona
21	Ca la Carme - Cal Torres	Lleteria
22	Cal Vicente	Sabater
23	Sastreria Aymerich	Sastreria amb gènere
24	Cal Pregonas	Venda porc i embotit
25	Forn de San Roc	Forn
26	Ca la Xaia	comestibles / Lleteria
27	Radiofogia	Metge
28	Cal Tejerina (Cnt. Harmonia)	Venda de teixits - vetes i fils
29	Floristeria la Manresana	Floristeria
30	La Peixateria	Peixateria menor
31	La Manresana	comestibles
32	Fusteria Aymerich	Fuster / 1C.V. Vapor
33	Funerària - Cal Cecília	Fuster
34	Fusteria Ferran	Taller 1 C.V. (cavall vapor)
35	Les Mòniques	Lleteria
36	Forn Aymerich	Forn
37	Cal Majol	Venda porc i embotits
38	Ca la Manela	Venda porc i embotits
39		Carboneria
40	Ca la Tecla	Forn
41	Ferrer de Sant Roc	Ferrer

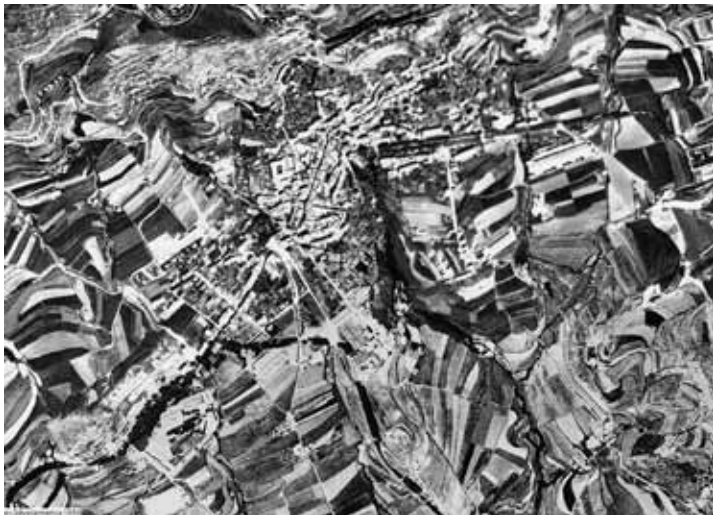

Figura 3. Comparació de l'extensió urbana de Berga 1956-57 i 2013. FONT: WEB DE LICGG

duïda llur activitat. Els casos mediàtics ja s'han produït, com el de l'històric Colmado Quílez de Barcelona, però de ben segur molts tancaments seran en silenci i en espais menys coneguts, però igualment importants.

Per tancar aquesta panoràmica del comerç en l'actualitat, fem un breu acostament a la dinàmica de la demanda. El comerç existent és principalment orientat a la població resident, de manera que depèn de la seva capacitat de compra. La població de Berga l'any 1960 era de 10.241 persones, al 2011 arriba al seu màxim amb 16.835 i des d'aleshores decreix. Pel que fa a la comarca passem de les 49.953 del 60 a una caiguda continuada que s'atura momentàniament en el darrer cicle expansiu del mercat de treball assolint un pic al 2009 amb 41.774 persones per tornar a de-

creixer fins ara. L'Idescat realitza periòdicament projeccions. Les darreres disponibles situen un escenari alt per al 2026 amb 40.443 persones; un escenari mitjà amb 38.193; i un escenari baix amb 36.420. Quant a la despesa de les llars del 2007 al 2015, coincidint amb la crisi hi ha hagut una reducció del 8,15%. Ha afectat tots els béns de primera necessitat, alimentació, vestit i calçat, equipament de la llar, despeses corrents, etc. llevat de l'habitatge (en aquest ha crescut un 5,75%)⁵. Pel que fa a l'atracció de despesa més enllà dels límits comarcals, implica que el turisme de dia o amb pernoctació actüi d'estimulador del consum local. Aquí la qüestió és no solament millorar el posicionament de Berga en aquest sector sinó que les compres es facin al barri vell.

Per tant, des del punt de vista espacial tenim una nova redistribució interna dels 60 cap aquí, però a la qual caldrà sumar un canvi d'escala en el sentit que

Berga passa a formar part d'un territori comercial més ampli d'abast regional, i l'aparició d'Internet. És previst que a l'Estat espanyol al 2015 cada consumidor destini 661 euros a compres en línia confirmant el creixement continu. Entre els productes adquirits destaquen els relacionats amb la salut, la bellesa, la moda i els complements (Observatori d'Empresa i Ocupació, 2015).

Perspectives de futur. El carrer Major i els berguedans

És possible recuperar el carrer Major com a àgora comercial i social de Berga? La pregunta no és si és possible mantenir al nucli antic una determinada densitat d'establiments perquè l'enfocament adequat, i la dimensió del repte, és la revitalització del barri vell d'una ciutat. No podem tractar una part sense entendre que forma part d'un tot, de la mateixa manera que, com s'ha vist en l'anàlisi, no és només una qüestió de comerç. En altres paraules, té sentit invertir esforços en recuperar comercialment un carrer en el que no s'hi viu? Per tant, a tall únicament de reflexió, perquè això donaria per un altre article, cal abordar el conjunt de problemàtiques i estratègies de solució sobre el deteriorament del nucli antic berguedà. I el seu teixit comercial n'és una, si bé important no única.

La recuperació comercial del carrer Major, i del seu entorn, solament es pot plantejar com a sector no aïllat de l'economia del territori (entenen per territori un àmbit geogràfic que és específic i que conté una sèrie de valors productius, econòmics, històrics, etc. que es poden connectar amb el comerç). Sobretot si el que volem és construir per preservar el model de proximitat que, en termes conceptuals, ens condueix a estratègies de relocalització de l'economia berguedana.

La vinculació del comerç a l'economia local implica que aquest sigui alguna cosa més que un generador de llocs de treball o de rendes. Ha d'implicar parlar del comerç de proximitat i, per tant, de circuits curts de comer-

cialització, que enllacin els diferents sectors i capacitats productives de la comarca, en particular aquells més arrelats i singulars, com les activitats agràries i ramaderes, l'elaboració de productes artesans o altres vocacions productives que es puguin modernitzar hibridant-les amb el comerç.

Recuperar un model de proximitat no ha de voler dir copiar l'anterior, al contrari, pot implicar, potser com a condició *sine qua non*, plantejar-ne una evolució. Un cas de notable interès és el d'especialització comercial al carrer barceloní de Sant Pere Mitjà (Fuertes, 2013). A Berga significa pensar el carrer Major i els carrers del seu entorn, amb especial èmfasi en el mercat municipal que s'hi integra, en termes de confluència d'activitats productives lligades a un sector determinat com, per exemple, el de l'alimentació de productes de proximitat, que portaria a articular una xarxa d'activitats no sols comercials, sinó també artesanals, de disseny i creació de marca, de comercialització, etc. ocupant la diversitat de locals que conformen aquest eix històric, i ampliant la malla vers l'entorn agrícola i ramader de la comarca, començant per aquell més immediat, per què no els horts urbans del mateix nucli antic berguedà o les zones periurbanes? Aquesta lògica d'especialització d'una part del territori en una activitat és la que va organitzar les ciutats per gremis i avui segueix funcionant en molts indrets en sectors com el calçat, el moble o les galeries d'art.

Totalment compatible amb aquesta proposta són les diferents estratègies que es poden emprendre per tal de fomentar l'ocupació de locals comercials buits (recordeu que en l'eix estudiat hi ha 81 locals tancats i 61 d'oberts). Podríem citar molts exemples en aquest sentit: des del projecte de Tolosa Merkat en el qual la intermediació de l'administració local va ser clau per a promoure l'atracció d'activitats comercials innovadores en un eix històric deteriorat de la ciutat, similar per tant al del carrer Major, fins a intervencions més focalitzades de-

Figura 2
MAPA EIX COMERCIAL 2015

En gris: locals oberts. En vermell: locals tancats.

envolupades amb pocs recursos públics com es fa al Regne Unit amb les anomenades iniciatives de “mentrestant”, que consisteixen en l’ús temporal de les plantes baixes per part d’empresadors. Un cas d’interès creixent és la “reempresa” comercial a partir del seguiment dels negocis en risc de tancament i una borsa de persones amb voluntat per assumir-los.

En l’estructuració de l’oferta hi té un paper molt rellevant la cooperació. En un món globalitzat on, com destacàvem més amunt, la competitivitat del sector de la distribució es fixa en termes d’escala, el model que el carrer Major encarna històricament es mor perquè no és capaç d’assolir estratègies d’escala que, d’altra banda, d’acord amb les anàlisis de passat i present realitzades fins aquí, són impossibles d’articular des d’una perspectiva individual. Estratègies com les apuntades en els paràgrafs anteriors necessiten d’instruments i les polítiques públiques locals pateixen de limitacions competencials i financeres que les fan insuficients, més tenint en compte un creixent desequilibri comparatiu amb les grans cadenes de la distribució, cada cop més poderoses en recursos. Un exemple d’això han estat els plans de dinamització realitzats a moltes ciutats, on s’han abocat nombrosos recursos que han tingut un impacte limitat a l’hora d’evitar el deteriorament d’eixos de comerç de proximitat. Cal per tant articular xarxes de cooperació público-privades que propiciïn solucions eficients, des del punt de vista dels recursos, i innovadores, des de diversos punts

La Plaça Sant Joan des del balcó de Cal Negre. (ARXIU LUIGI)

de vista com el tecnològic, el financer i sobretot el social.

Un exemple d’aquest tipus de propostes són les anomenades “monedes socials”, que cada cop estan més en voga i propicien l’oportunitat d’incidir amb força en les denominades estratègies de relocalització de l’economia, articulant sistemes de pagament que estimulin una major circulació dels diners a escala local, en les quals l’administració pot canalitzar despesa pública corrent (salari, subvencions per a entitats, ajuts a persones en risc d’exclusió, etc.)

Iniciatives d’aquest tipus han ajudat a dinamitzar economies molt més necessitades que la nostra, com per exemple el projecte Banco Palmas, en un barri de barraques d’una urbs del Brasil. Casos més propers els trobem a Girona i altres poblacions com Bristol, a Anglaterra, o Tolosa, a Occitània, on la cooperació és efectiva no sols en termes econòmics sinó també de governança, sobre la base de la participació, del propi projecte de moneda local, amb un comitè de pilotatge comprès per assemblees de desocupats, entitats financeres ètiques, associacions empresarials i sindicals i, finalment, l’administració pública, amb l’objectiu de fixar els criteris de funcionament.

Aquestes són algunes de les estratègies possibles obtingudes de l’anàlisi de casos comparables. Com sigui, en darrer terme, per recuperar l’espai històric, comercial i popular, cal “fer que hi passin coses”. I d’exemples n’hi ha a

la mateixa Berga, de més antics i de més recents. La reapropiació ciutadana del carrer és la millor garantia de la seva continuïtat.

Conclusions

L’auge del carrer Major en detriment del carrer Buxadé manté un paral·lelisme amb la situació actual, que té a veure amb la redistribució interna dels llocs del comerç. No obstant això, hi hagué una clara diferència per la qual als anys 20-30-40 o 50 el carrer Buxadé no es va buidar de botigues, com sí que va acabar passant finalment als anys 60, i com està passant actualment al carrer major, i és que el barri s’ha buidat demogràficament. A la part alta del barri vell, la construcció del barri de Santa Eulàlia va significar una gran migració interna, seguida en conseqüència per una desaparició dels establiments comercials als 70 i 80. Aquest procés, en definitiva ha estat, 30 anys després el que s’està vivint al carrer Major de Berga.

Ara bé, la complexitat creixent que agafa el comerç en l’actualitat fa que l’anàlisi centrada en les pautes de localització del comerç a la ciutat sigui incompleta. Hi apareixen aspectes morfològics i funcionals del barri com poden ser l’amplada dels carrers o l’accessibilitat. Però també tendències de canvi a gran escala, com la incidència d’Internet sobre la quota de vendes en aparador físic o la integració de Berga en una regió comercial cada vegada més àmplia que apareix ja en la planificació de grans operadors.

La modificació d’hàbits comercials és significativa i inclou en primer terme les dificultats per al reemplaçament generacional. A la llum de l’anàlisi realitzada, tenir vocacions comercials que donin continuïtat als negocis i reomplir el barri de veïns i activitats són qüestions essencials. Així doncs, la dinamització comercial no es pot realitzar des de l’enfocament sectorial sinó que caldrà integrar-hi variables socials de forma abundant amb una mirada territorial.

Quant a les estratègies, l’anàlisi realitzada i les experiències presentades permeten dibuixar tres aprenentatges rellevants per

a Berga: en primer lloc, la necessitat de dignificar el barri i homologar-ne els serveis i equipsaments per a una població diversa i que ha de sostenir el barri. En segon lloc, el respecte al patrimoni que hauria de partir de la premissa que és un conjunt únic d’especial valor. La revitalització comercial s’ha d’associar a aquests valors propis i específics que han de compensar altres desavantatges físics difícilment modificables. I, finalment, una cistella de proximitat amb una oferta relativament especialitzada i associada a la cadena de valor territorial permetria generar un efecte d’escala que hauria d’esdevenir un factor crucial de viabilitat.

Referències

- In-Situ. *Obert als 60's (exposició)*. Ajuntament de Berga, 2013.
- Fuertes Pérez, P. (2013). Las plantas bajas desocupadas en la ciudad compacta. *Jornada Urban Commerce 2013. Locales Comerciales: nuevos usos, alternativas y oportunidades*, 26 de Septiembre de 2013
- Liettaer, B.; Kennedy, M.; Rogers, J. (2015). *El dinero de la gente*. Barcelona: Icaria editorial.
- Herce, M. (2013). *El negocio del territorio. Evolución y perspectivas de la ciudad moderna*. Madrid: Alianza editorial.
- Observatori d’Empresa i Ocupació (2015). *Informe anual del sector del comerç detallista a Catalunya. Any 2014*. Generalitat de Catalunya.

Notes

1. Josep Noguera va definir a l’any 2013, en l’exposició municipal Obert als 60’s, quines van ser les bases i les accions que van transformar la ciutat de Berga al llarg del s. XIX i XX.
2. Altra cosa és el debat sobre què entenem per competitivitat, si bé el rellevant ara és subratllar la tendència a buscar locals espaiosos i en bones condicions per a l’exercici de l’activitat comercial, tenint en compte òbviament el factor preu com a determinant, però no de forma exclusiva.
3. Mercadona
4. La Maquinista
5. Dades a nivell català per a municipis entre 10 i 20 mil habitants.

Martí Picas Sala
Historiador

Oriol Tuson Ganuza
Historiador

Jordi Boixader i Solé
Economista

La cultura i el patrimoni com a eina de desenvolupament local. Oportunitat o fracàs?

Reflexions des d'una mirada territorial

Jordi Abella Pons

Vivim temps de canvis. A la difícil situació econòmica per la qual estem passant en aquests darrers anys, cal sumar l'impacte dels nous moviments socials que reivindiquen noves maneres de fer política, una economia més lligada a la sostenibilitat i una major participació en la gestió dels propis recursos.

En clau territorial, les apostes institucionals que en cert moment es van fer reforçant polítiques de creixement urbanístic

sense excessiu control, o obsessió onant-nos per desenvolupar estratègies turístiques a *tutti pleni*, sense ser conscients de si aquestes tenien sentit o simplement eren fruit d'una certa febrada compartida, ens han abocat a estrepitosos fracassos que avui lamentem. El cert és que tot i l'alt cost en llocs de treball i cadàvers urbanístics que ens ha portat a molts pobles i ciutats de Catalunya l'aplicació d'aquests models de creixement tan poc sòlids i reeixits, també ens

ens obliguen a prendre'ns molt més seriosament una de les tasques prèvies i necessàries a l'inici de qualsevol procés de desenvolupament local. El del disseny i planificació a llarg termini de les polítiques de futur per a un territori.

En aquest sentit, el patrimoni natural i cultural malauradament ha estat un dels sectors que més ha patit aquesta situació de creixement desordenat, sense reflexió prèvia i del que sovint s'ha acompanyant d'una indubtable justificació sota el sacralitzat nom del desenvolupament local.

Quants municipis i pobles van iniciar en la dècada dels anys 2000 arriscades inversions en nous equipaments patrimonials, alguns exageradament sobre dimensionats, que sota la enlluernada justificació del desenvolupament local semblava que havien de solucionar les mancances econòmiques del poble o ciutat, evitar els processos de despoblament local i fins i tot situar el municipi al mapa mundial en termes turístics?

La realitat però és molt més dramàtica i decepcionant. Moltes d'aquestes inversions actualment són tancades, obren esporàdicament o serveixen simplement com a magatzems municipals (en alguns casos acollint en els seus interiors cares museografies o instal·lacions audiovisuals que s'han pogut lluir ben poc). Què

és el que ha fallat? Com pot ser que després d'haver pagat costosos estudis a empreses especialitzades que ens deien que aquell equipament portaria al poble milers i milers de visitants anuals, al final s'ha hagut de tancar per falta de visites i finançament...

Potser ara som conscients que això del desenvolupament local no és tant senzill com ens semblava i que sovint és més un discurs o una justificació política que no pas una estratègia real per encarar un projecte de futur per a un territori. En definitiva és allò que alguns experts han expressat tant gràficament dient que el patrimoni ha estat una altra bombolla esclatada, semblant a la de la construcció, i que serà difícil de recuperar.

En tot cas el debat continua molt viu. Pot ser el patrimoni una veritable eina de desenvolupament local per al territori? O, malauradament en aquests darrers anys hem assistit a una nova i definitiva demostració del fracàs d'aquest sector de cara a la seva reivindicació i posicionament com a instrument estratègic i de planificació?

Probablement una de les conclusions d'aquest debat és que la gestió del patrimoni ha estat un recurs del qual n'hem abusat, que semblava molt fàcil d'activar, —quan en realitat no és així— i ara en paguem les conseqüències. M'agradaria pensar que hem

El Tren del Ciment. Ferrocarril Turístic de l'Alt Llobregat impulsat i gestionat per Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya, funciona d'abril a novembre i uneix la Pobla amb el Clot del Moro. ARXIU FGC.

estem aportant interessants indicadors i matèria primera per dur a terme anàlisis i reflexions sobre quin model de desenvolupament volem per als nostres territoris.

L'extraordinària manca de recursos i inversions públiques que estem patint en aquests mo-

aprs la lliçó i ara ens plantegem tots aquests temes d'una manera més seriosa i reflexiva. Tot i que, tornem a trobar alguns indicis, que ens fan sospitar que aquesta lliçó no està tan assumida com ens creiem. Es tornen a sentir remors de noves inversions en edificis patrimonials seguint models i plantejaments caducs i obsolets. I sinó resseguiu mentalment la quantitat de projectes patrimonials en els nostres pobles i ciutats que es continuen inaugurant, o construint sense cap mena de pla de gestió i financer que l'acompanyi. Encara no sabem què fer d'una gran quantitat d'edificis nous de trinca, heretats de la primera dècada d'aquest segle, que ja tornem a reivindicar la construcció de nous museus i centres d'interpretació com un recurs turístic que malauradament mai no acabarà de convertir-se en un veritable producte turístic.

Si fem un repàs del paper que ha jugat la conservació i posada en valor del patrimoni cultural en l'àmbit territorial en aquests

darrers vint anys, podem extreure algunes interessants conclusions, que ens poden ajudar a bastir un debat més actualitzat. En aquest sentit, us proposo alguns elements per a la reflexió.

- El patrimoni és un àmbit de gestió complex que defuig de plantejaments simplistes. És a dir, no n'hi ha prou amb obrir museus i equipaments patrimonials i esperar a la porta la clientela... Aquest model simplista ha demostrat sobradament el seu fracàs d'implementació -sobretot en situacions econòmiques difícils-. Qualsevol procés de patrimonialització ha d'anar acompanyat d'importants processos de planificació, implementació i gestió. Cal conèixer amb detall la realitat econòmica, social i cultural de l'àmbit territorial on es desenvoluparà el projecte i cal també crear connexions i articulacions estables amb el major nombre de sectors locals que sigui possible. La població ha de percebre aquest nou equipament com un

instrument socialment útil i que pugui complir les expectatives que genera.

- Les implementacions patrimonials s'han d'avaluar a llarg termini, mai no s'han de valorar exclusivament en terminis curts. Sovint després de les inauguracions dels equipaments es viu un cert període d'eufòria que pot comportar actituds triomfalistes que ens poden falsejar les anàlisis i les avaluacions finals. Els equipaments han de ser dinàmics i no estàtics. Basar les polítiques patrimonials exclusivament a mantenir obert un espai patrimonial, sense actualitzar-lo o renovar-ne el discurs, ni generar noves activitats acostuma a acabar amb espais degradats, poc atractius i que no compleixen les expectatives que s'han generat ni als visitants, ni a la població local. I no hi ha res que costi més que reactivar un projecte patrimonial després d'haver decebut als seus visitants o usuaris.

- Els projectes patrimonials han de ser apostes estables que sorgeixin com a resposta a necessitats específiques i reals del territori. Entendre les inversions en patrimoni com a resultat de projectes exclusivament polítics -sovint excessivament personalistes- o vinculats a estratègies electorals és un error. Durant alguns anys aquests processos polítics han anat acompanyats d'una primera fase de construcció amb un important finançament econòmic, sovint provinent de subvencions i programes europeus, però molt

fràgil, sense continuïtat i excessivament dependent del poder polític local.

- Les polítiques patrimonials poden ser molt diferents, en funció del territori on es desenvolupin. Però totes han de tenir un element comú: La transmissió i transferència de coneixements. Segurament, aquesta és la característica que ens diferencia d'altres propostes de desenvolupament que poden ser més lúdiques o basades en altres recursos locals. El patrimoni té moltes dimensions i lectures, però la d'aportar coneixement i informació sobre la nostra cultura o natura és una que no podem obviar. Idealment una bona implementació patrimonial ha d'anar acompanyada d'una sèrie de projectes de recerca i investigació que ens permetin recollir nous materials que ens ajudin a actualitzar i elaborar nous relats. Malauradament, la recerca ha estat un dels àmbits més afectats per les retallades econòmiques i a molts dels equipaments patrimonials cada cop els costa més de mantenir-la activa. Això influeix de manera negativa en els productes patrimonials finals.

- La implementació d'un projecte patrimonial sovint es vincula i s'identifica amb el desenvolupament turístic del territori. Sovint s'hi busca una rendibilitat turística, però no sempre té perquè ser així. El turisme és un dels sectors que es relaciona molt directament amb el patrimoni i que pot activar processos de desenvolupament local i territorial, però evidentment no és l'únic. No hem d'oblidar que la gestió patrimonial es pot vincular directament amb molts altres sectors econòmics i socials locals, alguns dels quals no tenen res a veure amb el turisme. Per exemple la recuperació de la memòria col·lectiva, o la recuperació i gestió d'altres recursos locals vinculats amb l'agricultura i la ramaderia, les artesanies o els recursos ecològics i paisatgístics, entre molts altres poden aportar un gran valor afegit als projectes patrimonials.

El Museu de les Mines de Cercs, inaugurat el 1999, és l'equipament turístic-cultural més visitat del Berguedà. Amb setze anys d'història està apunt de rebre el visitant 500.000.

ARXIU MMCERCS

El projecte dels dinosaures de Fumanya, encallat pels efectes de la crisi econòmica. ARXIU RSR

- Sovint identifiquem el patrimoni exclusivament amb la recuperació i gestió d'elements històrics o del passat. No essent conscients dels importants potencials que disposem a partir de recursos patrimonials molt més contemporanis i innovadors. El mateix diríem sobre el patrimoni material. Tradicionalment s'han vinculat les polítiques patrimonials amb edificis, col·leccions i objectes, quan en aquests moments estem descobrint la potència del patrimoni immaterial. En definitiva, el patrimoni és una matèria primera que pot adoptar moltes formes i relats que ens permet innovar i ser creatius. Pot ser bona idea el defugir de les fórmules més tradicionals i clàssiques i intentar innovar i ser originals en el disseny i l'activació dels projectes patrimonials.

- El patrimoni és un recurs endogen a tots els territoris. Sempre existeix en un barri, poble o ciutat diversos recursos patrimonials a gestionar o activar, però no sempre és necessari fer-ho de la mateixa manera. És a dir, no sempre hem de construir museus o centres d'interpretació per exposar objectes. La gestió patrimonial pot tenir formes molt diferents i no totes han de ser iguals, mimètiques, i necessàriament vinculades amb administracions públiques. El patrimoni sempre té una dimensió social i participativa que cal reivindicar i no hem d'oblidar ni menysprear. Al contrari, la millor manera de mantenir vius i actius els projectes patrimonials en un territori és que siguin útils i creïn vinculacions i connexions estables amb la població local i amb sectors socials i fins i tot econòmics. Darrerament estan sorgint noves maneres de donar a conèixer i reivindicar el patrimoni i la memòria. En aquest sentit les noves tecnologies estan donant una nova dimensió al patrimoni i hem de ser conscients dels nous escenaris que s'estan desenvolupant i que ja ens estan fer replantejar moltes coses dins d'aquest sector.

- Sens dubte una de les conseqüències de les mancances i limi-

Interior de la Torre de l'Amo de Viladomiu Nou, inaugurada el 2008. ARXIU RSR

Construït el 2011, l'edifici del Centre d'Atenció Turística (CAT) de Berga continua tancat. (ARXIU MP)

tacions econòmiques d'aquests darrers anys és el sorgiment de noves estratègies de cooperació entre equipaments, associacions i territoris en forma de xarxes estables. Aquestes xarxes i associacions desenvolupen accions conjuntes que faciliten les economies d'escala, els intercanvis d'experiències i coneixements i l'organització de possibles *lobbys*. Probablement el treball en xarxa ens obre noves oportunitats que cal explorar i aprofitar. Valdria la pena esforçar-nos en consolidar més xarxes de col·laboració, tant temàtiques i territorials, com de tipus més transversal que creui territoris i fins i tot països. Una xarxa pot ser un bon amplificador de bones pràctiques, èxits i fracassos, experiències i coneixements. Hem de ser conscients, però, que per treballar en xarxa cal ser generosos, pensar en clau col·lectiva i, sobretot, esmerçar-hi els esforços que siguin necessaris

per mantenir-la útil i activa. No les hem de veure com a simples estratègies per recaptar recursos a nivell individual o local. Poden ser estructures que ens ajudin a trencar molts dels isolaments tradicionals que patim molts territoris rurals i que ens permetin guanyar visibilitat i força. El patrimoni és un àmbit privilegiat per generar sinèrgies col·laboratives entre territoris. La millora de les comunicacions, l'espectacular augment de la mobilitat entre persones i les oportunitats que ens ofereixen les noves tecnologies fan que la creació d'aquestes xarxes, en aquests moments, sigui relativament fàcil.

En definitiva, tot i la situació de partida, crec que el binomi patrimoni i desenvolupament local encara és pertinent. Tenim un important potencial a desenvolupar, però cal ordenar allò que ja tenim, empaquetar-ho millor i fer-ho més accessible, sostenible i

connectat a la realitat local. Hem de reinventar i redefinir quins són els nous usos i funcions socials del patrimoni, adaptar-lo als temps actuals i buscar noves fórmules de gestió, basades probablement en la cooperació i fins i tot en compartir estructures.

Noves regles del joc que haurien de sortir d'una anàlisi profunda d'aquests anys viscuts i de les moltes experiències acumulades. El patrimoni continua essent un actiu important per al territori, però cal saber-lo gestionar i planificar. El futur ens dirà si realment som capaços de fer aquesta reconversió o, pel contrari tornarem a fer cert aquell tòpic que diu que ésser humà és l'únic animal que ensopega dues vegades amb la mateixa pedra.

Jordi Abella Pons
Antropòleg i Director de l'Ecomuseu de les valls d'Àneu.

El Berguedà, un medi innovador resiliènt: passat, present i futur

Montserrat Pallares-Barbera i Ana Vera-Martin

Introducció

La capacitat d'adaptació i de resiliència depenen freqüentment de factors complementaris als purament econòmics. Aprendre del fracàs i encarar-s'hi pot ser moltes vegades tant important com obtenir l'èxit. El Berguedà s'ha enfrontat a diferents crisis al llarg dels darrers 100 anys i immediatament hi ha hagut períodes de recuperació i re-emergència; fet que explicaria a priori la capacitat de resiliència d'aquest territori econòmic. Els emprenedors econòmics, socials i polítics han desenvolupat diferents accions per enfortir els processos de desenvolupament econòmic local. Però, quins són els agents resiliènts? Quines han estat les estratègies en el seu recorregut? Com es troben ara?

Els anys 90 del passat segle el Berguedà s'enfrontava a una profunda crisi consistent en la desindustrialització del sector tèxtil i miner, que ja feia anys que persistia. A partir del 1994 el PIB començà a repuntar i també ho va fer la representació del sector industrial en el PIB. El sector tèxtil es va concentrar, i els sectors de la transformació del metall, i l'alimentari van ser els responsables principals d'aquesta remuntada; que també anava acompanyada del sector serveis, principalment cap al turisme, i la construcció. L'entramat de petites i mitjanes empreses era d'estructura familiar. No eren empreses de nova creació; algunes procedien de finals

dels anys 1970, i la majoria d'elles van ser fundades durant els anys vuitanta; i en el període dels 1990 van canviar d'activitat. Es distingien dos tipus de fundadors: a) empleats d'altres empreses que es constituïen com a socis fundadors, però que anteriorment ja estaven involucrats en negocis similars, –com a empleats a sou, o amb participació en el capital d'una altra empresa; b) propietaris de petits negocis familiars, del sector de la distribució o de petits tallers que ampliaven, amb nous socis fora del negoci familiar, i fundaven l'empresa en un sector succedani del primer. Eren empresaris de perfil altament dinàmic, que tenien o havien tingut fins a 10 empreses simultànies; algunes creades ad hoc, per respondre a necessitats puntuals de la demanda i que tancaven, un cop aquesta satisfeta.

Després de 14 anys, el 2008 el PIB va caure a nivells de 1993; i el 2013 el VAB del Berguedà va ser més baix que el de Catalunya (-0,54 i -0,48, respectivament). Però el dinamisme dels agents econòmics berguedans perdura i l'arrelament de l'empresari amb la comarca dona indicis de resistència del teixit productiu:

L'empresa Montajes Rus SL és un exemple de resiliència. Fundada el 1993 i dedicada plenament a la mineria subterrània, va saber superar la crisi provocada pel tancament de les mines de carbó berguedanes i avui es una de les empreses subcontractades de la mineria subterrània més importants d'Espanya que també treballa intensament en el sector del manteniment industrial, muntatges i reparació d'instal·lacions hidràuliques i elèctriques, construcció d'estructures metàl·liques i rehabilitació integral de maquinària, mecanització i soldadura. Disposa d'una plantilla de 350 operaris, dels quals gairebé 300 es reparteixen per les diferents mines espanyoles

(ARXIU MONTAJES RUS SL)

“Aquest moment de crisi serveix perquè tothom tregui el millor de cadascú. Si hem pogut fer aquesta transformació és perquè aquí som 40 persones que donem el 200%, cada dia, per això és possible, perquè la gent rendim el doble (...)”
Jaume Montaña, Planxisteria Bergadana Transforma 21 SL.
(Regió 7, 03/06/2013)

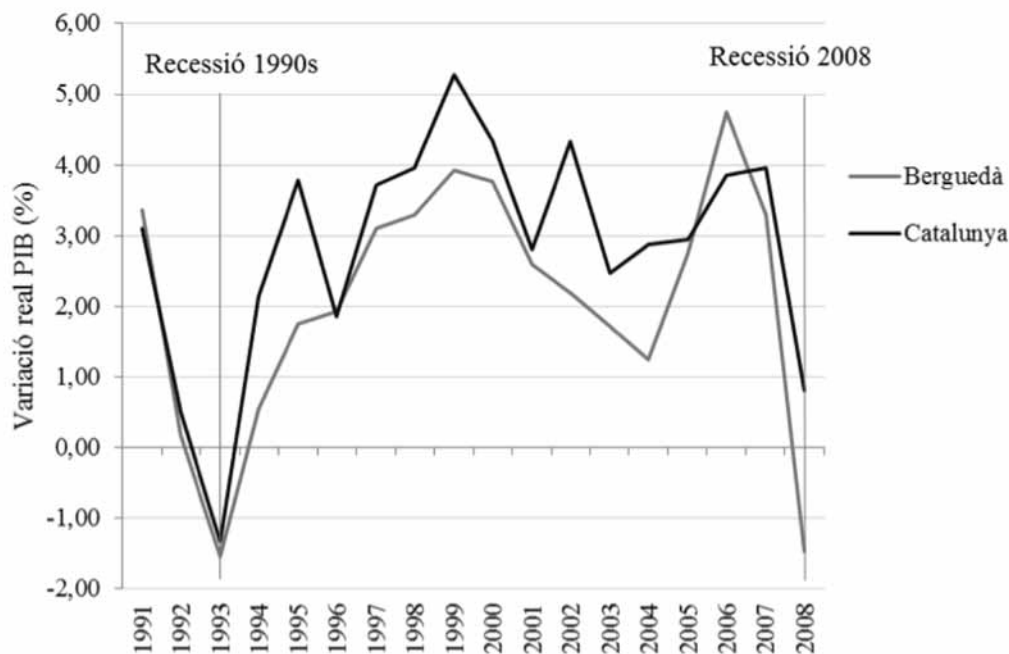
A la comarca, l'arrelament empresarial (la “lleialtat espacial”)

incrusta l'activitat econòmica en el territori, la fa menys susceptible a la deslocalització; i desenvolupa components essencials per la innovació, creant un canvi sistèmic de llarga durada per l'empresa, contribuint a enfortir la xarxa econòmica sencera arrelada al territori. El teixit econòmic, social i institucional serà prou fort per entomar nous canvis i adaptar-se a nous requeriments al 2015?

Els aspectes pre-existents de la economia del Berguedà fins a l'any 2015

Les característiques intrínseques del Berguedà com a comarca amb llarga tradició industrial, però fora de l'àrea metropolitana aporten un interès especial en el seu desenvolupament econòmic. No es pot obviar la particularitat que el Berguedà constitueix part integrant del grup de comarques de muntanya de Catalunya, i que va ser un dels territoris on va començar la Revolució Industrial a Espanya. Per tant, d'una banda, els més de 100 km que separen Barcelona i Berga es recorren a l'any 2015 en poc més d'una hora en cotxe. En canvi, històricament, les vies de comunicació molt deficitàries aleshores van ser impediments que van costar de superar per la localització de l'activitat econòmica. D'una altra banda, la tradició industrial jugà un paper essencial en cada estadi del desenvolupament del Berguedà. Fins a un cert punt es pot afirmar que

Figura 1. Evolució del PIB de la Comarca del Berguedà (%) (1991-2008)

els fets pre-existents podrien ser la llavor de posteriors revitalitzacions de la regió. Potser lligats al que s'anomena com "Atmosfera Industrial".

El Berguedà va tenir uns alts nivells de desindustrialització durant els anys 1980, que van fer necessària la intervenció de polítiques institucionals i van elaborar-se informes encaminats a pal·liar els creixents nivells de desestructuració econòmica i atur, i es van centrar en el desenvolupament endogen, sobretot dels sectors turístics i agroalimentaris (Cambra de Comerç, 2006, 2015; Diputació de Barcelona, Consell Comarcal del Berguedà, Consorci d'Iniciatives Cercs-Berguedà 1996, 2005; Agència de Desenvolupament del Berguedà des de 2013; Pallares-Barbera i Vera Martín, 2001). Les oportunitats d'inversió tradicionals exclouien aquells territoris més allunyats, afavorint els propers a Barcelona. El decaïment de l'activitat industrial a la comarca no va ser un fet inusual, sinó que era una veritat anunciada des de finals dels anys 1970, quan l'activitat tèxtil es va veure amenaçada per importacions més barates i per una necessitat imperiosa d'introduir innovacions tècniques, per competir amb costos molt més barats de països de nova industrialitza-

ció. Innovacions que difícilment eren assumibles per la tipologia empresarial de la zona: empreses familiars tradicionals amb menor capital per a una nova inversió, que encara se sustentaven per una inèrcia de principis de segle, on la base productora era intensiva en mà d'obra, on les relacions amb els treballadors eren de tipus paternalista i on la falta d'incentius per innovar era pròpia d'un sector industrial en la fase madura del seu cicle de vida. El de-

clivi de l'especialització intensiva del Berguedà en el sector tèxtil i miner –ocupant el 80 % de la població activa durant els 1980; i disminuint fins al 30 % a finals dels 1990 (Institut d'Estadística de Catalunya 1986, 1998)–, va portar a una diversificació sectorial que va ser el motor de revitalització de la comarca. Similarmet al conjunt de Catalunya, en els primers tres anys de la dècada dels 1990, s'observà al Berguedà una disminució dràstica

del creixement del PIB, de 3,36 a -1,54 %. Va ser a partir de 1994 i fins a finals de la dècada en què la tendència del creixement del PIB canvià de signe (Figura 1).

Cap a la meitat dels anys 1990 un entramat de nous sectors industrials, de serveis i de distribució emergien com els nous motors econòmics per al desenvolupament local –la indústria de la transformació del metall, la indústria alimentària, la indústria de la fusta i la construcció. El parc industrial del Berguedà s'ha caracteritzat per una majoria d'empreses petites i mitjanes, (excepcionalment hi ha hagut empreses de més de 250 treballadors) de capital local que fins al 2007 van contribuir a una evolució de creixement del PIB força estable. Contràriament, a partir del 2008 i fins al 2013 el VAB va tenir, majoritàriament, signe negatiu a la comarca (Figura 2).

La contribució dels sectors en el PIB assenyalava un creixement sostingut a partir dels 1990 dels serveis, amb gran proporció de participació del subsector "Serveis a les Empreses" i els serveis cap al turisme, mentre que el comerç al detall baixa la seva participació. A partir del 2004 el percentatge de la indústria baixa, reflectint el tancament de la mineria i la crisi de la transformació

Figura 2. Evolució del VAB de la Comarca del Berguedà (%) (2006-2013)

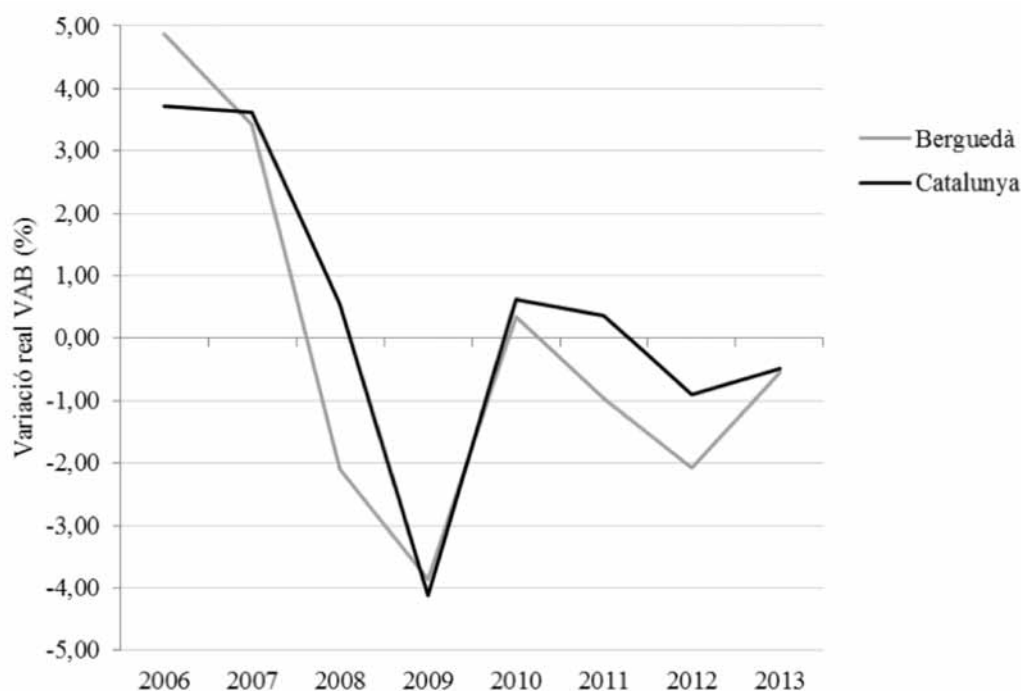
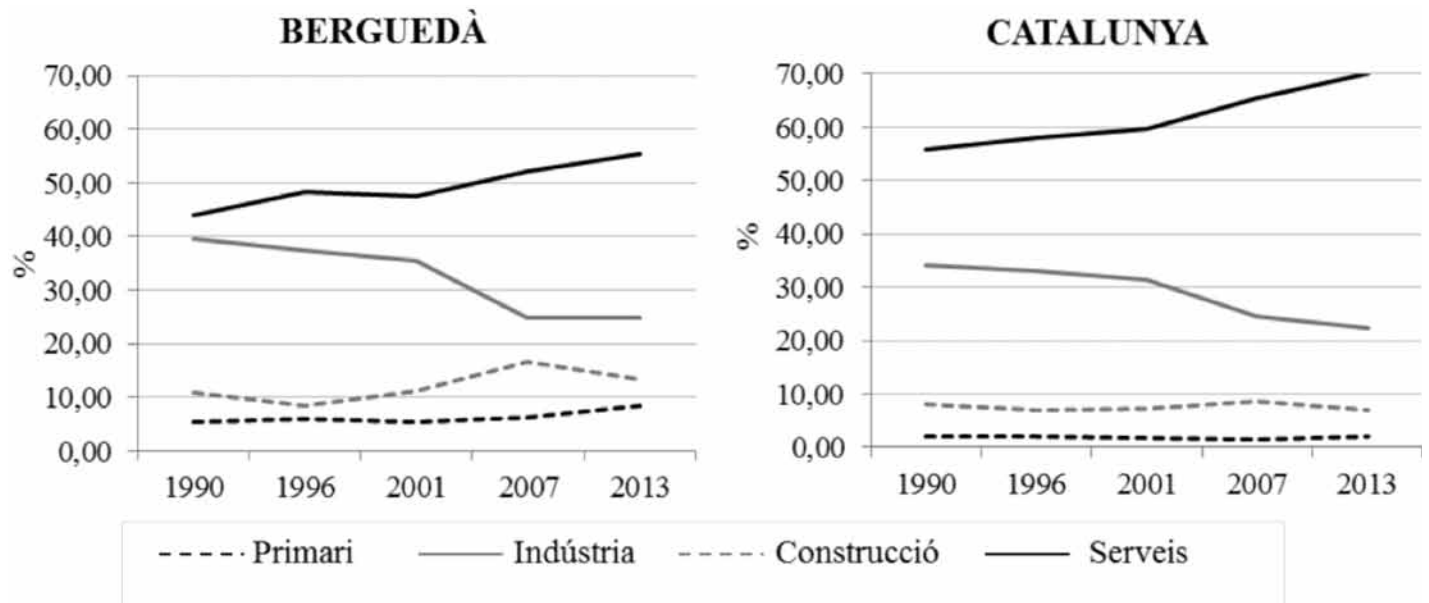

Figura 3. Evolució del pes de cada sector en el total del PIB del Berguedà i Catalunya (%) (1990-2013)

del metall. Subsectorialment, el PIB industrial es manté gràcies al sector de la fusta, el tèxtil i l'alimentació. La construcció creix, arribant al seu pic a l'any 2007. I el sector agrari, que té un paper molt més important al Berguedà que a la resta de Catalunya, té un creixement constant, amb un important pes de la ramaderia; i creix la seva participació en el PIB entre l'any 2009 i 2013 (Figura 3).

A finals del 2014, va començar lleugerament a augmentar el nombre d'empreses, un 0,7 per cent respecte a l'any anterior; i també el Berguedà va liderar la reducció relativa de l'atur (-14,6 %) respecte a la mitjana provincial (-8,7 %) (Cambra de Comerç, 2015).

Els actors resilientes a l'any 2015

L'espai econòmic del Berguedà ha de ser competitiu i resilient a la vegada. Les polítiques industrials amb estratègies competitives basen el seu discurs en la creació d'avantatges econòmics fonamentats en aconseguir major productivitat i atracció de noves empreses. Una conseqüència d'això, és una política industrial amb estratègies territorials ubiqües, on tots els espais són iguals; i això és lluny de ser veritat. En canvi, la resiliència en un espai econòmic es pot definir com l'habilitat que té una regió de recuperar-se da-

Tesi Industrial Europa, S.L. és una empresa de Puig-reig que compta amb més de 20 anys d'experiència en la creació de solucions per al sector de la maquinària industrial agroalimentària. La seva trajectòria li ha permès un pas endavant i crear Veserkal, que dissenya, desenvolupa i construeix maquinària específica destinada a línies de producció i d'envasament de productes, majoritàriament agroalimentaris. (ARXIU: WWW.VESERKAL.COM)

vant circumstàncies adverses i d'experimentar creixement econòmic que sigui socialment inclusiu –que inclou a tota la societat–, que es preocupi pels límits ambientals –que la producció no afecti l'ecosistema–, i que pugui entomar la competència econòmica global –amb les empreses endògenes. Dit d'aquesta manera, un espai econòmic resilient hau-

Subsectorialment, el PIB industrial del Berguedà es manté gràcies al sector de la fusta, el tèxtil i l'alimentació (ARXIU RSR)

ria de tenir en compte mesures de sostenibilitat, preocupar-se per la localització d'activitat econòmica i per la diversificació de sectors, i entendre les regions com a entitats diverses que evolucionen i que tenen trajectòries de desenvolupament amb contextos específics.

Al Berguedà, el discurs competitiu es construiria a partir d'aquells factors estructurals que mancaven al començament del segle anterior, però que s'han resolt al segle actual. Les comunicacions viàries són una base positiva, que juntament amb el menor cost del sòl industrial, comparant-lo amb el de l'àrea metropolitana de Barcelona, i una mà d'obra preparada són factors d'atracció de les empreses al 2015. En el discurs resilient, l'entramat de petites i mitjanes empreses que té el Berguedà i la compenetració i interrelacions que estableixen amb la comarca ha tingut un gran pes en el seu desenvolupament econòmic. La diversitat expressada amb la xarxa multisectorial –amb

empreses de serveis, de producció i amb institucions implicades– ha desenvolupat relacions d'interdependència no exclusivament de mercat, que han facilitat confiança i cooperació dels membres de la comunitat a través de les disciplines culturals existents en la regió –“la manera de fer” del lloc; al mateix temps, el coneixement de la manera de fer possibilita la reducció dels costos de transacció de les empreses. Aquestes relacions prenen la forma de convencions tàcites, regles informals, i hàbits que faciliten la coordinació dels actors econòmics en condicions d'incertesa i que enforteixen la resiliència de l'espai econòmic; així doncs, els membres que formen part de l'espai econòmic del Berguedà són els que coneixen aquestes regles tàcites i se'n beneficien.

Els recursos estratègics i la provisió energètica de la comarca ajuden a adaptar i a incrustar les empreses a les fortaleses i capacitats de l'entorn local. Aquests

La indústria agroalimentària, de llarga tradició en el sector càrnic del porc, ha experimentat un important creixement al Berguedà. Engloba a empreses càrniques que treballen en instal·lacions de més de 5000 m² i per a abastir demandes de grans cadenes comercials, empreses del sector de la pastisseria que ja han fet el pas a la internacionalització i petits obradors que aposten per la producció artesanal, pel producte ecològic i de proximitat.

factors constitueixen actius específics de la regió que ajuden a la producció i que accentuen la diferenciació geogràfica en el que es fa, i en com es fa; introduint aquell factor intrínsecament local que contribueix a augmentar el nivell de riquesa i resulta en taxes de creixement per la regió.

A partir d'aquest procés on creixen les tiges del desenvolupament econòmic resilient s'arrela el concepte i la definició de la lleialtat espacial al Berguedà; per la resistència dels empresaris a marxar de la seva comarca. Aquest arrelament territorial relacional és dinàmic i acumulatiu en l'empresari. Facilita contactes, millora la capacitat de negociació i atreu i manté condicions favorables per a les decisions de l'empresa. El nivell de relació territorial que depèn de la identificació l'empresari amb la zona i de la lleialtat espacial augmenta o disminueix els efectes cumulatiu del que es pot anomenar com incrustació territorial relacional (ITR). L'ITR és costosa de produir i de mantenir, es desenvolupa al llarg de temps, no depèn d'actius tangibles, depèn de la formació cultural i l'acumulació de capital humà en una àrea; i inclou individus i institucions. Hi ha territoris que la tenen i altres que no. És un bé intangible que es forma més fàcilment en petites àrees locals que a les àrees metropolitanes, ja que es basa en coneixements personals, això fa que sigui més fàcil de produir-se en llocs petits. És una acumulació de mecanismes estructurals en procés d'agregació continu, però també és un procés complex i feble que pot ser trencat per xocs exteriors o interiors del propi mecanisme; i que finalment, un cop es trenca és difícil de recuperar.

Les xarxes de família, comunitat i societat civil enforteixen el

El novembre de 2013 es va presentar la proposta de millora de la capacitat i seguretat de la carretera C-16 al tram BERGA –BAGÀ. Consisteix en generar una calçada continua de tres carrils (2+1), amb una barrera rígida que separa els dos sentits de circulació al llarg de tot el recorregut, variable, en funció de les necessitats de trànsit. En períodes punta, permetrà disposar de dos carrils en el sentit de màxima demanda; en períodes vall, la carretera quedarà configurada amb zones d'avançament alternades en els dos sentits de circulació. (Arxiu Generalitat de Catalunya, Departament de Territori i Sostenibilitat)

procés ITR, introduint valors relacionats amb serveis mutus, cooperació i col·laboració; actuant de vegades com a *hubs* d'iniciatives locals que connecten l'activitat de la regió amb institucions i amb xarxes internacionals. La capacitat de resiliència a xocs externs a l'entorn està en relació amb la robustesa de les relacions entre les xarxes d'empreses locals amb xarxes inter-regionals i internacionals, per a compartir informació, aprendre i interactuar.

Tradicionalment s'han invertit molts esforços i diners en crear regions competitives ubiqües; algunes han pogut tenir èxit, però han exclòs del procés les especificitats de la comarca on estaven ubicades; mentre que un enorme percentatge de regions competitives han fracassat i tenen milions de m² d'àrees industrial buides. Per corregir aquesta discrepància, potser una altra mirada a l'estratègia que estimula l'ús de capital públic pel desenvolupament in-

dustrial i per l'ús del territori és aconsellable.

Referències i bibliografia consultada

Agència de Desenvolupament del Berguedà, <http://www.adbergueda.cat>
Anuari Econòmic Comarcal 1994-2014, Caixa de Catalunya, Barcelona.
 BRISTOW, G. (2010), "Resilient regions: re-'place'ing regional competitiveness". *Cambridge Journal of Regions. Economy and Society* 3: 153-167.
 C.D. (2013), "Gironella viu el ressorgir de l'antiga Bergadana, ara amb 40 treballadors. La històrica firma que va tancar l'any 2010 s'ha reinventat, torna a tenir feina i exporta de nou", *Regió 7*, 09/06/2013 (<http://www.regio7.cat/bergueda/2013/06/09/gironella-viu-ressorgir-lantiga-bergadana/235488.html>).
 Cambra de Comerç de Barcelona (2006), *Informe territorial de la comarca del Berguedà 2006. Mobilitat i infraestructures de transport*. Barcelona
 Cambra de Comerç de Barcelona (2015), *Informe territorial de la*

província de Barcelona 2015. (<http://premsa.cambrabcn.org/content/informe-territorial-de-la-provincia-de-barcelona-2015>)

Diputació de Barcelona (1996), *Pla estratègic del Berguedà. Construïm el futur estratègic*, (http://www.diba.cat/web/plansestrategics/plans/placom_bergueda)

Diputació de Barcelona (2005), *Berguedà 2010, la comarca que volem*, (http://www.diba.cat/web/plansestrategics/plans/placom_bergueda)

PALLARES-BARBERA, M. i VERA MARTÍN, A. (2001), "Espais econòmics i milieus innovatius industrials a la comarca del Berguedà". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 38: 33-53.

PALLARES-BARBERA, M. i VERA-MARTIN, A. (2000), "Incrustación industrial y medio innovador en la comarca del Berguedà". Alonso, J.L. Méndez, R. (coord.). *Innovación, Pequeña Empresa y Desarrollo Local en España*. Civitas: Madrid: 195-210. ISBN 84-470-1505-X.

PALLARES-BARBERA, M.; TULLA, A. i VERA, A. (2004), "Spatial loyalty and territorial embeddedness in the multi-sector clustering of the Berguedà region in Catalonia (Spain)". *Geoforum* 35: 635-649.

Montserrat Pallares-Barbera i Ana Vera-Martin
 Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Geografia

ENTREVISTA:

Lluís Torner

Balma Badal

Lluís Torner i Sabata (La Valltan, Berga, 1961) és berguedà, doctor en Ciències Físiques per la Universitat Politècnica de Catalunya i catedràtic a la mateixa universitat. És, també, el fundador i director general de l'Institut de Ciències Fotòniques (ICFO), un dels centres de referència del seu àmbit a nivell mundial.

Podries explicar-nos breument què feu a l'ICFO?

Els ICFOians ens dediquem a fer recerca en tots tipus d'aplicacions de la llum, sobretot de la llum làser. Actualment la llum és una eina universal que s'utilitza per a tot. S'utilitza, òbviament, per il·luminar però també per comunicar, tallar, enganxar, escriure, esborrar, etiquetar, escalfar, refredar, polir, diagnosticar, curar, i un llarg etcètera. Sense els avanços que s'han produït en les anomenades tecnologies fotòniques aplicades a telecomunicacions, actualment Internet no existiria tal com la coneixem, els telèfons mòbils no tindrien pantalles com les que tenen o la diagnòsi de moltes

malalties seria més difícil que a la actualitat. Un dels nostres programes de recerca més importants és 'Llum per a la Salut', que s'enfoca a l'anomenada NanoMedicina i que tracta d'utilitzar aparells basats en llum per a visualitzar com tenen lloc els processos bioquímics que governen la vida a nivell cel·lular. L'objectiu principal és detectar malalties greus en estadi molt primigenis i entendre els mecanismes que fan possible el seu creixement, per evitar-los o alentir-los.

La UNESCO ha declarat el 2015 any internacional de la fotònica. Quin paper hi heu jugat i què ha de significar?

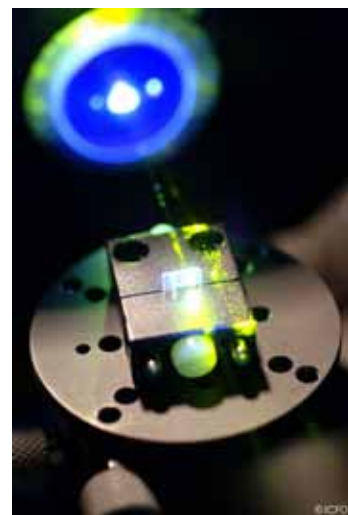
Som membres del grupet petit de persones que ho va proposar i va aconseguir la declaració d'any internacional. És una fita important pel sector, ja que ha permès posar en marxa moltes iniciatives de divulgació de la importància de la fotònica, tant des del punt de vista estrictament científic, com tecnològic, industrial, econòmic i de creació de llocs de treball d'alta qualitat.

En un futur, quins canvis aportarà la llum a les nostres vides quotidianes?

La Comissió Europea va concloure, a un estudi publicat fa un parell d'anys, que la fotònica ja tenia un impacte directe del vol-

tant d'un 10% en l'economia de la Unió Europea. Això ja dona una idea de la presència de la fotònica per tot arreu, tant als processos industrials, com mèdics i d'infraestructures. Com dèiem abans, sense les xarxes de fibra òptica de llarga distància que connecten el món Internet no existiria tal com la coneixem, amb tot el que això implica.

El segle XXI veurà encara créixer molt més l'impacte de la fotònica a les nostres societats. Cada vegada més processos industrials, des de la fabricació de productes al control dels aliments, utilitzen fotònica. Cada vegada més anàlisis i processos mèdics utilitzen fotònica. Sovint el paper

Cristall no lineal situat en un feix làser. ARXIU ICFO

Seu de l'ICFO, a Castelldefels. ARXIU ICFO

de la fotònica no és visible per a l'usuari, però sense la fotònica el procés no seria possible. La fotònica és clau en moltes de les tecnologies anomenades exponencialment, que transformaran el món durant les properes dècades, com ara la impressió 3D o els dispositius de monitorització de paràmetres clínics en un xip. Amb els avenços de la medicina, la majoria dels adolescents actuals, que van néixer a finals del segle passat o principis d'aquest, viuran tot el segle XXI i veuran transformacions fascinants!

Què vol dir el terme 'recerca de frontera' i per què és tan important?

Bona pregunta! Recerca de frontera es refereix a buscar novetats mundials, a respondre preguntes que la Humanitat en seu conjunt no sabia com respondre, a trobar solucions que ningú en el planeta coneixia. Aquesta és la recerca que condueix a avenços importants i és la que té capacitat de proporcionar innovacions d'àmbit global.

El desenvolupament dels territoris té molt a veure amb la recerca i la innovació. Com es podria posicionar el Berguedà en aquest aspecte?

No cal ni seria convenient que a tot arreu hi hagués un focus en la recerca. Hi ha un immens potencial en cuidar i mimar els productes de proximitat d'alta qualitat, en aprofitar el potencial de l'entorn i els aspectes locals, ja sigui en termes de qualitat de vida, paisatge, microclima, vivències, experiències, història, cultura o productes alimentaris.

Fins i tot a nivell industrial, la major part dels processos d'innovació, d'impacte econòmic, utilitzen tecnologies, materials i processos ben coneguts i establerts. Aquestes innovacions es basen en fer les coses d'una manera diferent, millor que l'habitual, i això moltes vegades no té una relació directa amb la recerca sinó en tenir bones idees.

Es parla molt de tot el que implica la fuga de cervells. Què creus que podríem fer a la comarca per retenir el talent de casa i, a la vegada, atraure'n?

Recolzar els seus emprenedors. Tenir bones idees i la capacitat i la convicció de portar-les endavant són característiques que hi ha persones que tenen més que d'altres. S'ha de recolzar aquells que les tenen, sobretot si són projectes que s'emmarquen en temàtiques d'interès estratègic per a la comarca.

Europa està fent una aposta molt important perquè els territoris s'especialitzin d'una manera més intel·ligent. Amb què s'hauria d'especialitzar el Berguedà?

La idea de retenir dels processos d'especialització promoguts per la Comissió és justament la paraula "especialització", que en aquest context es refereix a "diferenciació". És a dir, a identificar els punts forts de cara territori, en l'àmbit que sigui, i definir estratègies específiques per a potenciar-los. La principal tasca d'un dels consells assessors de la Comissió Europea del que formo part és justament transmetre

Lluís Torner. ARXIU ICFO

aquest missatge. Europa proporcionarà importants recursos als territoris que tinguin estratègies clares i ben definides.

Com t'agradaria veure el Berguedà d'aquí a 10 anys?

A mi m'agraden molt algunes parts del Berguedà. M'agradaria que la comarca seguís millorant, com ja ha fet de manera molt destacada si comparem en com era quan jo era un infant, en cuidar l'entorn i el paisatge. M'agradaria que la comarca tingués més dinamisme econòmic, potser a través de recolzar alguns projectes agosarats. Està bé experimentar, provar coses, sabent que algunes no sortiran bé. Però altres sí. En el meu propi àmbit, un exemple petit però meravellós és la Universitat Catalana d'Estiu de la Natura. Un diamant.

Per acabar, tria una frase famosa que t'inspira.

Per exemple, "El futur pertany als que creuen en la bellesa del seus somnis", d'Eleanor Roosevelt. Tenir a Catalunya una entitat de recerca de l'impacte global que té l'ICFO semblava gairebé impossible quan vam començar. Hi hem posat molta passió, hem tingut gent clau que ens ha ajudat i hem tingut sort. Creiem que la passió, la il·lusió, la força interior que proporciona treballar en el projecte bonic, èticament rellevant i socialment important ajuden molt a buscar la sort. Segurament la majoria de somnis no s'acaben complint, però la meua experiència personal és que alguns sí. Sincerament, varis dels meus somnis de joventut s'han assolit amb escreix. En tinc encara varis de pendents, però. Serà apassionant i divertit perseguir-los!

Balma Badal
Periodista

“La Catalunya Industrial”

un projecte de creixement industrial al Guixaró de principis del segle XX

Rosa Serra Rotés

El nom del lloc i els inicis de la història industrial

El que durant molts anys fou una de les grans colònies tèxtils de l'Alt Llobregat, El Guixaró, pren el nom de la masia situada a poca distància de l'actual colònia, El Guixaró. Documentada des del s. XVII amb el nom de Casamitjana, va iniciar el canvi de nom quan el 1627 la pubilla es va casar amb Francesc Guixaró¹.

Fou al segle XIX i com a conseqüència de diferents disputes familiars i problemes successoris, que els Guixaró van vendre la casa i les terres a Miquel Vilanova i Marsinyach, l'hereu de la gran masia puig-regenca de La Serra de Cap de Costa². Miquel Vilanova ja havia posat els seus ulls en les oportunitats que oferia el Llobregat; el 1860 va adquirir, en pública subhasta i en el context de la desamortització dels béns comunals, l'antic molí fariner de Puig-reig; al cap d'un any, el 1861, ja havia venut un tros de terra annexa al molí al sallentí Llorenç Claret i Sorribes que en nom de la societat «Claret, Pla i Cia» volia construir una fàbrica de filats de cotó. Aquest fou l'origen de la fàbrica i ben aviat petita colònia de Cal Cases de Puig-reig³.

La lluita pel control de l'aigua

L'amo de la Serra de Capdecosta, conscient que més que els terrenys el que tenia valor era l'aigua, va mantenir l'usdefruit sobre la concessió hidràulica i en dates successives, el 1873 i el 1878 va intentar augmentar el cabal de la concessió. El 18 de juny d'aquest any 1878 va presentar una sol·licitud a la secció de Foment per a un nou aprofitament, que li fou denegat el 19 d'agost del mateix any. Les autoritats competents van argumentar que la sol·licitud

El Guixaró en una postal de començaments de s. XX del fotògraf Roisin (ARXIU RSR)

de Miquel Vilanova era incompatible amb els aprofitaments hidràulics que havien demanat «Sebastián Prat y Sobrinos» l'1 de juliol de 1874, per la futura fàbrica de cal Prat.

Miquel Vilanova no s'aturà i intentà obtenir una segona concessió hidràulica a tocar del Llobregat, justament en les terres que havia adquirit als Guixaró –potser ja les va comprar amb aquesta intenció?–. El 18 de juny de 1874 Miquel Vilanova sol·licitava permís per aprofitament 3.000 l/s d'aigua del Llobregat per una fàbrica amb 6000 fusos i 150 telers a partir del projecte redactat per l'enginyer industrial Antoni Roca. Només havien passat 12 dies que, el 30 de juny de 1874, Antoni Coma havia sol·licitat un aprofitament hidràulic idèntic per una fàbrica de filats i teixits de cotó amb 16.500 fusos i 600 telers, amb un projecte del mestre d'obres Josep Anton

Torner⁴. El conflicte s'allargà fins el 1879 quan va entrar en escena Esteve Comelles i Cluet, de Berga, que va comprar una part de les terres del mas Guixaró –les més properes al riu– per tal de construir-hi una fàbrica de filats i teixits de cotó que havia d'aprofitar l'aigua del riu Llobregat com a font d'energia, i que va aconseguir, el 1881, adquirir els drets d'us d'aigües tant a Miquel Vilanova com a Antoni Coma.

Els Comelles de Berga

Esteve Comelles i Cluet, germà del filòsof Antoni Comelles i Cluet (1832.1884)⁵ fou el fundador de la colònia. Fill d'una família berguedana vinculada a l'activitat manufacturera tèxtil estava casat amb Eulàlia Viladomat Solans, filla del també fabricant berguedà Josep Viladomat Gorgas, que deuria aportar una bona dot i capital per invertir en el projecte familiar. La política

matrimonial d'aquestes famílies d'industrials proporcionava notables rendiments i complicitats; Maria Viladomat Solans, germana de la muller de Comellas i Cluet, es va casar amb Ramon Compte Serra, fundador de la societat «Compte y Viladomat, SA» propietaris de les fàbriques tèxtils cardonines de la Costa (1874) i el Paperer (1888).

Com altres industrials del seu temps, un cop bastit el nucli industrial i colonial bàsic, els Comelles instal·laren la comercial a Barcelona i també la seva residència. El despatx era al número 13 del Carrer de Cuc, al barri de Sant Pere, avui anomenat Verge del Pilar per què en una de les principals cases del veïnat hi havia una capella advocada a la Mare de Déu del Pilar i que fou tancada el 1909; s'hi venien les obres de mossèn Comellas, i on feia parada i estada aquest quan anava a consultar biblioteques de la ciutat comtal⁶.

La fàbrica del Guixaró es va construir amb rapidesa; l'any 1893 ja tenia unes dimensions definitives (23m d'ample i 70 m de llarg) i tot i fer servir la preuada aigua del Llobregat com a font principal d'energia, la fàbrica comptava amb una màquina de vapor que proporcionava energia complementària, sobretot en els llargs períodes de sequera. I com la resta de colònies, al costat mateix de la fàbrica i de la resta d'edificis industrials, els Comellas van fer construir la colònia obrera, els habitatges i els serveis bàsics pels treballadors, gent de la comarca i de les contrades veïnes que es van adaptar ràpidament i per força al ritme que imposava el nou treball industrial.

L'any 1890, entre març i agost, tota la conca del Llobregat va viure un dels períodes més llargs i intensos de reivindicacions laborals. La vaga va començar el març amb una demanda d'augment de sou i reducció de la jornada de treball. A l'atur provocat per l'acció solidària dels treballadors si va afegir el «locaut» dels industrials, que van aprofitar les circumstàncies per paraitzar la producció i vendre l'important estoc de fil i teixit acumulat en els seus magatzems⁷. El juliol e 1890, la fàbrica del Guixaró només treballaven deu persones: eren els encarregats, majordoms i les seves dones. De resultes d'aquets conflicte els dirigents sindicals i gairebé la totalitat dels treballadors de la fàbrica van perdre la feina i van haver d'abandonar la colònia, El resultat de la vaga fou decebedor i com a la resta de les colònies, els propietaris impulsaren una nova etapa caracteritzada per un fort paternalisme que es concretar en un ma-

Marca de fàbrica d'Esteve Comelles i Cluet

(FONT: CABANA, FRANCESC: FÀBRQUES I EMPRESARIS. ELS PROTAGONISTES DE LA REVOLUCIÓ INDUSTRIAL. VOL. 1. COTONERS, BARCELONA GEC 1993)

jor control dels treballadors i en una major oferta de serveis.

L'any 1902 va morir Esteve Comellas i Cluet deixant com hereus als seus fills Josep –casat amb Teresa Viladomiu Senmartí–, Fulgenci –casat amb Anna Prat– i August, i com a usufructuària a la seva esposa; l'Eugeni, religiós de l'ordre de Sant Vicenç de Paul en quedà exclòs de l'accionariat i també les quatre filles, que van rebre la dot corresponent Aleshores es va constituir una nova societat «Vda. e Hijos de E. Comellas y Cluet» amb un capital de 10 milions de pessetes. L'any 1906 va morir la vídua i aleshores es van fer evidents les

Caràtula de la Memòria «Cataluña Industrial» del 1912 (BIBLIOTECA UPF)

desavinences entre els germans: Josep⁸ va abandonar la societat i per poder pagar la part la nova societat «Hijos de E. Comellas y Cluet» hauran d'hipotecar una part de la finca al temps que es plantegen ampliar el capital amb nous socis.

L'any 1911 la fàbrica comptava amb 8.000 pues de filar, 312 telers mecànics. A més de les seccions completes de filatura i telers comptava amb les seccions d'acabats, tint, blanqueig, perxat i aprest després d'ampliar les naus industrials i també els habitatges de la colònia obrera, i de la inauguració d'un nou dipòsit d'aigua i de l'ampliació de l'església.

Tot semblava apunt per fer el salt a un projecte més ambiciós, una operació que havia de transformar l'empresa familiar en una nova societat anònima: la «Cataluña Industrial».

«Cataluña Industrial, Sociedad Anònima Textil».

Amb un capital inicial de 4 milions de pessetes –tot i que inicialment aspiraven a 6,5 milions–, la nova societat tenia com a model «La España Industrial Societat Anònima Fabril i Mercantil»⁹ – amb un capital de 8 milions de ptes.–, i passar de les 8.000 pues a 18.000, i dels 300 telers a 900 telers; el banc encarregat de col·locar les obligacions era Banco di Roma. Francesc Cabana explica que «La nova societat es constituí el 19 de juliol de 1912 i amb un capital de 4 milions de pessetes; la meitat de les accions eren de capital preferent i tenien dret a cobrar fins al 5% dels primers beneficis que dones la societat, mentre que les accions ordinàries havien d'esperar que fossin ateses les prioritats de les preferents. Si els beneficis permetien pagar més del 5% a totes les accions representatives del capital, aleshores aquest excedent es repartiria proporcionalment. Les accions preferents estaven a mig camí entre les accions ordinàries i els títols de renda fixa, i pensades especialment en possibles subscriptors no vinculats a l'empresa i captats en el mercat de capitals»¹⁰.

El consell d'administració de la «Cataluña Industrial» estava presidit per Raimon d'Abadal i Calderó (Vic, 1862 - Rupia, 1945), reconegut advocat, accionista de la companyia Asland i un dels impulsors de la gran fàbrica de ciment del Clot del Moro, membre de la Lliga Regionalista, regidor de Barcelona i senador, a més de fundador, el 1931, d'Unió Democràtica de Catalunya¹¹.

L'emissió es va fer acompanyada de publicitat. Es va editar un opuscle de vint-i-

Títol de les accions de la «Cataluña Industrial» (FONT: CABANA, FRANCESC: FÀBRQUES I EMPRESARIS. ELS PROTAGONISTES DE LA REVOLUCIÓ INDUSTRIAL. VOL. 1. COTONERS, BARCELONA GEC 1993)

dues pàgines que amb el títol «Cataluña Industrial, Sociedad Anónima Textil. Capital social 4.000.000 de pesetas. Memoria sobre la fundación de la sociedad»¹² defensava que la indústria tèxtil era una de les que oferia més garanties d'inversió i que la societat aspirava a superar la tradicional «pequeñez de producción de las empresas Industriales catalanes (que) imposibilita la difusión de los gestos generales anexos en ella, tan necesaria para obtener un margen remunerador que resista todas las contrariedades».

Es tractava assolir una màxima producció de «Driles, Mallorcas y Franelas» i incorporar tot el procés productiu, des de les fases preparatòries de la filatura, al teixit i als acabats, amb l'objectiu d'assolir altes cotes de comercialització al mercat català, espanyol i conquerir nous mercats exteriors, «... y no solo Europa, especialmente en sus centros de exportación mundial como Hamburgo, y en los mercados de Oriente que nos solicitan, sino América en su extensión vastísima...». El principal actiu de la nova societat es l'empresa «Hijos de E. Comellas y Cluet» que, inspeccionada per l'enginyer i arquitecte francès P. Guilhou¹³ és descrit i s'il·lustra amb fotografies a l'esmentada memòria de 1912.

El Guixaró l'any 1912

La descripció del Guixaró es divideix en sectors: la zona industrial, que inclou la descripció dels terrenys –la finca tenia una extensió de 62 hectàrees–, el salt d'aigua – «El salto de agua, forma circular de 1,10 metros de anchura desarrolla 100 metros lineales. Profundidad de la caída: 8 metros»– i el canal – «Canal de derivación. Longitud total 465m. Anchura: 6 metros. Profundidad 1,30 metros. Las paredes son construidas con mampostería de piedra y tienen en algunos lugares 1,50 metros de espesor»–, i els edificis industrials, les anomenades «Construcciones obreras» i les «dependències». Les construccions industrials eren:

LA FÀBRICA

«Edificio A. Construcción de piedra y ladrillo, armazón de Hierro y madera y techo de tejas. Espesor de paredes: 1,20 metros. Longitud total: 68 metros Anchura: 21 metros. La superficie edificada cubre 1,468 metros.

Planta baja.- TELARES

312 telares de 0,90 a 1m. de ancho, formando 8 filas de 39 telares cada una. La sala posee una instalación de aparatos de humidifica-

ción para regularizar la temperatura y mejorar el funcionamiento de los telares.

Planta piso.- HILATURA

3.360 husos de continua; 4.085 husos de selfacting; 16 cardas; 2 bancos de manual, 3x8; 2 mecheras en grueso de 94 husos cada una; 2 mecheras intermedias de 146 husos cada una; 5 mecheras de fino de 188 husos cada una; 2 mecheras en fino de 160 husos cada una 8 aspes mecánicos y todos los accesorios y recambios correspondientes.

Segundo piso.- 1ª SALA DE APRESTOS
1 máquina de lavar y azular; 1 calandra de tres rodillos; 1 máquina de aprestar; 1 máquina de ensanchar; 1 máquina vaporadora.

2ª SALA DE PERCHAS

8 perchas; 1 máquina tondosa; 2 máquinas de esmerilar

2º SECADERO

En la sala está toda la instalación con ventiladores y vapor.

Edificio B. Construcción igual que la anterior. Longitud total: 20 metros; anchura: 10,20 metros. La superficie edificada cubre 204 metros.

Sótanos: emplazamiento de la turbina de 60 HP

Planta Baja. SALA DE DEVANAR

7 bobinadores; 2 urdidores.

Primer piso. SALA DE URDIR

10 urdidores

Segundo piso. 2 máquinas de parar con todos los accesorios y 6 anudadores.

Tercer piso. SALA DE BATANES

1 percupina; 1 crighton; 2 batanes; 1 máquina de esmerilar; 1 máquina para aprovechar desperdicios de algodón

Cuarto piso.- 2 depósitos de agua

Edificio B1. Construcción muy parecida a los dos anteriores pero cubierta con azotea. Longitud 15 metros. Anchura media; 7,20 metros. La superficie edificada cubre 108 metros.

Planta baja.

Sirve de depósito de carbón

Primer piso

2 generadores de vapor para tintorería, aprestos, etc.

Edificio C. Construcción muy parecida a los dos anteriores A y B. Longitud 6,5 metros. Anchura: 4 metros. La superficie edificada cubre 26 metros.

Sótanos y Planta baja

Emplazamiento de la gran turbina de 250 HP

Primer piso

2 dinamos en junto de 140 ampers, de los cuales uno es de 65 voltios y el otro de 110 voltios

Segundo piso

Una dinamo de 96 ampers, 140 voltios

Tercer piso

Una gran calandra de 5 rodillos.

Edificio D. Construcción de piedra y ladrillos cubierta con tejas, de planta baja solamente, para la máquina de vapor de 80 HP., llegando hasta 130 HP. Longitud del edificio: 12 metros. Anchura: 4,80 metros. La superficie edificada cubre 57 metros.

Edificio E. Construcción de piedra y ladrillos cubierta con tejas, de planta solamente, que contiene:

1º Taller de cerrajería

Para todas las reparaciones en general y la fabricación de las piezas y accesorios de todas las máquinas del importante material de la fábrica. Este taller posee como grandes piezas y gran utillaje:

4 tornos

2 máquinas taladradoras

1 muela de esmeril doble

1 muela de piedra

2 yunques

2 tornillos

2 fraguas con todos los accesorios

1º Taller de carpintería

Con todo el material, herramientas y útiles necesarios. Longitud del edificio: 16 metros. Anchura: 7,30 metros. La superficie edificada cubre 300,12 metros.

Edificio F. Construcción de piedra y ladrillos, armazón de hierro y madera, cubierto con tejas, la espesor de sus paredes es como la de los edificios A, B y siguientes de la misma categoría.

Longitud total: 16 metros. Anchura: 7,30 metros. La superficie edificada cubre 116,80 metros. Este edificio contiene:

Planta baja.

Los despachos y secciones de canilleras

Segundo piso

Habitación particular y despacho de los señores Consejeros.

Edificio G. Construcción igual que la anterior. Longitud total: 50 metros. Anchura: 9 metros. La superficie edificada cubre 450 metros. Este edificio consta de planta baja solamente y en ella están instaladas las secciones de plegado, embalaje, expedición, etc.

Posee el siguiente material: 2 máquinas de medir

3 máquinas de plegar y arrollar

1 prensa hidráulica con bomba

6 máquinas de hacer canillas

4 máquinas de hacer carretes

Edificio H. Construcción y anchura de las paredes como las anteriores. Longitud total: 80,20 metros. Anchura: 6 metros. La superficie construida cubre 481,20 metros.

1º Planta baja

Toda la planta baja está destinada a almacén de empaquetaje, de artículos acabados, etc., y posee, además del mostrador y estanterías, una máquina de sumar.

2º Primer piso

Este piso está destinado a habitación particular del Director de la fábrica.

Edificio I. Edificio de la iglesia, totalmente destinado al culto.

Construcción de piedra y ladrillos cubierta con tejas. Longitud: 16 metros. Anchura: 7,30 metros. La superficie edificada cubre 116,80 metros.

Edificio J. Construcción como la anterior, de planta baja solamente, destinada a tintorería y parte del blanqueo.

Longitud 25,20 metros. Anchura: 10,30 metros. La superficie edificada cubre 259,60 metros. El material comprende:

1 máquina de teñir en husadas y bobinas

1 caldera

2 autoclaves

2 bombas neumáticas

1 máquina de lavar

1 hidro-extractor

1 máquina de teñir en plegadores

1 máquina de blanquear en plegadores

Edificio K. Construcción como el edificio J, de planta baja solamente, pero cubierto por una azotea en la que hay 2 grandes depósitos de agua. Este edificio está destinado al blanqueo y posee como material:

5 aparatos de blanquear husadas y bobinas

2 depósitos de agua en la azotea

Longitud del edificio: 14,60 metros. Anchura: 9,20 metros. La superficie construida cubre 134,32 metros.

Edificio L. Construcción ligera cubierta de tejas. Longitud: 8,30 metros. Anchura: 5,10 metros. Este edificio está destinado a dos depuradores de agua de los cuales uno es de mampostería y ladrillo de una capacidad de 200 metros cúbicos, y el segundo es de hierro con una capacidad de 100 metros cúbicos.

Edificio M. Construcción de piedra y ladrillos cubierta con teja. Longitud: 23 metros. Anchura: 5,60 metros. La superficie construida cubre 138,80 metros.

Planta baja.

Almacén de productos químicos para la tintorería y el blanqueo

Primer piso

Secadero de la borra de color y blanca

Edificio N. Construcción como la anterior M. Longitud: 53 metros. Anchura: 6,50 metros. La superficie construida cubre 344,50 metros.

Planta baja.

Conjunto de los almacenes para diferentes servicios de la fábrica, comprendiendo los secaderos para husadas y bobinas

Primer piso

Varias habitaciones obreras

Edificio O. Construcción de ladrillo y cubierta con planchas de hierro de planta baja solamente destinado a almacén de balas y desperdicios de algodón.

Edificio P. Próximo a quedar enteramente terminado. De piedra y ladrillo, con armazón de hierro y madera y techumbre de tejas, abarca una total extensión de 5672 metros; enclavado en la superficie de una antigua construcción que cubría un área de 312 metros.

Consta de planta baja y dos pisos. Se utilizará como sigue:

Planta baja.

Ampliación de la sección de telares

Primer piso

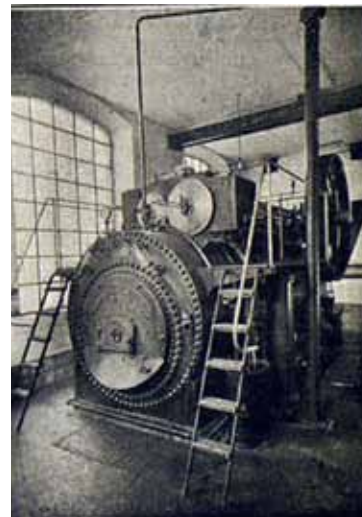
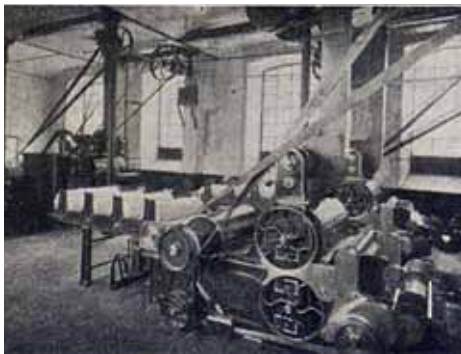
Ampliación de la sección de telares

Segundo piso

Ampliación de las secciones de aprestos y perc-

Una de les pàgines de la memòria amb la fotografia de la sala dels telers (FONT: «CATALUÑA INDUSTRIAL»)

Sala dels batans, l'església i la màquina de vapor (FONT: «CATALUÑA INDUSTRIAL»)

bas e instalación de la nueva máquina de estampar.

La construcción de este edificio responde a las nuevas necesidades de la Fábrica de Casserras y es consecuencia del desarrollo ulterior que la nueva Sociedad dará a la explotación.

Edificio Pbis. Construcción de piedra y ladrillo con cubierta de tejas. Longitud: 18 metros. Anchura: 6 metros. La superficie construida cubre 108 metros.

En este edificio está instalada una caldera Babcock y Wilcox, de 81 metros cuadrados de superficie de calefacción y está construido con capacidad y en condiciones de poder recibir otra caldera de igual tipo cuando se complete la instalación de vapor necesaria para las necesidades futuras de la ampliación

La descripció continua amb les construccions de la colònia obrera.

Edificio Q. Importante construcción de tres pisos, sobre planta baja, de piedra y ladrillos con armadura de hierro y madera cubierto de tejas. Longitud total: 109 metros. Anchura: 13,50 metros. La superficie construida cubre 1.471,50 metros.

Planta baja.

Escuela de niños

Primer piso

Escuela de niñas

Todo el complemento de los importantes locales de este gran edificio está destinado a las habitaciones obreras.

Edificio R. Construcción como la anterior. Longitud total: 19 metros. Anchura: 11 metros. La superficie construida cubre 209 metros.

En este edificio hay un café confortable para las necesidades de los obreros de la colonia; los otros locales están destinados a habitaciones obreras.

Edificio S. Construcción como la anterior y con dos pisos. Longitud total: 40 metros. Anchura: 10,40 metros. La superficie construida cubre 416 metros.

En este edificio hay instalada la panadería de la colonia, y todos los demás locales no ocupados por dicho comercio sirven para habitaciones obreras.

Edificio T. Construcción como la anterior. Longitud total: 23 metros. Anchura: 7,50 metros. La superficie construida cubre 172,50 metros.

Planta baja: Cinematógrafo y teatro para diversión de los obreros de la colonia.

Primer piso. Habitaciones obreras.

Edificio U. Construcción de piedra y ladrillos cubierta por tejas, como las anteriores. Longitud total: 36 metros. Anchura: 6,50 metros. La superficie construida 487,50 metros.

Este edificio sirve para las caballerizas y todos los demás locales están afectados por las habitaciones de los empleados y carreteros de la fábrica, etc., etc.

Edificio V. Construcción como la anterior. Longitud total: 11,50 metros. Anchura: 5,60 metros. La superficie construida cubre 64,40 metros.

En este edificio está destinado especialmente a mataderos.

Edificio W, X, Y, Z (4 casas de campo).

Estas cuatro casas situadas en diferentes lugares de la superficie general de 62 hectáreas sirven para habitaciones obreras. Su construcción es igual que la de los edificios anteriores

L'inventari conclou amb la descripció dels grans dipòsits d'aigua, un de 200 m³ i dos de 100 m³ cadascun, contenidors d'aigua no purificada, i un d'aigua purificada de 180 m³, i "Están construidos todos de piedra, con una pared de un metro de espesor aproximadamente".

L'informe continua amb un apartat destinat a la organització dels anomenats serveis socials. S'hi destaca la concentració del procés productiu que permet aconseguir un bon control de la qualitat del pro-

cés al temps que es garanteix la "supresión de la multiplicidad de gastos que representa la intervenció e distintas industrias en toda la fabricación fragmentaria, industrias que tienen diversos emplazamientos y que debiendo servir a distintos objetos no puede cuidar la especialización que es necesaria a cada género para su mayor perfección y baratura".

Destaca també que l'organització obrera de la colònia és un dels grans valors de la nova societat, per una bona colla de raons, que val la pena destacar i reproduir literalment:

La vida de los obreros en la colonia del Guixeró encuentra en su seno la manera de desenvolverse plenamente con entera independencia del exterior.

La baratura de las subsistencias se consigue con despachos de comestibles y carnicería en la misma colonia y con una cooperativa para la panadería y estanco que, con un capital de 1.1190 pesetas, permitió repartir en el finado año de 1911 la cantidad de 5.614,75 pesetas por beneficios.

Las contingencias penosas encuentran su satisfacción mediante un Montepío que con una cuota semanal de 0,25 pesetas asegura un socorro en caso de enfermedad de 2,50 pesetas diarias y asistencia médica gratuita para todos los individuos de la familia del socio y con socorro pecuniario en caso de muerte de éste.

Las necesidades de orden moral están también debidamente atendidas. Para el servicio religioso hay una capilla y sacerdote que intervienen en los socorros dados a los enfermos y presta asistencia espiritual a los obreros que la desean.

Se procede a la cultura por medio de una escuela de niños y otra de niñas, y se dan clases nocturnas a los obreros.

Y asimismo está atendida la parte de diversión y solaz, a cuyo efecto tienen la colonia cinematógrafo, teatro y café, estando los dos

primeros a cargo de una Sociedad recreativa formada entre los mismos obreros.

Los servicios generales de la colonia están establecidos prestando el debido tributo a las medidas higiénicas, y cada familia tiene habitaciones independientes y además un pequeño buero que le sirve a la vez de utilidad y recreo”.

L'informe clou aquest apartat explicant que la vida a la colònia es tranquil·la i que “la cuestión social no ocasiona perturbaciones en el régimen de trabajo, de tal manera que no se tiene recuerdo de huelga alguna en la colonia, a pesar de haberse atravesado en los últimos tiempos períodos sumamente críticos”. Evidentment aquest és un bon argument per estimular als futurs inversors que veuran garantits i assegurats els rendiments dels seus capitals.

Un projecte fallit

La «Cataluña Industrial» aspira a molt més; si l'ampliació de capital funciona el consell d'administració té posats els ulls en una segona fase d'ampliació amb l'adquisició de la fàbrica del Canal Industrial de Berga, un “colossal edificio” acabat de construir a Berga, amb una superfície de 4.760 m² i un salt d'aigua de 22 metres capaç de generar una força de 440 HP que podria fer funcionar 18.000 fusos. L'informe reprodueix quatre bones fotografies de la fàbrica berguedana.

Malgrat els bons propòsits i l'ambició del projecte no s'aconseguí captar l'interès dels inversors l'emissió d'obligacions no es va col·locar gens bé. «Cataluña Industrial» es va mantenir dins el 1917 que l'enginyer i industrial manresà Joan Prat Sallés l'adquirí i la va fer funcionar fins el 1929 que passà a mans del propietari de Viladomiu Nou, Marc Viladomiu.

Notes

1. SERRA, R. i altres: *El Guixaró*, Parc Fluvial d Navàs-Berga, s.d.
2. SERRA, Francesc: “ Serra de Capdecosta: genealogia d'una família berguedana”, a L'EROL Núm. 80, Berga 2004, p. 34-38.
3. SERRA ROTÉS, Rosa: “Els orígens de Cal Cases, de Puig-reig”, a L'EROL Núm. 47, Berga 1995, p. 22-27.
4. VALL, Pere: *De colònies industrials a Parc Fluvial*, Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials, 1999, p. 106.
5. ROURERA i FARRÉ, Lluís: “El seny de Comellas i les filosofies nacionals”, a L'EROL núm. 8 (març 1984), Berga, p. 8-11.
6. ROURERA i FARRÉ, Lluís: “El seny de Comellas i les filosofies nacionals”, p. 9
7. SERRA ROTÉS, Rosa: Els orígens de la industrialització tèxtil de Gironella: Cal Metre, Cal Bassacs, Viladomiu Vell i Viladomiu Nou, a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, N° 39, vol. X, p.85-100, Barcelona, juny 1995. SERRA ROTÉS, Rosa: Els orígens de la industrialització tèxtil de Gironella:

Balance general de Hijos de E. Comellas y Cluet, efectuado en 12 de julio de 1912	
ACTIVO	
	Pesetas
El Guixeró (Fábrica de Casserras)	3 170,736'53
Despacho (Molinarío y Utensilios)	4,950
Aprestos	1
Banco de España en Cta. Cte	481'45
Caja	36,373'50
Anticipos	34,342'55
Depósitos	300,000
Fábrica de Sans	24,273'88
Maquinaria nueva (según contratos)	104,744'00
Mercaderías Generales	417,246'21
Deudores Fábrica	4,023'65
Crédito por la Fábrica del Canal de Berga	100,000
Efectos a Cobrar	5,733'00
Deudores por cuenta	168,853'49
Patentes, marcas de fábrica y valor industrial del negocio	325,000
Nuevas Construcciones (según laudo del 1.º junio de 1912)	201,521'93
	<u>4 898,882'84</u>
PASIVO	
Banco de España Cta. de Cred. Personal	250,000
Acreedores por Cuenta	939,736'44
Acreedores por Maquinaria	78,507'00
Efectos a Pagar	687,057'90
Créditos Transferidos	201,947'87
Acreedores varios	42,682'67
Acreedores Fábrica	32,860'87
Marcelino Coll	300,000
José E. Comellas	375,000
	<u>2 898,882'84</u>
RESUMEN	
Activo	4 898,882'84
Pasivo	2 898,882'84
	<u>2 000,000</u>

Balanç d'actius i passius de “Hijos de E. Comellas y Cluet” (FONT: «CATALUÑA INDUSTRIAL»)

Vista general del conjunt industrial des del Llobregat (FONT: «CATALUÑA INDUSTRIAL»)

- Cal Metre, Cal Bassacs, Viladomiu Vell i Viladomiu Nou, a L'EROL Núm. 118, Berga 2013, p. 20-30.
8. Josep Comellas Viladomat, casat amb Teresa Viladomiu Santmarí, filla dels amos de Viladomiu Vell s'instal·là a Manresa i regentà la gran fàbrica de El Guix fins el 1920 que passà a formar part del grup industrial dels Bertran i Serra.
 9. Fundada a Madrid en 1847 per l'empresari José Antonio Muntadas Campeny (1816-1880) amb l'objecte de cobrir una part important de la demanda espanyola i aprofitant la política proteccionista del moment. El 1849 es va posar en marxa la gran fàbrica a Sants, coneguda com “Vapor Nou” i la raó social es traslladà a Barcelona, esdevenint un dels símbols de la Revolució Industrial a Espanya amb una plantilla de 1600 treballadors, que el 1880, arribava als 2500 i disposava d'una xarxa d'oficines comercials a Madrid, Palma de Mallorca, Sevilla i València. En 1913, començaven les exportacions a nacions com Argentina, França, Uruguai, Alemanya o Colòmbia. Des de 1929, va emprendre una política paternalista en el social dotant a l'empresa de guarderia, assistència mèdica gratuïta, menjador, caixa de pensions, viatges de vacances, club esportiu, teatre o biblioteca.

10. CABANA, Francesc: *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la Revolució Industrial*. Vol. 1. Cotners, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1993, p.339-342.
11. Els altres membres del Consell d'administració eren: Emili Sabata Roca, Joan Artigas Nadal – l'amo de la fàbrica Artigas de la Pobla de Lillet- , José M. Boada Labrós, Marcell Coll Brugada, Jacint Viñas Muxí, Josep Ciudad Ramírez, Francesc de P. Dexeus Bové, Jaume Casanelles i Freixes i Lluís Riera Soler que actuava com a secretari.
12. La memòria es pot consultar a la Biblioteca de la Universitat Pompeu Fabra, Fons de la Cambra de Comerç de Barcelona, CAMBRA/F. HD 9905. C282. C38. 1912z
13. No hem pogut identificar aquest arquitecte i enginyer francès P. Guilhou però pensem que podia estar relacionat amb els inversors i prestamistes francesos Prost-Guilhou que a mitjans del s. XIX van fundar la *Compañía General de Crédito*, que fou molt activa a tot Espanya. Un nom de prestigi per donar més confiança als possibles inversors.

Rosa Serra Rotés

Dels Paradisos Oceànics a les Islas de Ensueño: estudi de cas d'una autotraducció d'Aurora Bertrana

Vicenç Massana Codina

LA NOVEL·LA *Paradisos Oceànics* d'Aurora Bertrana és un llibre de prosa de viatges publicada al desembre de 1930 per l'editorial Proa. És un dels primers llibres de viatges en català i serà el primer i últim llibre de la col·lecció Rodamón de l'editorial esmentada.

Es tracta d'una novel·la escrita en català la trama de la qual es desenvolupa a Oceania, a les illes de la Societat o Polinèsia francesa, i, segons la mateixa Aurora Bertrana, és un recull d'impressions, no un llibre de viatges de tipus corrent. Consta de 12 capítols. *Islas de Ensueño*, editada per Ediciones Iberia al gener de 1933, serà la versió castellana de *Paradisos Oceànics*, traduïda per la mateixa Aurora Bertrana, i té la particularitat que és ampliada amb 8 capítols més.

Paradisos Oceànics ha estat tractada àmpliament des de diverses vessants d'estudi (des de la literatura de viatges, al feminisme, passant per la literatura postcolonialista) però mai s'havia fet un estudi exhaustiu des del punt de vista traductològic comparant-la amb la versió que la mateixa autora va (auto)traduir al castellà i titulada *Islas de Ensueño*. El marc referencial utilitzat en l'estudi és el de les bases teòriques traductològiques entorn a l'autotraducció.

A part del marc teòric es va fer una recerca d'informació al fons especial Aurora Bertrana, de l'arxiu de la Universitat de Girona, la qual aporta una informació sorprenent, a la vegada que extremadament valuosa per aquest estudi de cas.

En el buidatge de l'arxiu de la universitat de Girona vaig trobar 3 manuscrits inèdits en català que corresponen a 3 dels 8 capítols publicats a *Islas de Ensueño*, els

Publicat l'any 1930, *Paradisos oceànics* és un èxit literari i comercial que marca Bertrana. Ni el gènere literari (la literatura de viatges) ni el gènere sexual són habituals en la literatura catalana del moment, així com tampoc la moral que es desprèn de les descripcions de la societat indígena de Papeete. La societat catalana s'escandalitza davant d'aquella dona cosmopolita que parla d'una societat tan llunyana i que incideix en aspectes com ara la llibertat sexual. Bertrana es converteix amb aquest llibre en un personatge famós a la Catalunya dels anys trenta, i adquireix una aura d'exotisme que la diferencia de la resta. L'especialització en allò que és exòtic i en el viatge de coneixement d'altres cultures marquen les seves obres en els anys següents. En aquests termes, publica el recull de contes sobre la Polinèsia *Peikea, princesa caníbal* (1934), la novel·la d'aventures coescrita amb Prudenci Bertrana *L'illa perduda* (1935) i el llibre de viatges *El Marroc sensual i fanàtic* (1936).

FONS BERTRANA UDG.

Daniel Pitarch per a l'AELC

quals no eren identificats com a tal. Un altre manuscrit, a més, titulat "Sobre Islas de Ensueño", m'ha aportat informació sobre la motivació d'aquesta autotraducció. A partir d'aquesta documentació, vaig poder analitzar aquesta autotraducció des de dues perspectives:

- Els 12 capítols que conformen *Paradisos Oceànics*, comuns a *Islas de Ensueño*.
- Els 3 manuscrits de l'arxiu i que tenen la seva autotraducció publicada a *Islas de Ensueño*.

Bases teòriques de l'autotraducció

Helena Tanqueiro, en la seva tesi "Auto-tradução: Autoridade, privilegio e modelo" diu que la definició d'autotraducció que generalment és utilitzada, és la que al 1976 va donar Anton Popovic: "the translation of an original work into another language by the autor himself".

L'autotraductor és un traductor, però un traductor privilegiat: (Tanqueiro, 2009). Privilegiat per la seva condició de "lector model" que mai malinterpretarà l'autor. Per la seva doble condició d'autor en la llengua de partida i en la llengua d'arribada, que li permet llicències en el moment de traduir la seva obra, però amb les limitacions pròpies de la traducció que són l'univers ficcional preestablert i les implicacions de l'encàrrec. Pel seu bilingüisme i biculturalisme essencials que anul·len les dificultats de comprensió/expressió que poden influir en cada traductor.

Un factor important per classificar els autotraductors i les autotraduccions, que és des del punt de vista traductològic adoptat en l'autotraducció. Segons López López-Gay aquí és necessari fer una gradació ti-

pològica, ja que la majoria són híbrids que es mouen entre els casos més extrems de literalitat absoluta i la recreació més exhaustiva.

La traducció més literal –entenent la literalitat com la fidelitat a la lletra– fins a la recreació literària més extrema, la més allunyada del text de partida. Per això es pot parlar d'autotraductors literalistes i autotraductors recreadors (Parcerisas, 2002).

Els autotraductors literalistes són aquells que no utilitzen el potencial creatiu propi de l'autor i no persegueixen una equivalència dinàmica, sinó una fidelitat a la lletra. Amb aquesta manera de procedir, l'autotraductor dóna una major prevalença al text de partida, ja que el d'arribada hi està completament supeditat i l'autotraductor no li dóna gens d'autonomia pròpia.

Els autotraductors recreadors, en canvi, utilitzen el seu potencial creatiu com a autors en l'autotraducció per actualitzar, modificar, corregir i/o adaptar el text, ja sigui a la seva nova situació dins una cultura diferent, com en la seva evolució com a obra literària, o com a totes dues coses alhora. Amb aquest tipus d'autotraduccions es veu com els autotraductors no tracten les autotraduccions en inferioritat respecte a les seves obres "originals".

12 capítols comuns a les dues obres:

El resultat de l'anàlisi del punt de vista traductològic afectuat en aquests dotze capítols mostra com la traducció d'aquests dotze capítols és una traducció literalista, agafant el terme de Parcerisas. L'autotraducció és fidel a la lletra i no s'efectuen modificacions o transformacions al text autotraduït.

Una hipòtesi a aquesta traducció literalista en els capítols comuns es que és deguda a una norma editorial. Cal recordar que *Paradisos Oceànics* va ser un èxit de vendes, ja que es va exhaurir l'edició en dos setmanes tot i que el preu del llibre era prou car per l'època (15 pessetes l'any 1930).

L'editorial Ediciones Iberia, doncs, hauria volgut que el text original arribés al públic de la seva editorial amb el mínim de modificacions. Fidelitat al text i traducció literalista. Per altra banda, l'anomenada traducció literalista era, sens dubte, la imperant a l'època.

Algunes dades, poques, tenim sobre el procés de l'autotraducció (Bertrana, *Memòries* fins al 1935) que ens poden ajudar a entendre aquest tipus de mètode traductor.

Aurora Bertrana (Girona 1892- Berga 1974) és una personalitat singular dins la literatura catalana. Autora amb una bibliografia àmplia que s'estén al llarg de tot el segle XX, és especialment coneguda pels seus llibres de viatges. El primer llibre que publica (*Paradisos oceànics*, 1930) esdevé un èxit i un escàndol en la societat del moment; aquesta recepció li permet de fer-se un lloc com a intel·lectual cosmopolita a la Catalunya dels anys trenta. Bertrana és una viatgera impenitent que utilitza el coneixement d'altres cultures per qüestionar la prepotència blanca i, naturalment, la catalana.

Tot i cultivar molts gèneres literaris, les seves *Memòries*, publicades en dos volums (1973 i 1975), són l'altra gran obra d'Aurora Bertrana. En elles dóna forma al seu particular trajecte vital, que la porta a *conèixer* cultures exòtiques (la Polinèsia i el Marroc) i a viure fets històrics essencials del segle XX, no només de Catalunya (la Guerra Civil que viu des de Barcelona) sinó també a escala europea (la Segona Guerra Mundial i la postguerra vista des de Suïssa). Bertrana és una escriptora que sap aportar a la seva obra literària tota la singularitat de la seva personalitat i biografia. FONTS BERTRANA UDG.

Daniel Pitarch per a l'AELC

“En l'endemig, un editor que es deia Gil i publicava, en edicions populars, tota mena d'aventures i de viatges, em demanava, amb gran insistència, la traducció castellana de *Paradisos oceànics*. Aquesta traducció la vaig començar en col·laboració amb un redactor de “La Vanguardia”. Es deia Emili Oliver. Cada tarda venia una estona a treballar en la traducció. Jo dictava directament en castellà i ell escrivia a màquina. Després ho repassàvem plegats i ho corregíem”.

Així, el motiu de l'autotraducció és editorial i ens dóna la informació del procés

traductor que es va dur a terme. El fet de dictar ella directament en castellà ens dóna informació sobre el seu bilingüisme, biculturalisme, i competència traductora.

“Per a mi, redactar en castellà, amb més o menys gràcia i precisió, no oferia dificultats. A casa havíem parlat castellà tota la vida i no per esnobisme, sinó perquè tota la família, llevat el pare, eren castellans. Les àvies lectures dels meus primers anys, quan d'amagat de la família sostreïa i devorava volums de la biblioteca de l'oncle Albert, les feia, naturalment, en castellà. La base de la meva cultura literària era, doncs, castellana”.

Exemple per mostrar el model traductològic usat en la traducció dels dotze capítols de l'obra *Paradisos Oceànics*, i que són comuns a l'autotraducció.

El correu de Califòrnia

Els dies de correu, Papeeté presenta un aspecte nou, ben diferent dels altres. Perd aquell encantament de petita ciutat oceànica, ensopida i coqueta, besada pel Pacífic, recolzada en les verdes muntanyes.

“Los días de correo, papeete ofrece un aspecto nuevo, muy distinto de los demás. pierde aquel encanto de pequeña ciudad oceánica, amodorrada y coqueta, acariciada por el pacífico, recostada en las verdes montañas”.

Manuscrits no publicats del fons Aurora Bertana i la seva autotraducció a *Islas de Ensueño*.

Modificacions, adicions i supressions són la característica principal de l'autotraducció en aquests 3 capítols. Ens trobem en uns capítols en els quals l'autora fa un seguit de modificacions estilístiques i de context, per tal de fer arribar amb més coherència el relat al lector meta.

Mitjançant les modificacions amb adicions de matisos i canvis de perspectiva intenta donar als capítols un aire més exòtic, no només pel fet d'utilitzar préstams amb nota a peu de pàgina, sinó per la intenció de dotar a les descripcions de més misteri i meravella, adjectius usats contínuament per exotitzar les descripcions.

Les adicions també aporten informació que no teníem en l'original. Les modificacions per prosòdia fan que el text autotraduït tingui un ritme i entonació més poètic en la llengua d'arribada. Finalment, les omissions per redundància o per supèrflues fan que la traductora actuï com a autora i arregli alguns errors o canviï alguns elements que podien portar a falta de coherència o cohesió.

L'autora fa ús de la seva qualitat de traductora i autora a la vegada per tal de reformular el text, sense canviar l'univers diegètic, però si canviant-ne el ritme o el color.

Modificacions per canvi d'estil.

- La nit és quieta i dolça, veritablement oceànica. Amarada de perfums subtils, de celatges lluminosos, de boscos negres i plens de silenci.

–*Una verdadera noche oceánica, tejida de perfumes sutiles, de celajes suaves, de masas de verdura fantástica, sobre la cual la luna resbala sin poder penetrar.*

Modificacions per la llibertat de l'autor:

- Estimeu, estimeu, diuen les branques somogudes pel ventijol.

–*¡Amar! ¡Amar!, repiten las ramas apretadas del tamanú1, de la acacia florida.*

- Estimeu, diu la quieta llacuna,

–*¡Amar!, dice el lagón2*

Modificació per agregat de matisos:

- Però aquests cants esquerps amarats de melangia m'atrauen.

–*Pero esos cantos melancólicos, primitivos, impregnados de fatalismo, me atraen, me absorben.*

- Distingeixo a la claror roja del fogar una cabana de bambú enmig dels cocoters

–*Ahora, a la luz de la hoguera, podía distinguir una cabaña de bambú y pandanus, rodeada de troncos y de palmas.*

Substitucions:

- Els matins oceànics posseeixen un encís poderós:

–*Las montañas oceánicas poseen un encanto poderoso.*

- Una boira blavosa suavitzava els tons de les visions llunyanes.

–*Una neblina rosa suaviza los tonos de las visiones más lejanas.*

Conclusions:

Els resultats de l'anàlisi donen dos tipus ben diferenciats de procés traductor, tècniques i estratègies utilitzades per l'autotraducció. En una, la traducció literalista en la qual Aurora Bertrana actua com a simple traductora. En l'altra, traducció recreadora en la qual ens mostra tot el seu potencial de competència traductora sense estar lligada a un text d'origen, la qual cosa li permet fer de traductora i autora a la vegada.

Segons Miquel Ramis, aquesta traducció d'Aurora Bertrana és opaca o implícita, ja que no ens mostra en cap cas que sigui una traducció, sinó que és venuda com un original. En cap lloc del peritext es fa referència a la traducció i Aurora Bertrana

surt com a autora i no traductora. També ens dóna la informació que és una "Edició completa".

Al final de *Islas de Ensueño* trobem la firma: (Polinesia Oriental, 1926-1929). La mateixa firma que a *Paradisos Oceànics*.

Aquesta autotraducció es dóna de forma directa entre una literatura domina-da cap a una literatura dominadora i com confesa la mateixa autora al manuscrit "Sobre *Islas de Ensueño*", la motivació per fer aquesta autotraducció és econòmica. Voldria publicar en català, però davant la dificultat de trobar diaris o revistes aprofita la oferta de Ediciones Iberia per publicar en castellà "Vosaltres direu: perquè he fet jo un llibre en castellà?: a Catalunya no he trobat quasi un sol diari que s'interessés per terres exòtiques i que vulgui publicar algun article meu de tant en tant i que de totes les conferències que he donat a Catalunya (prop de 50), n'he cobrat solament deu".

BIBLIOGRAFIA

LÓPEZ LÓPEZ-GAY, P., "La autotraducción como fuente de reflexión para la traducción especializada", 1er Congreso Internacional en Traducción Especializada, Buenos Aires, 27-29/07/2006, pp.

4-5 [CD-rom], y López López-gay, P. et al. (AUTOTRAD), "L'autotraduction littéraire comme domaine de recherche", Atelier de traduction.

Dossier: *L'Autotraduction*, 7, 2007, pp. (81 – 89)

PARCERISAS, Francesc (2002): "Sobre la autotraducción". *Quimera*, núm 210.

PARCERISAS, Francesc (2007): "Ideologie et autotraduction entre cultures asymétriques" *Atelier de Traduction* n°7.

RAMIS, Josep Miquel (2014): *Autotraducció: de la teoria a la pràctica*.

TANQUEIRO, Helena (1999). "un traductor privilegiado. El autotraductor". *Quaderns, Revista de traducció*, núm 3.

TANQUEIRO, Helena (2002): "Autotradução: autoridade, privilegio e modelo" [Tesi doctoral]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.

Manuscrits de l'arxiu de la Universitat de Girona. Fons especial Aurora Bertrana.

Títol: [Sobre "Islas de ensueño"] Autor: Bertrana, Aurora. Data [193?]

Títol: [Els Matins oceànics] Autor: Bertrana, Aurora. Data: [s.d.]

Títol: El Barri xinès Autor: Bertrana, Aurora. Data: [192?]

Títol: El Cant de la mort Autor: Bertrana, Aurora. Data: [193?]

Vicenç Massana Codina

*Armeria Sistach, sempre amb
l'esport i la cultura*

Plaça Viladomat 1,
Tel. 93 821 68 20
08600 Berga
armeria@sistach.com

Expòsits a l'Alt Berguedà en la segona meitat del segle XIX

Eduard Martín

Expòsit -a *adj. i m. i f.* Dit de l'infant exposat en un lloc públic cercant que algú el reculli, o posat al torn d'una casa de beneficència (*Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans*)

Introducció

Un dia del mes de juliol de l'any 1871. Al cementiri contigu a l'església del Roser el rector i unes poques persones es troben al voltant d'un petit taüt que tot seguit introduiran al forat obert a la terra. Conté el cos d'un albat, un menor de set anys, però en aquest cas concret es tracta d'un expòsit, un infant de poc més d'un mes abandonat en terres llunyanes i que descansarà per sempre entre les muntanyes que envolten Gisclareny.

Nascut a Barcelona va ser deixat per una persona desconeguda, potser la seva mare, potser un familiar, al torn de la Casa de Maternitat de Barcelona¹. Amb menys d'un mes de vida va fer un llarg viatge des de Barcelona, primer en tren fins a Manresa, després en una cistella posada en un petit carretó arrossegat pels camins fins a Berga i més tard fins a Guardiola; finalment, per camins de bast, fins a l'enlairat poble de Gisclareny, on una mare que havia perdut el seu fill s'encarregaria d'alletar-lo a canvi d'una remuneració econòmica, escassa però que li permetria fer una mica més suportable la dura vida que la muntanya imposa. Però el seu viatge va ser inútil: en algun moment de la seva curta vida havia estat infectat de verola, i aquesta malaltia li va resultar fatal. Ja el mes anterior s'havia enterrat al mateix cementiri una altra expòsita, una nena de dos mesos també infectada de verola.

Al llarg de l'any 1871, encara tenim coneixement de set expòsits més que van ser enterrats en aquestes contrades: un a Gis-

clareny, tres a Vallcebre, un a Bagà i dos a Saldes. Quatre més van morir a la Maternitat poc després de ser retornats a Barcelona per les seves dides.

Més de cinc-cents nens i nenes expòsits van arribar entre els anys 1858 i 1890 als pobles de l'Alt Berguedà i prop de la meitat d'ells varen morir i foren enterrats entre aquestes muntanyes. En les pàgines que segueixen volem recordar i divulgar, des d'una societat que tant ha canviat, aquest colpidor episodi de la història d'aquestes contrades i per extensió del nostre país.

Presentació de l'estudi

Ja de segles enrere existia una preocupació pel destí d'aquells infants que, per raons econòmiques o socials, eren abandonats pels seus pares abans de poder ser capaços de subsistir per ells mateixos, sovint poc després del seu naixement. En la societat de l'Antic Règim era l'Església la institució que exercia la funció de recollir i intentar assegurar la supervivència d'aquests infants. Per aconseguir-ho establia hospitals i borderies que, sota la idea de la caritat cristiana, rebien un suport variable de les institucions civils així com almoines d'aquells particulars que desitjaven millorar les seves opcions d'accedir al cel. En el cas de Barcelona era l'Hospital de la Santa Creu l'encarregat de recollir aquests infants expòsits. Aquests hospitals i borderies eren generalment governats per religioses sota la supervisió del poder diocesà i en estret contacte amb els rectors de les parròquies. A finals del segle XVIII, i per primer cop, una Reial Cèdula regulà les condicions bàsiques a tenir presents en el tractament dels expòsits, en el funcionament de les borderies i en la funció de les dides internes i externes necessàries per alletar els infants més petits².

Durant la primera meitat del segle XIX l'Hospital de la Santa Creu va continuar ac-

tuant com a borderia de Barcelona i del seu rerepaís. La promulgació de la llei de Beneficència de 1849 que, d'acord amb els fonaments ideològics de l'estat liberal, passava la responsabilitat de la protecció dels expòsits a les institucions civils, i en concret a les Diputacions dins de l'àmbit provincial, va tenir com a resultat la creació el 1853 de la Casa Provincial de Maternitat i Expòsits de Barcelona (CPMEB) que actuaria com a centre emissor i receptor dels infants expòsits a la província de Barcelona.

Diversos i seriosos estudis, esmentats a la bibliografia, s'han publicat sobre la història i funcionament de la CPMEB, així com sobre la situació dels infants abandonats i de les mares sense recursos en la societat barcelonina de la segona meitat del segle XIX. Aquests estudis han servit de base per a l'elaboració del present treball, l'objectiu específic del qual és ampliar els coneixements sobre la presència d'aquests nens expòsits a l'Alt Berguedà.

L'àmbit territorial escollit ha estat la zona nord de l'Alt Berguedà i inclou els nuclis de població situats a la capçalera del riu Llobregat i afluents, concretament els pobles de Vallcebre, Gisclareny, Bagà, La Pobla de Lillet, Sant Julià de Cerdanyola, Saldes, Massanès i L'Espà, aquests tres agrupats al municipi de Saldes, i Gavarrós, Brocà i Sant Llorenç prop Bagà, aquests tres darrers agrupats dins del municipi de Guardiola. Numèricament van ser Vallcebre, Saldes i Gisclareny els que, en el període d'estudi i per aquest ordre, van rebre la major part dels expòsits enviats des de la Maternitat de Barcelona³. S'ha descartat el poble de Castellar de n'Hug, per l'escàs nombre d'expòsits que va rebre en aquest període.

S'han recollit dades en els trenta-tres anys compresos entre 1858 i 1890 que contemplen els moments de màxima arribada d'expòsits a la comarca. No s'han inclòs els primers anys des de la creació de la CPMEB al

La Casa de la Caritat va ser un centre de beneficència actiu a Barcelona entre 1802 i 1956, que actualment alberga un complex cultural format diverses institucions, com el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, el Centre d'Estudis i Recursos Culturals de la diputació de Barcelona, el Museu d'Art Contemporani de Barcelona i la Universitat Ramon Llull. (AGDB)

La Casa Provincial de Maternitat i Expòsits de Barcelona és un complex hospitalari situat a les Corts de Barcelona i construït en diverses fases entre 1883 i 1957. (AGDB)

1853 per la falta d'indexació dels llibres de Matrícula d'expòsits d'aquests anys que dificulten la recollida de dades.

La tria d'aquest període del segle XIX està determinada per dos factors: per una part el fet que les dificultats de comunicació entre Manresa i l'Alt Berguedà fins a la construcció del ferrocarril, primer fins a Olvan i després fins a Guardiola, fan realment sorprendent la nombrosa presència d'expòsits en aquest territori de muntanya; per altre part durant aquest període la demografia d'aquestes contrades va experimentar notables variacions degudes

sobretot a l'emigració, cap a l'àrea de Barcelona i cap a les colònies industrials de les vores dels rius, que va fer disminuir la població en un 46,3% entre els censos de 1857 i 1887, fent que cap al final del període s'iniciés una significativa davallada del nombre de possibles famílies acollidores dels nens expòsits, sobretot tenint present que l'emigració reduí les explotacions marginals i permeté concentrar les terres més productives en mans dels que hi restaren al territori, millorant per tant el nivell econòmic mitjà dels pobles. La disminució de població més acusada es va produir pre-

cisament en aquells pobles exclusivament rurals que havien acollit més expòsits durant aquest període⁴.

Les dades recollides i tractades provenen de dues fonts principals:

- L'Arxiu de la Diputació de Barcelona on es troba la documentació de la CPMEB: Llibres de Matrícula dels expòsits, Llibres de Registre i Comptabilitat de les dades, Llibres d'Afillament, i comunicats intercanviats entre la CPMEB i els alcaldes i rectors dels pobles.
- Els registres civils i arxius parroquials dels pobles. La disponibilitat en la major part d'aquests pobles des de la dècada dels setanta dels registres civils que complementen els arxius parroquials de defuncions, permeten contrastar la informació obtinguda directament de l'Arxiu de la Diputació de Barcelona.

Amb les dades recollides d'aquestes fonts s'ha confeccionat una base de dades dels expòsits arribats a aquests pobles durant el període 1858 -1890 a partir de la qual s'han elaborat els gràfics i taules presentades en aquest estudi.

La Casa Provincial de Maternitat i Expòsits de Barcelona (CPMEB)

Aquesta institució, hereva de l'Hospital de la Santa Creu, va nàixer l'any 1853 a la Casa de Misericòrdia al Raval barceloní. A la dècada de 1890 es va traslladar a unes noves instal·lacions a les Corts de Sarrià que han perdurat fins als nostres dies. La Casa Provincial de Maternitat i Expòsits de Barcelona (CPMEB) va restar activa fins a la segona meitat del segle XX.

La CPMEB actuava com a centre d'acolliment dels infants abandonats. Aquests infants podien classificar-se en dos grups principals: els fills legítims, reconeguts pels seus pares però abandonats per la impossibilitat de mantenir-los en les dures condicions de l'època⁵, i els fills il·legítims, abandonats per les seves mares tant per les mateixes raons econòmiques com per la vergonya i el rebuig social que experimentaven les dones que infantaven fora del matrimoni. Una bona part d'aquestes dones, treballadores domèstiques emigrades dels seus pobles, eren seduïdes pels seus amos i posteriorment acomiadades i empeses a la prostitució⁶ La proporció de fills reconeguts com a legítims per la CPMEB en la segona meitat del segle XIX va oscil·lar entre el 2% en 1866 i el 10% en 1890⁷.

Tant l'Hospital de la Santa Creu, en la seva sala de Retirades, com la mateixa CPMEB acollien mares que volien donar a

llum conservant el seu anonimat i deixant posteriorment el seu fill en la institució. L'acolliment de mares i infants permetia accomplir dues funcions demanades per la societat del moment: la prevenció de l'infanticidi, i l'eliminació de la visió pública de la misèria dels infants i de la deshonra de les mares.

Els infants podien ser lliurats en mà durant les hores d'obertura, i a totes hores podien ser deixats en el torn de la institució tot fent sonar una campaneta que avisava de la presència de l'infant. També apareixien sovint en el torn infants ja morts, que els pares lliuraven a la institució per tal que es fes càrrec de les despeses del sepeli.

La CPMEB contractava a Barcelona i pobles de les rodalies dides que alletaven els infants a les seves instal·lacions fins als dos anys, i després aquests romanien en el centre fins al set anys, edat a la que eren traslladats a la Casa de Caritat.

El fet que ja abans de la creació de la CPMEB, entre els infants recollits a l'Hospital de la Santa Creu i agrupats en espais reduïts i amb greus deficiències sanitàries es produís un alt índex de mortalitat, superior al 70% anual i que va arribar puntualment a superar el 90%, va donar origen a l'aparició de diversos informes que aconsellaven la conveniència de dispersar els infants i proporcionar-los uns entorns més saludables on l'aire pur del camp substituís els espais congestionats i poc saludables de la ciutat. La decisió de contractar dides en les zones rurals no era una mesura nova, però amb la creació de la CPMEB, i vist l'alt nombre d'infants ingressats, uns set-cents anuals durant els primers anys i més de sis-cents en les darreres dècades del segle XIX, s'adoptà de forma plena aquesta estratègia de dispersió, la qual cosa feu que en el període estudiat entre 2500 i 3500 expòsits es trobessin habitualment fora de la CPMEB.

La dispersió dels expòsits per les zones rurals a més de causes higièniques tenia uns fonaments ideològics basats en la concepció inicial de l'origen il·legítim i pecaminós de bona part d'aquests infants. La idea que el treball manual en contacte amb la natura serviria per redimir aquest pecat original formava part de la visió del món pròpia de la moral de l'època. A això s'unia el desig de frenar la despoblació del camp que ja a finals de segle era evident, cosa que alhora permetria mantenir uns individus inicialment desarrelats ben lluny de les ciutats on la conflictivitat obrera creixia ràpidament.

L'àrea de dispersió dels infants augmen-

Actualment, el recinte de Maternitat de les Corts és un gran espai enjardinat de Barcelona amb diferents equipaments públics destinats a escoles, serveis administratius de la Diputació de Barcelona, la seu del departament de Salut de la Generalitat i l'Arxiu Històric de la Diputació. (AGDB)

tà de forma ràpida i progressiva primer per les comarques barcelonines, després per tota Catalunya i cap a finals de segle superava àmpliament l'espai del Principat⁸. La causa d'aquesta expansió cal buscar-la sobretot en el fet que la industrialització en les àrees més properes a Barcelona i en altres capitals comarcals donava feina cada cop a més dones amb sous superiors als que podien aconseguir fent de dides. De fet el dèficit de dides externes va ser una constant fins ben entrat el segle XX. Per això en moltes comarques, i entre elles les muntanyenques, s'incrementà molt ràpidament a partir dels anys seixanta el nombre de dides, com és fa palès en els llibres de Matrícula d'expòsits de la CPMEB on, més enllà dels pobles de l'Alt Berguedà apareixen repetidament pobles de l'Alt Urgell com a destinació dels expòsits⁹.

Les dides externes

Les dides contractades als pobles rebien uns sous baixos però que representaven un important complement per a les seves famílies, sobretot en les comarques de muntanya on la base productiva era una agricultura de subsistència sotmesa a la inseguretats climàtica i on la superpoblació mantenia un nivell de pobresa generalitzada com era el cas de l'Alt Berguedà de la segona meitat del segle XIX. No és doncs casual que Saldes i sobretot Vallcebre fossin pobles que aportaven al sistema una proporció de dides en relació a la seva població superior a la de la

resta de pobles de Catalunya amb l'excepció d'alguns pobles del pla de Barcelona. No era aquest el cas amb viles amb una base productiva més diversificada per l'existència d'una petita indústria com Bagà i La Pobla de Lillet, on la proporció de dides i d'expòsits acollits era ben inferior a la dels pobles esmentats. En el conjunt de Catalunya la proporció de dides que provenia de fora de la comarca del Barcelonès era al voltant del 70% ja des dels primers anys de funcionament de la CPMEB, i es mantingué estable fins a finals de segle¹⁰

Hi havia dues classes de dides externes: les d'al·letament i les de deslletament. Les dones que volien rebre expòsits havien de ser casades o vídues i els calia presentar un certificat del rector o de l'alcalde acreditant bona conducta i mitjans de subsistència. Si es tractava de dides de llet havien de justificar a més a més la pèrdua recent d'un fill propi.

El nombre total de dides actives en els pobles durant període d'estudi va ser de 425¹¹. El conjunt de dides externes inscrites al registre de la CPMEB en 1867 era de 850 d'al·letament i 818 de deslletament. Aquesta quantitat va anar disminuint lentament i en 1888 era de 669 i 760 respectivament. El cost d'aquestes dides representava més del 70% per cent del pressupost total de la institució¹²

Els expòsits

Una bona part dels infants ingressats a la Maternitat ho feien directament, deixats

pels seus pares o infantats a la mateixa institució per mares solteres acollides prèviament en les etapes finals de l'embaràs. Altres infants arribaven dels pobles de la província en una proporció sobre el total que oscil·lava entre el 20% i el 30% fins a la dècada dels anys setanta, baixant després molt per sota del 20%, sobretot per l'augment de població de la ciutat de Barcelona. La conducció dels expòsits a Barcelona es feia des de les capitals comarcals. En el cas de Berga, que concentrava expòsits també procedents del nord del Bages com ara els de Cardona, el total d'infants traslladats a Barcelona entre els anys 1868 i 1876 va ser de 96, amb una mitjana de 12 infants anuals.

Estava estipulat que les dides no fossin de la mateixa comarca d'on provenia l'infant. Això semblava obeir tant al propòsit de preservar la identitat dels infants com d'evitar un frau detectat comés per dones que deixaven el seu fill com a expòsit i el reclamaven després com a dides per poder cobrar pel seu alletament. Aquest requisit sembla que era aplicat amb decisió, ja que en 1870 l'alcalde de La Pobla de Lillet comunicava a la CPMEB que havien trobat una nena abandonada al poble i que una veïna demanava fer-se càrrec d'ella com a dida. La resposta de la CPMEB va ser negativa: la nena havia de ser enviada a Barcelona per a ser registrada i no podria tornar a cap poble de la comarca¹³. Tot i aquesta prohibició hem trobat algunes excepcions¹⁴.

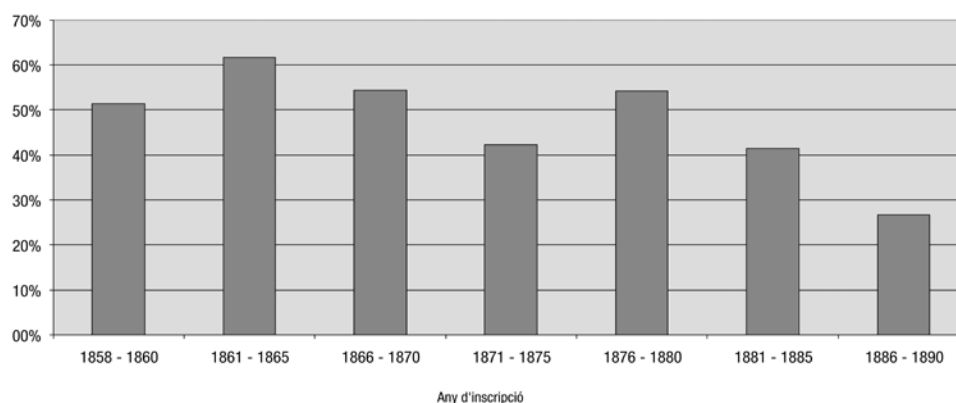
El registre dels expòsits consistia en una anotació en el Llibre de Matrícula, indicant origen, data d'ingrés i data del baptisme, així com la roba i objectes trobats amb l'infant¹⁵ i altres característiques personals rellevants. També es recollia qualsevol nota deixada pels pares, que podia ser utilitzada posteriorment en cas de reclamació de l'infant¹⁶.

Aquests menors ingressats no tenien cognoms i se'ls inscrivia al Llibre de Matrícula amb els tres noms assignats en el baptisme, fins que es legislà que a partir de 1870 el Registre Civil imposés un cognom a cada nen que es consignava en el Llibre de Matrícula

Als infants ingressats se'ls assignava un valor numèric corresponent a l'ordre d'ingrés anual seguit de les dues xifres finals de l'any. Aquests valors es feien constar al Llibre de Matrícula i es gravaven en una placa de plom que es penjava segellada del coll de l'expòsit i que s'havia de conservar i mencionar en tots els tràmits relacionats amb ell, i retornar en cas de defunció. En

Mortalitat registrada per generacions					
Generació: Any inscripció CPMEB	Total expòsits	Supervivents	Morts	Destí desconegut	% mortalitat coneguda
1858 - 1860	35	5	18	12	51,43%
1861 - 1865	60	10	37	13	61,67%
1866 - 1870	114	33	63	18	55,26%
1871 - 1875	62	17	27	18	43,55%
1876 - 1880	81	23	45	13	55,56%
1881 - 1885	112	44	48	20	42,86%
1886 - 1890	98	58	27	13	27,55%
Totals:	562	190	265	107	

Mortalitat per generacions

cas de pèrdua o deteriorament eren els recors dels pobles, o en el seu defecte els alcaldes, els que havien de certificar la incidència per tramitar un duplicat.

En els primers anys de la CPMEB s'enviava el nadó amb les dides externes abans d'un mes i es van produir diversos casos de contagi. Cap a la dècada dels vuitanta es decidí no enviar immediatament els expòsits a les dides assignades sinó que s'esperava un temps entre un mes i mig i dos mesos per tal de prevenir una possible infecció de les dides en cas que el nadó estigués contagiats de sífilis, malaltia molt estesa a l'època en alguns ambients d'origen dels nadons¹⁷.

Un cop arribats al poble de destí les probabilitats dels expòsits de ser acollits per una única dida fins a ser retornats a la CPMEB eren ben minses. El trasllat d'expòsits d'una a altra dida eren freqüents, de vegades dins del mateix poble, altres vegades entre pobles de la mateixa comarca, però molt més sovint entre pobles ben allunyats. Un buidatge de les situacions viscudes pels més de cinc-cents expòsits analitzats en els pobles d'estudi ens mostren que prop del 70% dels expòsits passaren per més d'una dida, dels quals dotze passaren per quatre dides, tres per cinc dides i en dos casos foren sis les dides aco-

llidores¹⁸. Un 80% dels infants que patiren trasllats entre dides van passar per més d'una comarca, i només un 4% feren el canvi de dides dins del mateix poble, i un 5% feren el canvi entre els pobles en estudi.

La supervivència dels expòsits

Les mesures de dispersió dels infants per les zones rurals aconseguiren realment millorar l'índex de supervivència dels expòsits. Així entre els traslladats a aquestes zones la mortalitat es mantingué durant les primeres dècades al voltant del 50%, amb algun augment puntual a mitjans de la dècada dels 70. En els anys següents, i en paral·lel als avenços en les mesures higièniques, la mortalitat anà reculant progressivament. La introducció a finals de segle de la lactància artificial va representar un important salt endavant en la supervivència dels nadons sobretot dels que restaren a la casa de Misericòrdia¹⁹.

A partir de les dades recollides en els llibres de Matrícula i dins de l'àmbit territorial i temporal d'estudi ha estat possible elaborar diverses taules i gràfics. El primer d'ells presenta un resum que mostra l'índex de supervivència registrat en els pobles en estudi durant el període comprès entre 1858 i 1890. En ell és fa evident la millora en les possibilitats de supervivèn-

cia dels infants a partir de la dècada dels anys vuitanta.

La mortalitat s'ha comptabilitzat independentment de si va tenir lloc durant l'estada en els pobles o un cop retornats els infants a la CPMEB. Cal tenir present que sovint les estratègies de les dides davant de les malalties dels infants oscil·laven entre retornar els infants a la CPMEB per estalviar-se les despeses i molèsties en els casos de malalties costoses, i el manteniment fins a l'últim moment de l'infant abans de retornar-lo per continuar cobrant de la CPMEB. I és que, encara que segons la llei els expòsits acollits als pobles podien disposar de tractament gratuït per part dels metges i de medicaments pagats pels ajuntaments com a pobres de solemnitat que eren reconeguts els expòsits, les nombroses reclamacions recollides a la CPMEB mostren que aquest dret sovint no era respectat. L'afebliment causat per la malaltia afegit a les penúries del viatge de retorn d'aquests infants a la CPMEB feia que molts morissin un cop arribats a Barcelona, com es fa palès en l'observació dels llibres de Matrícula on s'anotaven els moviments i les incidències dels expòsits. Dels 74 expòsits que no van sobreviure després del seu retorn a la CPMEB, 54 van retornar directament dels nostres pobles a la CPMEB, i d'aquests 19 van morir durant el primer mes, 9 més ho van fer abans del tercer més i 19 més ho van fer abans de l'any²⁰.

Tot i la negativa impressió que pot causar l'alt índex de mortalitat que mostra la gràfica, cal tenir present que prenent com a exemple la mortalitat en el poble de Giscclareny entre els infants menors de set anys la trobem situada a un nivell mitjà del 37% en el període comprès entre 1871 i 1880, i del 32% entre 1881 i 1890²¹. Uns índexs de mortalitat semblants es troben al poble de Saldes a mitjans del segle XIX. I és que malgrat la visió un tant idíl·lica del camp, amb el seu aire net i la seva naturalesa pura, que es mantenia a les ciutats, les escasses mesures higièniques, els rigors climàtics i l'escassa atenció mèdica propiciaven uns alts índexs de mortalitat en els infants. Malgrat que la comparació entre els índexs de mortalitat dels expòsits als diversos pobles estudiats és difícil de fer de forma rigorosa per l'alta mobilitat dels infants, uns càlculs aproximats mostren poques variacions substancials entre ells.

Com era previsible la mortalitat dels expòsits era molt superior durant el seu primer any de vida, i sobretot durant els primers mesos. Així durant aquest primer any

es registra un 40% de les defuncions²². Les causes de la mortalitat d'aquests expòsits es poden conèixer a partir de les actes de defunció i de les inscripcions als Llibres de Matrícula on era preceptiu indicar-les. S'observa un augment de la concreció en aquestes anotacions al llarg del període. Mentre els primers anys abunden anotacions més genèriques del tipus: inflamació, congestió o diarrees, posteriorment es precisen més aquestes causes. Les infeccions pulmonars i digestives són dominants: enteritis, "garrotillo" (diftèria), "coqueluche" (tosferina), bronquitis, pneumònia, tuberculosi, verola, xarampió, disenteria, meningitis, sífilis, còlera i tifus.

El trasllat dels expòsits

El trasllat dels expòsits cap a i des de Barcelona va representar un problema al llarg del període. Els escassos mitjans de transport i les deficientes vies de comunicació creaven importants dificultats i eren una font de penalitats per als infants. Durant la dècada dels cinquanta les dides tenien l'obligació de presentar els expòsits que acollien a la CPMEB dues vegades l'any, al final del segon i quart trimestre, per comprovar l'estat dels infants i poder rebre la remuneració prevista. Les nombroses queixes rebudes de tots els estaments implicats, dides, rectors i alcaldes dels pobles, i metges de la pròpia institució, aconsellà a la CPMEB la modificació d'aquestes condicions: ja no caldria portar els expòsits i hi hauria prou amb un certificat del rector del poble, o en el seu defecte de l'alcalde, per poder recollir el sou de les dides. Alhora

no caldria la presència d'aquestes a Barcelona i podrien fer aquest tràmit les pròpies persones que es dedicaven a la conducció dels infants en cada comarca a canvi d'una comissió pagada per les dides.

El trasllat d'expòsits en un o altre sentit era portat a terme per persones contractades, generalment dones però també algun home, que cobraven una quantitat per expòsit transportat. Aquestes persones s'ocupaven també de reclutar noves dides, ja que sempre hi havia escassetat d'elles. Pel trasllat entre Barcelona i Berga el preu acordat en els primers anys era de 36 rals (9 ptes). Abans del funcionament de ferrocarril de Barcelona a Manresa sembla que el temps emprat fins a Berga era de tres dies, en un trajecte fonamentalment a peu. Davant de l'estat lamentable d'arribada dels infants sense canvis de roba en tot aquest temps, i que originaven una alta mortalitat, les queixes de diversos responsables, entre ells una Comissió de Senyores (que també existia en altres capitals de comarca), aconseguí que es dictés una normativa que obligava a disposar tant a Berga com a Barcelona d'uns lots de roba preparada per poder vestir adequadament i canviar de roba als infants durant el trajecte²³.

A partir dels anys seixanta el recorregut entre Barcelona i Manresa es feu en el nou ferrocarril, amb un preu d'anada i tornada de 56 rals, però la ruta entre Manresa i Berga, seguint la vall de riu Llobregat, s'acostumava a fer a peu, segons consta en els informes transmesos pels responsables de Berga a la seu de la CPMEB, els quals indiquen que es trigaven entre set i onze

El 1890 va iniciar-se la construcció del pavelló de Lactància i l'any següent del pavelló de Desmats, mentre que els dedicats a malalties infeccioses i la bugaderia es va començar el 1893. (AGDB)

El 1802 Carles IV va ordenar la creació d'una Casa de la Caritat, per a poder hostatjar captaires, fatus, decrepits, vagabunds, anormals... (AGDB)

hores en aquest recorregut. Sembla que el transport dels nadons es feia en un carretó arrossegat per la persona conductora. L'alternativa era agafar un carruatge entre Sallent i Berga que costava 36 rals entre anada i tornada. Però la suma dels costos del tren i carruatge superava la remuneració pagada per la CPMEB que llavors era de 80 rals (20 ptes) per expòsit. Aquesta remuneració es mantingué durant la major part del període estudiat.

Aquest desfasament entre despeses i ingressos obligava, o bé a fer una part del trajecte a peu, o bé a transportar diversos nadons en cada viatge, amb el subsegüent augment de penalitats per als infants, la qual cosa originà diverses queixes contra les persones conductores. Durant un temps els tràmits que van fer els responsables de la CPMEB davant de les autoritats civils aconseguí que el bitllet del ferrocarril entre Manresa i Barcelona fos gratuït. Però aquesta gratuïtat durà poc, i a la dècada dels vuitanta ja es tornaven a cobrar els passatges en aquesta línia.

Durant els temps de la tercera guerra carlina, quan el Berguedà esdevingué al 1873 camp d'operacions, el trasllat d'expòsits caigué bruscament, i el preu acordat amb l'única persona que s'oferí per fer-los augmentà fins a 30 ptes per expòsit. A finals de la dècada dels vuitanta en canvi amb l'augment de les facilitats de transport com a conseqüència de la construcció de línia fèrria entre Manresa i Olvan, diversos particulars van fer ofertes de trasllat per 15 pessetes per expòsit acceptades pels responsables de la CPMEB.

La relació entre dides i expòsits

Un tema interessant en l'estudi de la història social i de les mentalitats es refereix als sentiments i a les relacions que els adults de cada època han establert amb els seus infants. La presència quotidiana de la mort en la societat, tan rural com urbana, fins a l'arribada dels avenços mèdics contemporanis havia de portar necessàriament a una visió molt més fatalista dels fets vitals i alhora a un cert distanciament emocional respecte d'aquests fets. És clar que la inversió, tan econòmica com emocional, feta en els nadons i infants en la societat actual, fa que la situació difereixi profundament de la dels nadons i infants de dos segles enrere des del punt de vista de la seva consideració per part dels adults.

Aquesta diferent consideració cal tenir-la present en l'intent d'entendre les relacions possibles entre les dones que a canvi d'un sou, per elles molt apreciat, acceptaven alletar i després cuidar nadons desconeguts que es trobaven sovint en molt mal estat i que arribaven a les dides amb una previsió de supervivència encara inferior a la dels seus propis fills.

En les comunicacions trameses entre la CPMEB i els rectors i alcaldes dels pobles es deixen entreveure aquestes relacions que s'establien entre dides i expòsits a través de les incidències i conflictes que es mencionen i que alhora fan palesa una gran diversitat de comportaments i actuacions.

Les difícils condicions de vida de moltes de les famílies acollidores i la seva necessitat d'uns ingressos addicionals poden ex-

plicar que es produïssin situacions de negligència en la cura dels seus expòsits fins a generar protestes per part d'altres veïns del poble o de les autoritats civils i religioses. Així es mostren casos de denúncies per descua i maltractes, d'alletament per part de la dida malgrat un nou embaràs²⁴, de trasllats dels infants sense permís de la CPMEB, d'intercanvi d'expòsits entre dides, o de defuncions no comunicades per poder seguir cobrant. Aquestes anomalies originaven en els dos primers casos una petició per part de la CPMEB a l'alcalde o rector de cerca d'una nova dida per l'infant en el mateix poble o pobles propers²⁵, i en el seu defecte una ordre de retorn de l'infant a Barcelona per part de la dida actual. Diversos casos són coneguts en els que la dida es negava a retornar l'infant i calia una intervenció de l'alcalde i fins i tot del jutge més proper per aconseguir el retorn. En general es demanava la presència de la dida a Barcelona amb el transport pagat, però si aquesta es negava l'infant era traslladat pels conductors de la comarca. En casos de trasllats o intercanvis no autoritzats es demanava a les autoritats una inspecció de l'estat de l'infant i l'enviament a la CPMEB dels papers necessaris per regularitzar la situació (certificat de bona conducta i de possessió de mitjans de subsistència de les noves dides).

Algunes comunicacions de la CPMEB als alcaldes eren per demanar el retorn d'un expòsit reclamat pels seus pares, o bé per exigir el retorn d'expòsits que havien complert els cinc anys i no havien estat retornats per les seves dides. Al seu torn els alcaldes o rectors comunicaven incidències com els canvis de dides per malaltia, embaràs o força major²⁶, o la impossibilitat de continuar l'alletament d'infants ja en el segon any de vida, tot i el desig de les dides de seguir acollint l'expòsit.

De vegades les picabaralles internes dels pobles originaven desacords respecte de l'estat d'un expòsit. Així, mentre un veí ho denunciava a la CPMEB l'alcalde o el rector defensaven la dida i demanaven el manteniment de l'expòsit amb ella²⁷.

Però malgrat l'abundància d'incidències el cas és que respecte del gran nombre d'expòsits presents als pobles en estudi la proporció de queixes és reduïda i que el tractament dels infants per part de les dides sembla que es mantenia a un nivell de cura acceptable pels veïns i autoritats. Més reveladores són les peticions d'algunes dides per mantenir els infants més enllà de l'edat establerta de cinc anys mal-

DESTÍ DELS SUPERVIVENTS										
Generació: Any inscripció CPMEB	Naturalitzats	Legitimats	Afillats	Adoptats	Retornats als pares	Casa de Caritat	Destí no indicat als llibres de Matrícula	Supervivents localitzats	Destí desconegut	Totals supervivents coneguts
1858 - 1860	0	0	1	0	0	4	12	0	12	5
1861 - 1865	0	1	1	0	0	8	13	0	13	10
1866 - 1870	0	1	8	1	2	21	20	2	18	33
1871 - 1875	1	0	5	0	1	10	20	2	18	17
1876 - 1880	3	4	7	0	0	9	15	2	13	23
1881 - 1885	4	5	4	0	0	31	24	4	20	44
1886 - 1890	7	1	4	0	2	44	16	3	13	58
Totals:	15	12	30	1	5	127	120	13	107	190

grat l'acabament del pagament per part de la CPMEB, la qual cosa pot implicar, amb matisos, l'establiment de llaços d'afecte entre dides i infants. Cal dir amb matisos, ja que els infants retinguts podien representar un ajut als treballs del camp, els nens, o a les feines de la casa, les nenes. En algun cas es tractava d'una pura i simple explotació²⁸.

A nivell general és interessant referir-se a un comunicat intern de la CPMEB on els metges responsables comentaven l'augment de mortalitat que es donava en els infants retornats als cinc anys i que eren traslladats a la casa de Caritat en arribar als set anys. Apuntaven que la causa podia ser, no tan sols la pèrdua de les condicions més saludables de l'ambient rural (?), sinó també l'enyorança produïda per la separació de les famílies on havien estat acollits durant uns quants anys i aconsellaven ampliar l'acolliment fins als set anys.

El destí dels expòsits

Quin va ser el destí dels més de tres-cents expòsits que no figuren com a morts en els llibres de Matrícula ni apareixen en les anotacions de defuncions del Registre Civil?

El destí més freqüent dels expòsits supervivents era el retorn a Barcelona i el seu trasllat a partir dels set anys a la Casa de Caritat on rebien una educació bàsica, eren emprats en feines diverses dins i fora de la institució, i sortien a la majoria d'edat quan acabava la tutela exercida per la CPMEB. Arreu de Catalunya aquests infants representaven entre un 40% i un 60% del total

de supervivents coneguts, proporció similar a la trobada en els pobles d'estudi.

Altres expòsits eren afillats, naturalitzats, legitimats o senzillament retornats als seus pares que els havien lliurat a la institució, generalment per raons econòmiques, com consta en les instàncies on aquests pares reclamaven la tutela dels seus fills.

La naturalització es produïa quan un dels pares, generalment la mare, reconeixia al seu fill i acceptava atorgar-li el seu cognom, tot i potser trobar-se llavors formant part d'una altra família. La legitimació era feta per pares casats que en el moment de la concepció dels fills eren solters però estaven en disposició d'estar casats, situació que podia correspondre a mares solteres que un cop casades manifestaven la paternitat del seu espòs, tot i que això podia no correspondre a la realitat. L'adopció era la inscripció com a fill legítim d'un expòsit sense ser descendent biològic dels adoptants.

Els tres processos anteriors implicaven el pas de la tutela de l'expòsit de la CPMEB a la família. Això no succeïa en el cas de l'afillament que tenia un estatus semblant a les famílies d'acolliment actuals. Podien afillar les dides, però també altres matrimonis o persones vídues. Aquest acolliment podia durar fins a la majoria d'edat de l'expòsit, sense que aquest adquirís drets successoris de cap tipus, o podia acabar en qualsevol moment a petició de la família o del propi expòsit²⁹. En les anotacions dels llibres d'Afillaments no hem pogut trobar cap cas d'afillament fet sobre els expòsits acollits en els pobles i període estudiat³⁰.

Cal observar que un 75% dels expòsits afillats eren nenes, proporció semblant a la de la resta de Catalunya. Aquest desequilibri en la proporció de sexes en l'afillament creava un excés de nens que havien estat retornats als cinc anys i es trobaven esperant el seu pas a la Casa de Caritat als set anys. Això va portar a finals de segle a la Junta de Govern de la CPMEB a suggerir que es continués pagant un petit sou a les famílies per tal que acollissin als nens fins als set anys, confiant alhora que un temps més prolongat de convivència augmentaria l'afecte envers l'infant i per tant les possibilitats d'un afillament. Aquesta recomanació, i la feta pel cos metge mencionada anteriorment, va fer que als darrers anys del segle s'acceptés l'allargament de l'acolliment remunerat fins als set anys.

En el buidatge de les dades dels llibres de Matrícula hem trobat un grup important d'expòsits, fins a 107, el destí dels quals no apareix especificat, estant anotada l'última família d'acolliment però sense indicació de mort, retorn a la CPMEB, o altre destí de l'infant. La impossibilitat d'accedir als expedients individuals dels expòsits, protegits per llei, deixa oberta la incògnita d'on van anar a parar aquests infants una vegada acabat el període del seu acolliment remunerat. Tot i això en la prospecció efectuada en els registres civils i arxius parroquials dels pobles no hem trobat ni una sola anotació de defunció d'aquests expòsits, mentre que ha estat possible localitzar l'anotació del matrimoni de tretze d'ells, on es pot observar que algunes de les noies van quedar-se en la casa d'acolliment fins al dia del seu casament. Per altra part en el full d'instruccions lliurats a les dides als inicis del segle XX figura un llistat d'advertències a les dides on es menciona la possibilitat de la família acollidora de conservar l'expòsit sense necessitat d'afillar-lo, amb el sol requisit de presentació d'una certificació del rector o alcalde conforme la família podia tenir cura de l'infant i donar-li educació. Sembla que això es va produir en molt d'aquests casos i que la CPMEB feu la vista grossa en quant a l'exigència d'aquests documents i s'abstingué de reclamar els infants si no existia cap denúncia contra les dides. Podem doncs suposar que en una part dels casos on es desconeix el destí dels expòsits aquests fossin acollits per la família de la dida. Altres indicis recollits en els informes interns de la CPMEB i en les comunicacions externes apunten a alguns casos aïllats d'expòsits escapats en arribar a l'adolescència.

La remuneració de les dides

Què representava en l'economia familiar de les cases acollidores els sous que rebien les dides, primer per l'alletament i després per la tutela sobre els expòsits?

Els sous pagats a les dides variaven segons l'edat de l'expòsit i la funció de les dides: en el període d'alletament era superior el primer any i disminuïa durant el segon any, mantenint-se després durant els següents tres anys d'acolliment fins a complir els cinc anys. Les quantitats van anar variant amb el temps. Per al primer any d'alletament els sous van augmentar des de 50 rals mensuals (12,5 ptes) en la dècada dels cinquanta fins unes 15 ptes a la dècada dels setanta i prop de 20 ptes a partir de finals dels anys vuitanta. Per als tres anys d'acolliment sembla que els sous es van mantenir estables en els 25 rals mensuals (6,25 ptes) des de la dècada dels cinquanta fins a finals dels anys vuitanta³¹. En els fulls de lactància dels primers anys del segle XX els sous indicats eren ja de 20 ptes/mes fins als dotze mesos, 15 ptes/mes fins als divuit mesos, 12,5 ptes/mes fins als dos anys i 6,25 ptes/mes fins als cinc anys³².

Per aproximar-nos a la influència que aquests sous tenien en l'economia pagesa podem utilitzar com a referència comparativa alguns valors coneguts de l'època. Per una part sabem que el sou mitjà satisfet en l'àmbit rural durant les darreres dècades del segle XIX es situava al voltant de les 2 ptes/dia. També coneixem els preus dels aliments bàsics de la dieta com el blat,

el vi i l'oli. El preu del blat oscil·lava entre 30 i 40 cèntims/kg igual que el kg de pa; el vi costava uns 40 cèntims/litre, i l'oli es pagava al voltant d'una pta per litre³³.

Amb aquests nivells de preus és raonable concloure que si bé els ingressos de les dides podien ser poc rellevants en els darrers anys de l'acolliment, el sou durant els dos primers anys podia representar un increment substancial en l'economia de la llar pagesa.

Per a intentar conèixer, encara que només de forma aproximada, el nivell econòmic de les llars acollidores s'ha fet una recerca en el poble de Gisclareny del nom de les masies que durant el període d'estudi van rebre un o més expòsits. A partir del nom de les dides i utilitzant diverses fonts parroquials i censals s'han identificat fins a 27 masies, aproximadament un 70% del total de masies acollidores, totes situades en la part meridional del municipi, ja que les situades a la vall del Bastareny només en un sol cas conegut van acollir expòsits. Com a font de dades econòmiques s'ha fet servir l'amillament de l'any 1863 que, en un municipi absolutament rural, determinava el valor total de les contribucions a satisfer per cada masia. Aquest amillament, si bé no representa una font absolutament precisa i fiable per les previsible ocultacions pròpies de les fonts fiscals, si que ens permet aproximar-nos als diferents nivells econòmics de les 84 masies existents.

Els resultats obtinguts s'ajusten a les previsions. Si per una part calia esperar un nivell econòmic baix de les masies acollido-

res, tampoc era previsible que les més miserables participessin ja que en les condicions imposades per la CPMEB pel lliurament d'expòsits es trobava la certificació de rector o alcalde de la disposició de mitjans de subsistència per poder tenir cura de l'infant. Efectivament de les 27 masies participants 22 pagaven una contribució situada per sota del valor mitjà de la contribució de les masies situades en el sector meridional del municipi, però només quatre pagaven un valor inferior al 30% d'aquesta contribució mitjana. Es tractava per tant generalment de famílies d'escàs nivell econòmic però no miserables. De les cinc masies que superaven la contribució mitjana les dues més importants estaven ocupades per masovers, per tant de recursos econòmics més reduïts.

Conclusions

Totes les dades recollides ens mostren que l'acolliment d'expòsits en aquests pobles de l'Alt Berguedà no va constituir un fet social irrellevant, sobretot en alguns dels pobles pròpiament muntanyencs i de base econòmica exclusivament agrària. L'alt nombre de famílies que van participar durant aquests anys en les tasques d'acolliment, la gran quantitat de comunicacions que es van generar entre aquests pobles i la CPMEB, i la nombrosa presència d'expòsits que durant bastants anys va superar el 5% de la població en alguns pobles³⁴, ens indiquen que la seva no era una presència oculta i marginal sinó que estava present en la vida quotidiana. Aquesta situació, si bé en declivi des de mitjans dels anys vuitanta, es va prolongar durant la dècada final del segle XIX i els inicis del segle XX amb un progressiu descens del nombre d'expòsits arribats. Així entre els anys 1890 i 1910 van ser Vallcebre i Gisclareny els màxims receptors, amb 30 i 25 infants respectivament, seguits de Saldes amb 10, i la resta de pobles amb quantitats inferiors. En aquest mateix període la davallada demogràfica continuà en alguns pobles, com Gisclareny, i s'estabilitzà en altres, com Saldes, Sant Julià de Cerdanyola i Bagà. Els canvis en la base econòmica incrementà la població d'alguns, com Vallcebre amb la mineria i La Pobla amb el tèxtil i la cimentera.

En conjunt la injecció econòmica que representava l'acolliment d'expòsits va anar perdent importància en el conjunt de l'economia d'aquests pobles alhora que el progrés social permetia reduir la necessitat d'aquest acolliment.

El 1853 es va publicar la Llei de Beneficència Pública i aleshores la Casa de la Caritat va passar a dependre de la Diputació de Barcelona. (AGDB)

Annex nº 1

Censos de població a la segona meitat del segle XIX					
ALT BERGUEDÀ	1857	1860	1877	1887	% disminució al llarg del període
Bagà	966	1051	923	793	17,9
Guardiola (Brocà + S. Julià de Cerdanyola)	1095	1098	796	666	39,1
Gisclareny	511	486	364	243	52,4
La Pobla de Lillet	2146	2315	1490	1206	45,8
Saldes	1247	1062	660	386	69
Vallcebre	974	1003	921	432	55,6
Totals	6939	7015	5154	3726	46,3

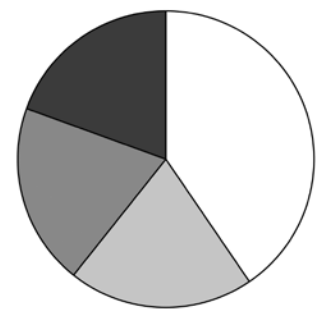
Annex nº 2

	Grups d'edat			
	<1 any	1 - 2 anys	2 - 5 anys	5 - 7 anys
1858 - 1860	5	2	3	8
1861 - 1865	8	9	8	11
1866 - 1870	29	12	11	9
1871 - 1875	13	6	5	3
1876 - 1880	17	10	8	7
1881 - 1885	21	6	11	9
1886 - 1890	11	7	5	3
Totals:	104	52	51	50

Annex nº3

Expòsits fins als 7 anys morts a cada poble									
Any	Bagà	Cerdanyola	Guardiola	Gisclareny	La Pobla	Saldes	Vallcebre	Retornats	Totals
1858	0	0	0	0	0	0	1	0	1
1859	0	0	0	0	0	0	2	0	2
1860	0	0	0	1	0	2	0	0	3
1861	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1862	0	0	0	1	0	0	4	0	5
1863	2	0	0	0	0	1	2	1	6
1864	2	0	0	0	0	0	0	4	6
1865	0	1	0	0	0	1	1	7	10
1866	1	1	0	0	0	2	1	1	6
1867	1	4	0	4	0	1	0	4	14
1868	1	5	1	1	0	8	2	3	21
1869	0	1	0	0	0	4	2	1	8
1870	0	0	0	2	1	5	3	3	14
1871	1	1	0	3	0	2	3	6	16
1872	0	0	0	1	0	2	0	1	4
1873	0	0	0	1	1	0	1	3	6
1874	0	0	0	0	0	2	0	4	6
1875	0	0	0	1	0	3	1	0	5
1876	0	0	0	0	0	2	1	2	5
1877	0	0	0	0	0	1	0	2	3
1878	1	0	1	2	0	2	1	2	9
1879	1	0	0	1	0	2	2	0	6
1880	0	0	0	1	0	2	6	1	10
1881	2	0	0	1	0	3	0	3	9
1882	1	0	1	1	0	3	1	2	9
1883	1	0	1	3	2	0	2	7	16
1884	2	0	1	1	1	1	2	1	9
1885	1	0	1	0	0	0	0	2	4
1886	1	0	0	0	0	1	2	0	4
1887	1	0	3	1	1	1	3	5	15
1888	0	0	3	2	0	1	1	1	8
1889	1	0	0	0	1	1	1	2	6
1890	1	0	0	0	0	1	1	6	9
Totals	21	13	12	28	7	54	46	74	255

Mortalitat per edat

- <1 any
- 1 - 2 anys
- 2 - 5 anys
- 5 - 7 anys

Annex nº 6

Nombre total de dides per pobles entre 1858 i 1890	
Bagà	47
Gisclareny	50
Cerdanyola	24
Guardiola	15
La Pobla	14
Saldes - L'Espà	137
Vallcebre	138

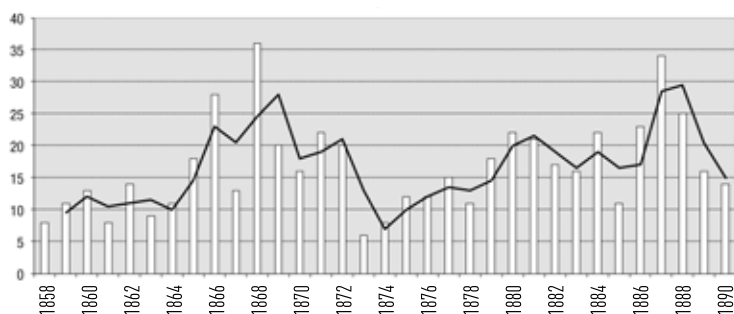
No inclou els expòsits morts arribats abans de 1858, ni els expòsits morts després de 1890 arribats en anys anteriors

Annex nº 4

Exposits arribats a cada poble per any d'arribada

Any	Bagà	Cerdanyola	Guardiola	Gisclareny	La Pobla	Saldes	Vallcebre	Totals
1858	0	0	0	1	0	0	7	8
1859	0	0	0	1	0	2	8	11
1860	0	0	0	1	0	3	9	13
1861	0	0	0	3	0	0	5	8
1862	2	4	0	0	0	2	6	14
1863	4	0	0	0	0	4	1	9
1864	0	1	1	0	0	5	4	11
1865	0	3	1	0	1	10	3	18
1866	3	8	1	2	0	12	2	28
1867	2	5	1	2	0	2	1	13
1868	2	1	0	10	0	16	7	36
1869	0	0	0	6	1	9	4	20
1870	0	2	1	2	1	4	6	16
1871	1	1	0	7	0	5	8	22
1872	1	0	1	7	1	7	3	20
1873	3	0	0	1	0	2	0	6
1874	0	0	0	1	0	4	3	8
1875	2	0	0	1	0	8	1	12
1876	1	0	0	5	0	2	4	12
1877	1	0	0	3	1	2	8	15
1878	0	0	2	5	0	3	1	11
1879	1	0	1	3	0	5	8	18
1880	2	0	0	3	0	11	6	22
1881	6	0	0	0	1	8	6	21
1882	1	0	2	3	0	3	8	17
1883	4	0	0	2	3	2	5	16
1884	3	0	1	4	2	1	11	22
1885	1	0	1	1	0	2	6	11
1886	3	0	0	2	1	11	6	23
1887	4	2	7	4	0	5	12	34
1888	1	1	1	1	2	8	11	25
1889	2	0	0	2	1	5	6	16
1890	3	1	0	0	1	3	6	14
Totals	53	29	21	83	16	166	182	550

Arribada anual d'exposits

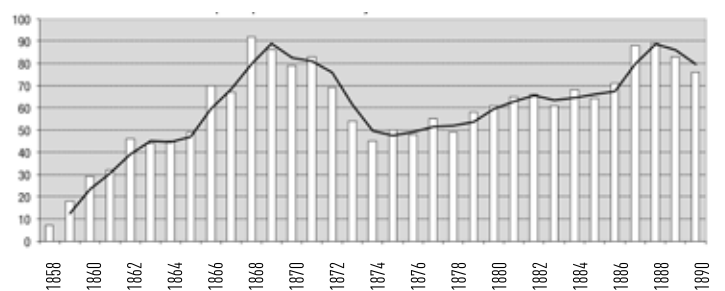

Annex nº 5

Exposits presents en cada poble al llarg de l'any

Any	Bagà	Cerdanyola	Guardiola	Gisclareny	La Pobla	Saldes	Vallcebre	Totals anuals
1858	0	0	0	1	0	0	6	7
1859	0	0	0	2	0	1	15	18
1860	0	0	0	3	0	4	22	29
1861	0	0	0	5	0	2	25	32
1862	2	4	0	5	0	4	31	46
1863	5	4	0	3	0	8	24	44
1864	2	6	1	3	0	11	22	45
1865	0	8	2	3	1	19	16	49
1866	3	15	2	4	0	34	12	70
1867	3	16	3	6	0	29	10	67
1868	5	8	4	12	0	46	17	92
1869	4	4	1	15	1	43	18	86
1870	4	5	2	12	2	35	19	79
1871	4	6	2	16	1	32	22	83
1872	3	3	2	17	2	26	16	69
1873	2	3	2	13	2	19	13	54
1874	0	2	2	10	1	18	12	45
1875	2	1	1	11	1	23	11	50
1876	3	1	1	15	1	17	10	48
1877	3	1	0	18	1	15	17	55
1878	3	1	2	18	0	11	14	49
1879	3	1	2	17	0	15	20	58
1880	3	0	2	15	0	19	22	61
1881	8	0	2	9	1	26	19	65
1882	7	0	4	6	2	18	29	66
1883	8	0	1	7	4	14	27	61
1884	9	0	1	7	4	14	33	68
1885	8	0	1	6	3	11	35	64
1886	10	0	0	7	4	19	31	71
1887	11	2	7	11	4	20	33	88
1888	11	3	4	9	5	27	30	89
1889	11	3	1	8	4	26	30	83
1890	9	4	1	6	4	21	31	76

Exposits presents durant l'any

Advertencias á las nodrizas ⁽³⁾

Durante el primer año la alimentación que debe darse á los niños es la lactancia natural.

Solamente después de haberles salido los *cuatro* primeros dientes, cumplidos los 8 ó 10 meses, se puede reforzar la lactancia natural con una ó dos sopas al día, si es necesario.

La alimentación prematura es la principal causa de mortalidad durante el primer año de la vida.

Los niños *no deben* beber vino.

Es una preocupación creer que las amas necesitan beber vino, pues más bien empeora que mejora las condiciones de la leche. El *abuso del vino* y el *uso de toda otra bebida alcohólica es fatal* para el niño y para la misma nodriza.

La limpieza de la piel y especialmente la de la cabeza (con agua jabonosa) y la de las aberturas naturales (con agua hervida) evita muchas enfermedades.

La habitación de los niños ha de estar templada y bien ventilada.

La vacunación de los niños es *necesaria y obligatoria*.

El escupir al suelo es causa de que se propaguen muchas enfermedades y especialmente la *tisis*.

La mayor parte de los remedios caseros son inútiles y con frecuencia perjudiciales.

En todo caso, cuando un niño enferma, se debe llamar inmediatamente al médico.

Modelo de hojas de lactancia

CASA PROVINCIAL FOLIO _____
MATERNIDAD Y EXPÓSITOS **HOJA DE LACTANCIA**
BARCELONA

Exposición de 1 _____ núm. _____

esposa de _____ vecinos
 de _____ toma á su cargo la lactancia de expósit _____

A razón de veinte pesetas mensuales hasta que éste cumpla un año; quince pesetas hasta los diez y ocho meses; desde esta edad á la de dos años, doce pesetas cincuenta céntimos; y de dos años á cinco, seis pesetas veinticinco céntimos.

Barcelona _____ de _____ de 1 _____

La expresada nodriza tiene recibidas las cantidades abajo anotadas correspondientes á los trimestres venidos en que se ha presentado al cobro de los mismos.

		PTAS.	Cts.			PTAS.	Cts.
Trimestre 1.º de 1	Id.			Trimestre 1.º de 1	Id.		
Id. 2.º de 1	Id.			Id. 2.º de 1	Id.		
Id. 3.º de 1	Id.			Id. 3.º de 1	Id.		
Id. 4.º de 1	Id.			Id. 4.º de 1	Id.		
Id. 1.º de 1	Id.			Id. 1.º de 1	Id.		
Id. 2.º de 1	Id.			Id. 2.º de 1	Id.		
Id. 3.º de 1	Id.			Id. 3.º de 1	Id.		
Id. 4.º de 1	Id.			Id. 4.º de 1	Id.		
Id. 1.º de 1	Id.			Id. 1.º de 1	Id.		
Id. 2.º de 1	Id.			Id. 2.º de 1	Id.		
Id. 3.º de 1	Id.			Id. 3.º de 1	Id.		
Id. 4.º de 1	Id.			Id. 4.º de 1	Id.		

Cumple 1 año el día _____ de _____ de 190 _____

Id. 15 meses el día _____ de _____ de 190 _____

Id. 2 años el día _____ de _____ de 190 _____

Id. 3 años el día _____ de _____ de 190 _____

Devuelto en _____ de _____ de 190 _____

Cuarto en _____ de _____ de 190 _____

Bibliografía

ALAY SUAREZ, Montserrat, L'atenció a la infància abandonada i a les dones desamparades a la Barcelona de mitjans segle XIX, *Quaderns d'Història*, nº 10, Barcelona 2004

BORRELL I SABATER, Miquel, El didatge hospitalari català en el segle XVIII, *Manuscrits nº 15*, any 1997, pags 323 a 340

FERRÉ SOSTRES, Julià, *Història de la Maternitat de les Corts de Barcelona*, Impremta de la Casa de Caritat, Barcelona, 1918

GARRABOU, Ramon, PUJOL, Josep i COLOMÉ, Josep, Salari, ús i explotació de la força de treball agrícola (Catalunya 1818-1936) *Recerques: història, economia, cultura*, nº 24, 1991 - <http://www.raco.cat/index.php/Recerques/article/viewFile/137681/241493>

MARTIN, Eduard, *Una mirada sobre la història de Gisclareny*, Gisclareny, 2005 - <http://www.gisclareny.cat/el-municipi/historia>

MONTIEL PASTOR, José, *Anar per tornar. La Casa Provincial de Maternitat i Expòsits de Barcelona com a centre d'una xarxa de redistribució de població infantil*, Comunicació presentada al XI Congrés d'Història de Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 2009

RODRIGUEZ MARTÍN, Anà Maria, Una estratègia de supervivència familiar en Barcelona, en la segona mitat del segle XIX, *Nuevo Mundo Mundos Nuevos, Coloquios*, 2008.

RODRIGUEZ MARTÍN, Anà Maria, *Las mujeres y la beneficencia en Barcelona en la segunda mitad del siglo XIX: La Casa Provincial de Maternitat i Expòsits de Barcelona, (1853-1903)*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Departament d'Història Contemporània, Barcelona, 2005 - TD 768

SIMPSON, James, *La crisi agrària de finals del siglo XIX: Una reconsideración*, <http://orff.uc3m.es/bitstream/10016/798/1/simpson-crisis-agraria-SXIX.pdf>

Fonts d'informació

Casa Provincial de Maternitat i Expòsits de Barcelona: Llibres de Matrícula d'Expòsits, anys 1858 a 1890. Llibres de Comptabilitat de Dides, anys 1873 a 1890. Llibres de Registre de Dides, anys 1858 a 1910: J-3231, J-3233 i J-3234

Llibre d'Afillaments anys 1853 en endavant: J-3227

Llibre d'actes 1853 - 1866

Lligalls J-3075, J-3084, J-3092, J-3020 sobre comunicacions de la CPMEB amb alcaldes i rectors.

Lligall J-3078 sobre conducció d'expòsits.

Registre civil de Matrimonis i Defuncions de Gisclareny, Brocà, Sant Julià de Cerdanyola i Vallcebre des de 1871 a 1920.

Arxius parroquials de Matrimonis i Defuncions de Bagà i Saldes - L'Espà des de 1854 a 2010.

Notes

1. Vestia: "camisa de hilo, delantal de algodón, medias encarnadas de tela, vestido de indiana, gorra de piqué com un lazo de cinta encarnada" i portava un paper que deia que estava batejat però sense indicar on.
2. Borrell i Sabaté, 1997
3. Annex nº 4.
4. Concretament Gisclareny, Saldes i Vallcebre. Annex nº 1
5. Un fill legítim, si era abandonat sense reconeixement dels pares, passava a ser considerat il·legítim, és a dir, de pares desconeguts.
6. La prostitució Barcelona era estimada en la dècada dels vuitanta en un 4% dels membres del sexe femení.

7. Rodríguez Martín, 2008
8. Sobretot cap al País Valencià i l'Aragó. Montiel, 2009
9. Durant la dècada dels seixanta Gòsol va rebre un bon nombre d'expòsits que després va decaure ràpidament. També foren importants receptors pobles com Josa, Valldarques o Montanissell a l'Alt Urgell, i La Nou a l'Alt Berguedà.
10. Montiel, 2009
11. Annex nº 6
12. Rodríguez Martín, 2008
13. Lligall J-3075
14. Com els casos d'una nena nascuda a Berga i traslladada a Saldes en 1868, una altra també nascuda a Berga i traslladada a Vallcebre en 1971, i un nen nascut a L'Espà que va a Vallcebre en 1972.
15. Camisa de hilo, pañal de algodón, mantilla de bomban, un saquito de id, ambas cosas con una marca encarnada, gorra de piqué con festón marcada con una B, apretador de hilo con puntilla, faja blanca y venda de hilo. Una medalla de la Sta. Virgen de Montserrat. (Infant deixat en 1867)
16. De vegades els pares feien recomanacions sobre el seu fill, com per exemple el nom que volien que li possessin a la CPMEB.
17. S'estimava que en 1880 un 5% de la població de Barcelona estava infectada de sífilis. Rodríguez Martín, 2008
18. Un dels infants que passà per més dides havia nascut al 1880, va ser traslladat a Gòsol i portat després a Saldes i l'Espà on passà per quatre dides diferents. Traslladat de nou a Barcelona amb una altra dida i va ser retornat a la CPMEB on morí de diftèria al 7anys. Però el més impactant és el cas d'un infant portat de Barcelona a Coll de Nargó, d'allà a Sant Feliu Saserra i després a Subirats. Als dos anys d'edat arribava a Vallcebre on després de passar per dues dides va ser retornat a la CPMEB.
19. Fins llavors s'havia intentat alletar els nadons amb altres llets, sobretot de vaca i de cabra, però també de burra. En tot cas la mort per infecció era gairebé segura.
20. Annex nº 3
21. Aquest càlcul inclou també els expòsits morts en aquest poble durant aquest període. Martín, 2005. Si el càlcul es fa només sobre els albatns no expòsits els índexs són del 28% i 27% respectivament
22. Annex nº 2.
23. Aquest lot constava de: "dos camisas, dos pañuelos para el cuello, dos pañales de tela, dos mantillas ligeras, dos fajas, dos apretadores i dos gorras". A l'hivern se li afegien: "un jubon, dos mantillas de bayeta i un pañuelo de abrigo". Calia disposar de quatre lots nets abans de cada viatge.
24. En 1865 el rector de Saldes denunciava el cas d'una dida embarassada que porta gairebé nou mesos en aquesta situació alletant l'infant amb el que qualifica de "mala leche". CPMEB respon urgint el canvi de dida o el retorn de l'expòsit.
25. En 1866 l'alcalde de Saldes comunicava a la CPMEB l'existència d'una expòsita destetada als 16 mesos (l'acordat són 24 mesos), i que es trobava bruta i mal cuidada. Deia que se n'havia fet càrrec i demanava acollir-la a casa seva. La CPMEB ho va acceptar.
26. En 1865 l'alcalde de Saldes comunicava un canvi de dida dins del mateix poble perquè la dida anterior tenia el marit a la presó i s'havia tornat boja i sense llet.
27. En 1875 la CPMEB ordenava a l'alcalde de Saldes de buscar una nova dida per dos infants de mig any i tres anys que creia que no estaven ben cuidats. L'alcalde va respondre que no trobava nova dida i que creia que els infants estaven ben tractats. Tots dos van seguir amb la dida i van retornar a la CPMEB al complir els cinc anys.
28. Entre els anys 1877 i 1878 un seguit de comunicats entre alcaldia de Vallcebre i CPMEB ens informa del cas de Concepció, de set anys. La família és denunciada per un inspector de la CPMEB per mals tractes. Se'ls ordenà de retornar la nena però la família no ho feu, i més tard va dir que s'havia escapat de casa. Al final la noia va ser trobada i retornada a Barcelona, mentre la família era imputada pel jutjat de Berga.
29. Hem detectat tres casos de retorn després de l'afillament, tots al poble de Vallcebre. En dos d'ells coneixem les edats d'afillament i de retorn: una noia nascuda en 1887 es afillada als nou anys i retornada als quinze; altra noia nascuda en 1880 és afillada als vuit anys i retornada als disset.
30. Hem trobat un únic cas d'afillament fet a Vallcebre en 1861 sobre un expòsit de l'any 1855.
31. A partir dels llibres de comptabilitat de dides s'han calculat els sous de dues dides, ambdues de Gisclareny. A l'any 1884 es van pagar una mitjana de 18,7 ptes/mes el primer any, 14 ptes/mes el segon any, i 6,5 ptes/mes durant els següents dos anys fins la mort de l'infant als quatre anys de diftèria. A l'any 1887 per un infant arribat amb tres mesos d'edat es va pagar el primer any una mitjana de 19,2 ptes/mes, 14,5 ptes/mes el segon any i 6,25 ptes/mes durant els restants tres anys. L'infant va romandre amb la dida fins als nou anys quan va ser retornat a la CPMEB i traslladat a la Casa de Caritat.
32. Annex nº 8
33. Gabarró, Pujol i Colomer
34. Annex nº 5. Les dades presentades en aquesta taula són bastant aproximades i mostren el nombre d'expòsits que al llarg de cada any feien estada al poble, la major part durant tot l'any, altres durant uns mesos entre trasllats, i altres fins morir en el transcurs de l'any.

Eduard Martín

REMSA

RICOH

Vols pagar menys per les teves impressions?

TRUCA'NS!

93 878 42 90

EQUIPS MULTIFUNCIONALS · IMPRESSORES · GESTIÓ DOCUMENTAL · SERVEI TÈCNIC

REMSA | C/Barcelona nº88 | 08242 Manresa
Tel: 93 878 42 90 | Fax: 93 878 42 92
comercial@remsa.com | www.remsa.com

Dones de Patum

Cèlia Bertran Rodríguez

TUTORA: MAGDA LAPUERTA REIG. CENTRE: Escola Xarxa Berga

Introducció

Sóc dona, sóc berguedana. Milers de vegades ens han preguntat què és allò que pot definir-nos com a poble, i la resposta sempre ha estat la mateixa: LA PATUM.

La Patum és el nostre signe d'identitat. Gràcies a la Patum, la gent ens situa en el mapa del món.

S'ha escrit molt sobre la nostra festa i per això tothom de ben segur pensa que ja està tot dit, tot estudiat però he detectat que hi ha un aspecte de la Patum que ha estat poc tractat: quin ha estat, és i serà el paper de la dona a la festa.

Un dia remenant blocs vaig descobrir un escrit que em va fer pensar: una dona, la Míriam, patumaire de cor, descrivia el moment del part, com si fos un salt de Patum. Em va semblar interessant la seva visió i vaig pensar, doncs, que hi ha sensacions de la Patum que només les podem explicar les dones.

Aquest treball m'ha permès investigar un lloc que conec, amb gent que he volgut conèixer i el que és més important, el vaig iniciar tenint una Patum per endavant. Això em va permetre viure-la amb uns altres ulls ja que volia, tal com una esponja, amarar-me de les sensacions que havien de formar part de les meves conclusions.

L'objectiu del meu treball, doncs, és ben senzill: conèixer i donar a conèixer dones de Patum, una petita part que sempre ha passat de puntetes.

Els mètodes han estat l'estudi d'allò que ja ha estat publicat, les entrevistes amb personatges rellevants i la recerca de material per veure l'evolució de la dona berguedana durant tot el segle XX a través de documentació privada i de l'Arxiu Comarcal.

Contingut

He projectat el meu estudi de l'evolució de la dona berguedana d'inicis del segle XX fins a l'actualitat a través de dos eixos: la vida quotidiana i la Patum. En una societat on abundaven les jerarquies i on curiosament la dona sempre estava per

Maria Perpinyà, fent un salt de plens el dijous de corpus de 1950, acompanyada del seu germà i un amic, podem veure que va vestida encara amb la jaqueta de cavallet, després d'haver-los saltat. Va ser de les primeres dones en tenir el títol de Patumaire.

sota de l'home i on la seva educació i el seu accés al món laboral era ple de condicions, que mai se'ls hagués exigit als homes, no és d'estranyar que en la nostra festa també fos molt difícil tenir-hi un accés. De fet, no consta el nom de cap dona en cap document oficial.

Durant la República i malgrat els avenços de la dona en el món de l'educació i del treball, que marquen aquesta nova etapa on es comença a projectar fora de l'àmbit de la llar, dins la festa berguedana no es veu reflectit aquest nou progrés. No tinc constància de cap dona fent Patum durant aquesta etapa. L'únic càrrec que podien continuar assolint era el d'Administradora de la Festa, i això sí, sense que el seu nom constés enlloc. Elles formaven part de les figures deco-

ratives de la festa i no podien assolir cap altre càrrec.

Serà curiosament durant l'**etapa fosca del franquisme**, quan el paper de la dona pateix els retrocessos més importants. Dins una societat empobrida per la guerra, els seus objectius eren ser bona esposa i mare, discreta i submissa però, en canvi, les dones berguedanes troben la forma i el moment de realitzar les seves il·lusions, encara que fos de forma clandestina amb la complicitat d'alguns homes patumaires. Si des del punt de vista actual, aquestes dones van fer història, pel fet de ser les primeres a fer Patum; per a elles només significava fer realitat una il·lusió.

És al 1947 quan una dona, la **Ramona Bruch**, fa el primer salt de plens. Dona revolucionària per la seva època en molts aspectes però encara avui en dia té pudor a recordar com va haver de passar més de sis hores vestida de ple amagada als baixos de l'Ajuntament. La Ramona diu que: "Ara les dones tenen llibertat per fer el que volen fer, però pel que fa a la Patum, crec que encara tenen la remola de pensar que és cosa d'homes".

Isabel Cardona, una de les dones participants al 1960 en el primer salt de maces de dones, afirma: "Jo no penso que hagi fet història... personalment no sóc una dona que m'agradi trencar estructures. Quan vaig acceptar fer el primer salt de maces només de dones, no pensava en el que allò comportaria. Tan sols ho vam fer per il·lusió".

La **Maria Perpinyà**, una de les primeres dones a fer de ple, tocar el tabal i fer un salt de turcs i cavallets al 1950, i que va rebre un dels primers títols de patumaire femenins, m'explicava que: "Ha costat molt que es parlés de les poques dones que havíem fet Patum abans de l'any 60, perquè érem casos individuals i perquè tot el que una dona podia fer sortint de la rutina per la qual estava destinada, era peccat. Per tant, tot havia de fer-se d'amagat. Però tots aquests obstacles eren superats per la il·lusió d'aconseguir fer realitat allò que senties i que t'agradava".

Durant la Transició. La dona es comença a introduir, encara que no de forma massiva dins la festa, i el fet de vestir pantalons en comptes de faldilles, ho va permetre. Es protagonitzà el primer salt de guites femení. Una de les seves protagonistes, **l'Agnès López**, recorda que "malgrat que només podíem portar la Guita Xica durant el passacarrers, des de la Plaça St. Joan a la Plaça Sant Pere, allò era fantàstic, això sí, comptàvem amb l'emprenyament d'alguns homes patumaires".

Amb el restabliment de la democràcia als Ajuntaments, la primera dona regidora al govern municipal, la **M. Dolors Santandreu**, és qui es fa càrrec de l'organització de la festa, però només de la part cultural, la resta de la responsabilitat, la compartia amb un altre regidor, en aquest cas, home. Des d'aleshores cap altra dona ha estat davant la regidoria de Patum.

També dones com la **Fina Canal**, al capdavant de la Patum de La Llar Sta. Maria de Queralt, van fer molta feina tant per la festa com per la societat d'aquell moment.

I així arribem a l'actualitat, on de mica en mica, la dona entra silenciosament dins la festa. Podem trobar dones que han fet de tabaler, la **Miriam Prat**, d'Àliga, la Susagna Barniol, la primera dona que va formar part de la plantilla de la guita xica, la **Laia Mas**, dones que salten guites, nans i plens, com la **Cristina Urrea**, l'**Anna Emilia Puig** o la **Sara Farràs** i la **Claudia Sabata**, per anomenar-ne unes quantes, o la **Queralt Cortina**, que ha estat la primera dona a formar part

L'Isabel Cardona i set dones més després del primer salt de maces completament femení el Corpus de 1960

del Patronat de la Patum en representació dels patumaires. També hem de pensar en la responsabilitat de la seguretat patumaire i berguedana que recau en una dona, la **Fina Vizuete** i la **Queralt Gonfaus** que no creu que el seu paper de dona de l'Alcalde sigui el "d'alcaldessa" i on dones com la **Miriam Tirado**, periodista i inspiradora del meu treball, donen a Berga i a la seva festa la dimensió que es mereix.

Conclusions

Amb aquest treball no he pretès mai crear cap tipus de polèmica sobre la cabuda

de les dones dins la festa. La meua recerca s'ha basat a informar-me i donar a conèixer com interaccionava abans i actualment la dona berguedana dins el seu poble i dins la seva festa.

Fent un repàs de tot el que he après durant aquesta recerca m'he adonat que el que mou muntanyes és la fe lligada amb la il·lusió. Les primeres que van saltar d'amagat, per a mi, són les més patumaires. No temien res ni a ningú. Les ganes de poder fer un salt a la plaça o simplement poder carregar alguna comparsa durant el passacarrers podia amb totes les represàlies de caire social, que hi poguessin haver posteriorment. Salta-ven amagades de la gent, soles...

Ara bé, les dones actuals ho han tingut més fàcil en alguns aspectes. La festa ha evolucionat i ara pràcticament totes les dones poden entrar dins la Patum. En moltes comparses, no formen part de la plantilla però a totes hi tenen cabuda. Però elles també parlen d'il·lusió, no de protagonisme.

En el transcurs d'aquest treball m'he trobat anècdotes, informacions i històries degradants per a la dona que no les he volgut treure a la llum perquè crec que entrar en una lluita no serviria de res. El que vull donar a conèixer és el que realment crec que serà beneficiós per a la dona i per a la Patum. Beneficiós serà que es conegui i es reconegui el treball constant de la dona dins de Berga i dins la Patum per tal d'aconseguir la paritat.

Cèlia Bertran Rodríguez
TUTORA: MAGDA LAPUERTA REIG.
CENTRE: Escola Xarxa Berga

Susagna Barniol al sortir de fer el ball de l'aliga el dijous de Corpus de 2012. Primera dona que ha ballat l'aliga.

(#núvolBerga)

Tempestes d'estiu al Berguedà

La forta tempesta del 9 de juny

El dimarts 9 de juny de 2015 va caure una tempesta excepcional a Berga que va deixar 108,5 mm, dels quals 106 mm es van recollir en només 3 hores a partir de migdia. Al llarg dels últims 60 anys, només 4 vegades s'havien superat els 100 mm en un sol dia a la ciutat:

153,9 mm el 07/11/1982, caiguts de manera continuada durant el dia. El Llobregat es va desbordar com a conseqüència dels més de 400 mm caiguts en 48 hores a la capçalera.

136,6 mm el 17/12/1997, també en forma de pluja continuada durant tota la jornada.

135,0 mm el 05/08/1958, probablement en forma de tempesta (o tempestes) d'estiu

103,7 mm el 21/08/1975, suposadament també amb tempesta

És conegut que el Berguedà és terra de tempestes, sobretot d'abril a setembre, però fins a quin punt? Més que les comarques veïnes? I com de fort plou quan cau una d'aquestes tempestes? Les dades de les estacions meteorològiques ens ajuden a respondre aquestes preguntes.

L'època de l'any més plujosa

De Berga en amunt, l'estiu és l'època més plujosa de l'any. O més ben dit, l'estació de l'any en què, de mitjana, cau més aigua. El matís no és sobrer, ja que intuïtivament semblaria que la pluja és més

abundant durant la primavera (març, abril i maig) que no pas a l'estiu. De fet, plou més sovint a la primavera, però la quantitat acumulada és major a l'estiu. Ara bé, la pluja d'estiu sol ser molt malcaiguda, amb pocs dies de pluja molt abundant (sovint acompanyada de tempesta i pedra) i setmanes sense cap tipus de precipitació. D'altra banda, la forta insolació i la temperatura elevada de l'estiu fan que l'evapotranspiració (suma de l'evaporació i la transpiració vegetal des del sòl cap a l'atmosfera) sigui molt elevada, de manera que la canícula pot ser d'una marcada aridesa, sobretot al Baix Berguedà. Per acabar-ho d'arreglar, la precipitació estival varia dràsticament d'un any a l'altre, de manera que els valors mitjans resulten poc més que un paràmetre estadístic. En qualsevol cas, les dades pluviomètriques de Berga dels últims 60 anys (1955-2014) ens diuen que durant l'estiu climàtic (juny, juliol i agost) cauen de mitjana 258 mm, que signifiquen un 31% del total anual de 840 mm (90 mm al juny, 66 mm al juliol i 102 mm a l'agost).

Bona part de la pluja estiuenca cau en forma de tempestes de tarda, que normalment queden circumscrites a les comarques del Pirineu i sobretot del Prepirineu i, en canvi, resulten escasses a la depressió Central i sobretot prop del litoral. La convecció, o ascens de l'aire que permet la formació de les nuvolades que acaben en tempesta, es veu afavorida quan hi ha un contrast important entre la temperatura en superfície (escalfada per la radiació solar) i els nivells mitjans i alts. D'altra banda, el relleu hi juga un factor primordial, ja que sense el Prepirineu les tempestes de tarda serien un fenomen molt menys freqüent. L'aire calent dels vessants assolats ascendeix, donant lloc a circulacions que tendeixen

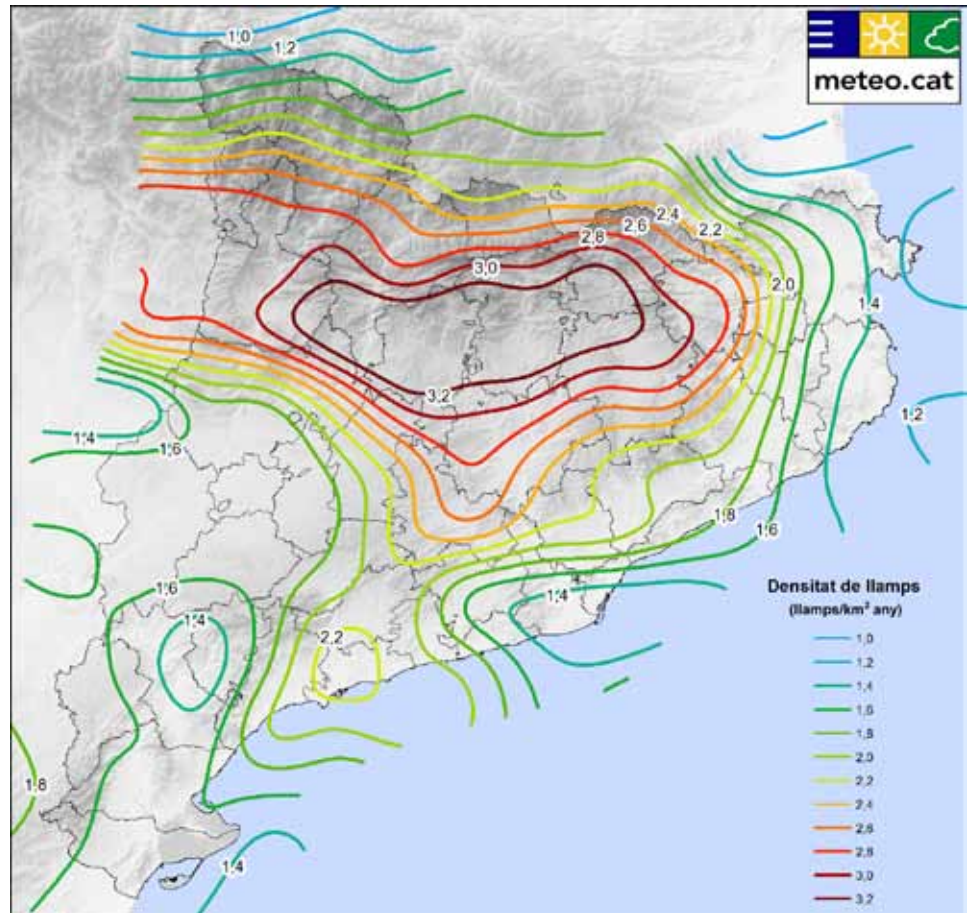
a bufar cap a les capçaleres de les valls durant el dia. A major escala, la vall del Llobregat canalitza l'aire procedent de Catalunya Central i fins i tot la marineda que ve del litoral. En aquest esquema, les muntanyes són obstacles que provoquen l'ascens d'aire, facilitant la formació de petites nuvolades o de grans núvols de tempesta, quan hi ha inestabilitat atmosfèrica.

Les dades de llamps obtingudes per la Xarxa de Detecció de Descàrregues Elèctriques gestionada pel Servei Meteorològic de Catalunya mostren clarament com l'àrea del Prepirineu, amb el Berguedà just al mig, és la zona més tempestuosa del Principat:

Les típiques tempestes de tarda poden descarregar durant pocs minuts o fins a poques hores, acumulant des de quatre gotes fins a diverses desenes o un centenar de litres per metre quadrat, sempre amb una gran irregularitat. Normalment, després d'una tarda de tempestes podem trobar indrets on ha plogut molt intensament i, en canvi, a pocs centenars de metres ha plogut poc o gens. Això és així perquè el tipus de núvols responsables d'aquestes tempestes, els cumulonimbus, tenen un abast horitzontal de pocs quilòmetres, sovint inferior a la seva altura (de fins a més de 10 km). Per tant, no és d'estranyar que afectin zones tan concretes, sobretot quan fa poc vent en alçada i el seu desplaçament és escàs. De fet, no és estrany veure com aquesta mena de núvols es formen, descarreguen i es dissipen sense gairebé desplaçar-se.

Pràcticament cada estiu es deuen produir tempestes que aboquen de l'ordre de 100 litres per metre quadrat en poques hores en algun sector del Berguedà, però molt sovint no són precipitacions registrades per cap pluviòmetre, si més no oficial, de manera que no en queda

Densitat de llamps a Catalunya (llamps per cada km² i any) a partir de les dades de la Xarxa de Detecció de Descàrregues Elèctriques del Servei Meteorològic durant el període 2004-2013

constància. En aquest sentit, cal destacar molt especialment els 173,6 mm de pluja que va mesurar l'estació automàtica de Gisclareny ara fa 13 anys, el 30 de juliol de 2002. Després d'un matí assolellat i amb una temperatura màxima de 24,3°C, aquesta estació situada prop del coll de la Bena (a 1.386 m d'altitud) va mesurar una temperatura mínima de 4,9°C poc després de les 5 de la tarda. A ple estiu! La inusual intensitat de la tempesta, que va deixar prop de 60 mm en mitja hora i probablement va anar acompanyada de pedra, va provocar un descens extraordinari de la temperatura.

Quanta aigua pot caure en 1 minut?

Des de fa més de 6 anys, els pluviòmetres automàtics del Servei Meteorològic de Catalunya mesuren la precipitació minut a minut de manera fiable i, de

tant en tant, registren precipitacions d'1 o 2 mm cada minut. És a dir, allò que en dies d'hivern, amb pluja dèbil, tarda hores a recollir-se, cau en només 1 minut quan plou fort a l'estiu. I no només això, sinó que a la comarca ja s'han observat valors de precipitació en 1 minut de fins a 5,0 mm, com ara el 28 de juliol de 2014 a Sant Maurici de la Quar, amb una tempesta que va deixar 30,6 mm en 15 minuts. Evidentment, quan plou d'una manera tan torrencial sol fer-ho durant molt pocs minuts, ja que si no fos així, les conseqüències podrien ser catastròfiques.

Al Principat s'han arribat a mesurar fins a més de 7 mm en 1 minut, com és el cas de l'estació de Montserrat – Sant Dimes, que el 4 de setembre de 2014 va recollir 7,6 mm en 1 minut i un total de 29,1 mm en 15 minuts. Es tracta d'un valor molt pròxim al màxim de 8 mm en 1 minut que va registrar el pluviògraf Jardí, instrument projectat pel doctor Ramon Jardí i que va estar en funcionament a l'Observatori Fabra de Barcelona des del 1927 i durant més de 50 anys.

Aleix Serra i Uró

www.fotoluigi.cat

luigi disseny i fotografia d'alta qualitat
 impressió de tot tipus de documents en grans i petits formats
 FOTO foto-llibres venda de càmeres i accessoris multimèdia
 foto-decoració video o cinema a DVD producció audio-visual
 arxiu d'imatges objectes amb foto (àmplia gamma)

fotografia comercial, estands, exposicions...
 estudi, reportatge, documental i més... visita la nostra web

EL POETA AMAZIC

23 d'abril. Sant Jordi. L'Abdeslam Zakriti, de 42 anys, va néixer al Rif, al Nord d'Àfrica. El seu avi va ser una de les moltes víctimes del gas mostassa de l'exèrcit espanyol. Té l'amazic per llengua materna; una llengua, diu, que comparteix amb el català el fet de ser oprimida, en el seu cas per l'àrab i el francès. Zakriti va estudiar Història i Geografia a la Universitat Mohamed I d'Oujda. El 2007 va venir a Berga buscant unes millors condicions de vida i seguretat de futur. Va treballar a la construcció a Barcelona, Sant Cugat, Manresa, Puig-reig... també a Berga. Des del 2009 està a l'atur. Un any abans va començar a assistir a les classes de català del Centre de Formació de Persones Adultes Berguedà. Les persones que el coneixem podem deixar constància del seu interès i esforç per integrar-se: parla i llegeix el català i segueix l'actualitat a través de diversos mitjans, entre ells TV3. Està al cas d'allò que passa al món i té un criteri propi i raonat sobre les coses.

L'Abdeslam escriu poesies i articles amazic i àrab. Els temes que tracta són variats: la llengua amaziga; la història, la civilització, el poble i l'home amazics; la terra, la dona, els drets humans, les circumstàncies de la societat, sobretot econòmiques i socials, la religió... Avui ens ha llegit un dels seus poemes, traduït al català, a la plaça de Sant Joan. Es titula *Flors*. I acaba així: «*El nostre sol ha sortit però vaga com un errant pels núvols / mai no callarem els nostres drets. / T'ha dit que callis i que et moris per poder viure en pau / no juguis amb foc i no juguis sobre les cordes / consola els pobres amb cançons gastades i diaris marcits / si no trobem diner és que això depèn de la gent, no de Déu / si volem treballar navegarem en una llanxa o una zodiac cap a Espanya / deixa't de jocs, mateu-nos / emigrar no és una solució i marxar tampoc no ho és / endavant contra tots els obstacles com el teu avi: /*

Els poetes Abdeslam Zakriti i Toni Gol la diada de Sant Jordi. FOTO BNG.

valentia, carisma i heroisme. / El nostre sol ha sortit però no el volem veure. / El futur és de flors, d'arcs iris i meteors.»

Davant de la porta de Cal Negre, el Jordi Cussà ha dedicat un llibre a l'Abdeslam. Al cap de poc, l'immigrant, que espera trobar feina i obtenir la nacionalitat, s'ha oblidat del pessimisme i parlava de llengua i poesia amb el Toni Gol. Es trobava com el peix a l'agua. Llavors ha pujat el Cussà a l'estrada i ens ha regalat el fragment més famós de l'*Hamlet* de Shakespear en anglès.

L'HOME I EL PAISATGE

3 de maig. Caminada Popular d'Avià. Sigui perquè m'he equivocat agafant la ruta llarga o perquè això és cosa de jovent i un ja té els seus anys, em pensava que no arribaria –viu. Després algú ha explicat que era una caminada força dura, amb un considerable desnivell.

Tret d'això, que al cap de tres dies ja s'ha oblidat, ha estat fantàstica. La pujada al Grau per les Boixes, tan a prop de casa que la tinc i tants anys que fa que no hi havia estat, m'ha resultat desconeguda. El caminet ha estat eixamplat en molts trams per treure fusta del bosc i ja no és ben bé com era (o jo el recordava). Ja a dalt, hem esmorzat travessant després el pla pel caminet de la carena –no hi havia passat mai–, amb la panoràmica impressionant que es perd en la llunyania. Hem passat pel Molinot i Torneula i prop de la Bòfia hem agafat un camí descendent de mai no acabar cap a sobre el Verdaguer, els Arbres Blancs i el poble.

La conclusió és que la Natura ens ha obsequiat amb un paisatge d'excepció. Ara, quan un arriba a la civilització i veu l'obra dels homes, sobretot aquests últims anys d'urbanisme de brida desbocada... enyora el poblet bellament arrecherat a l'ombra del Tossal que va descriure un excursionista de començament del segle passat.

Les trinxeres de la serra de Noet

10 de maig. Dins dels actes del III Simposi sobre el Carlisme, aquest matí hem pujat a la Serra de Noet on el Toni Gol i el Xaver Campillo ens han explicat sobre els terrenys la ubicació de les fortificacions de l'època de les carlinades i les trinxeres de la guerra civil, que en part les van aprofitar. Els bascos i altres especialistes hi deien la seva. Escoltar gent entesa en un tema sempre és interessant.

Ahir, dia del congrés, van posar a la venda el llibre de les ponències, *Propaganda carlista, religió literatura i operacions militars* (Centre d'Estudis d'Avià, 2015). Una d'elles és de l'historiador Josep Noguera Canal "Comellas i Pla, dos eclesiàstics carlins, tributaris de Sardà i Salvany, amb influència de llarga durada".

Quan baixàvem de la serra, davant de l'antic hostal de Sant Bartomeu hem trobat una parada electoral del grup municipal de Convergència. El candidat, Antoni Biarnés, ens ha dedicat el llibre *Berga, mirant cap endavant*, que recull escrits seus sobre la ciutat i la comarca.

Roger Mas al Konvent

23 de maig. Hem anat amb la Joana a escoltar poesia i el Roger Mas a cal Rosal, al "Konvent paraula. Jorn de re-Flexió poètica", segons els organitzadors "aproximació a l'eclèctica creació poètica contemporània del nostre país".

Una noia d'estètica Punk ha recitat de meravella, teatralitzant una mica. Davant l'atenció amb que les persones que seien en aquelles cadires seguien els rapsodes ningú seria capaç d'afirmar que la poesia és una carrincloneria passada de moda.

Després hem entrat a dins, on actuava el Roger Mas, amb el Xavier Guitó als teclats. Al final hi ha hagut una sorpresa: "El vals de la Ginesta" acompanyat amb trompetes i trombó de la Cobla Berga Jove. Aquesta formació ha acompanyat "L'Oda a Francesc Pujols" i "El dolor de la bellesa".

Passar per la vora d'aquelles parets em recorda el so de la sirena, els autocars, el formigueig humà dels canvis de torn. Ara, l'embalum de locals de la fàbrica de Riu o Cal Rosal, que van albergar tanta vida, ara reposen decrepits vora el riu. Els pisos del carrer de la Muntanya han estat restaurats, però el conjunt d'allò que va ser una fàbrica tèxtil és decadent. A l'antic convent de monges, un grup d'*ocupes* il·lustrats hi fan activitats culturals del més gran interès, cosa inoïda a la comarca. També porten, amb molta eficiència i qualitat, un restaurant.

Dinar de corpus

7 de juny. Diumenge de Corpus. Als Roures d'Espinalbet, sota la mirada del Ton de les Prèdiques pintat a l'oli, hem celebrat la festa amb un bon dinar on no hi podia faltar el «plat del dimoni»: patates emmascarades, col confitada, arengada salada... i el dimoni amb força retallat.

Una mica més avall hi havia un grup nombrós, amb el Jordi Royo, nen i senyora, contents tots perquè a ella, tot i ser

El Plat del dimoni dels Roures. FOTO BNG.

«de fora», li havien donat el títol de patumaire. He vist que el Carles Cortina repartia alguns exemplars del seu llibre. Me'l va regalar –amb una deliciosa (text i cal·ligrafia) dedicatòria manuscrita– ja fa uns dies. El Carles és especialista en protocol i estudia la Patum des d'aquesta vessant. Em va agradar molt el pròleg del Jordi Royo, que amb l'autor, de petits, havien fet d'àngels a les maces de la Patum: parla de l'àngel bo –Cortina– i l'àngel dolent –ell–. El llibre és en castellà i hi ha un detall que no crec que se li hagués ocorregut abans a ningú: inclou la partitura del so del tabal.

El bisbe a Santa Maria d'Avià

12 de juliol. Festes del Segar i el Batre. El bisbe de Solsona, amb bàcul i mitra, ha presidit la missa dels segadors a les 8 del matí. Després del Concili es va generalitzar que els eclesiàstics es desprenguessin dels hàbits i vestissin de seglars. Ara les noves generacions, sigui la monja Forcades, sigui el bisbe Novell, se'ls tornen a posar potser perquè entenen que no han d'amagar públicament la seva condició enmig d'una societat altament secularitzada.

El senyor bisbe ha acabat amb aquesta missa la visita pastoral a Avià i a l'homilia, amb bàcul i mitra ha encoratjat els feligresos a ser testimonis i evangelitzadors. Acabada la cerimònia, rere l'altar amb la reproducció del famós frontal romànic, han plegat, ell i mossèn Viladés, els hàbits. El bisbe, a més, el bàcul, que és desplegable i es guarda en una maleta adient.

M'ha agradat veure un bisbe de debò davant de l'església de Santa Maria d'Avià. Sembla que no pugui ser: aquesta imatge, actualment, estem acostumats a veure només a les recreacions teatralitzades i tampoc no és això.

El bisbe Novell a Santa Maria d'Avià. FOTO BNG.

EL PI DE LES TRES BRANQUES ABANS DEL 1714

19 de juliol. Aplec del Pi de les Tres Branques. Fa uns dies les germanes Tubau em van fer arribar el text d'un document que va cridar l'atenció de la historiadora Eva Serra; és anterior a 1714 i esmenta «el árbol de la trinidad». Forma part d'un informe militar de finals del segle XVII sobre la zona del Berguedà i el Solsonès redactat per un geògraf militar. L'Eva el va localitzar al llibre *Catalunya abans de la guerra de successió*, de Maria Antònia Martí Escayol i Antoni Espino López (Editorial Afers; Catarroja-Barcelona, 2013), que ressenyava. Tant l'Eva com la seva germana, Blanca, van arribar a la conclusió que el pi esmentat és el Pi de les Tres Branques i el van enviar a les seves amigues berguedanes. Transcripció del document:

«En todo el sobredicho camino no hay para poder hazer alto ningún ejército. Continuando el camino sobredicho a tres quartos de legua del lugar sobredicho állase un lugar que se dice San Llorens de Monills que no es de los malos lugares de Cataluña aunque sea metido entre tantas malas montañas y es muy poblado y lugar de mucho negocio de lana siendo muy rico de ganado.

»En saliendo de dicho lugar se dividen los caminos de Cardona y de Berga, el de Cardona va hacia mediodía y el de Berga

asia levante el rio de Cardoné que nase asia la Coma y va a Cardona que es asia mediodia y dista de dicho lugar de San Llorens unas quatro leguas de camino muy malo.

»El camino de Berga va asia levante que tambien es muy mal camino que no hay donde poder parar sino a casi legua y media de dicho lugar a unas casas que se dice Abadía de Avalls que están a la metá del camino que hay del sobredicho San Llorens a Berga y dicho camino es tan malo que no se puede significar su aspreza oues es todo entre unas malas montañasde rocas que se están cayendo y son abundante de hierbas y de leñas.

»Ensiguiendo de dicho camino se continua casi otra legua toda de montañas, de bosqus de pins y se halla un lugar que se dice Castella que en el terreno alto de dicho lugar hay un plano que se dice Campllong donde casi al medio hay un árbol por su igualdad que tiene de su naturaleza tres ramos y le dicen el árbol de la trinidad.

»El sobredicho Campllong tiene un quarto de legua de largo y casi lo mismo tiene de ancho donde puede campear un ejército pero no hay agua a los costados estan una sierras muy altas y ásperas.»

Recordo les germanes Eva i Blanca Serra en un bosquet de sota el Pedraforca un dia ja llunyà que vam collir uns fredolics. Volien visitar la capella circular que hi ha al costat del monestir de la Pobla de Lillet. El seu pare, Josep de Callassanç, arqueòleg, hi havia estat per fer-hi algun treball. De fredolics només en vam collir quatre o cinc, però les germanes, molt urbanites i rates de biblioteca, crec recordar que en van estar molt contentes. La seva imatge enmig dels pins em ve a la memòria quan llegeixo alguna cosa d'elles. Les dues tenen un currículum de militància històrica de pedra picada: de sempre han estat compromeses amb el catalanisme més radical. També ho va estar el seu germà, el *Cala*, fundador de Terra Lliure, que va morir exiliat a la Catalunya Nord.

Sobre el Pi de les tres Branques vaig trobar l'altre dia una poesia del mestre i periodista Manel Marinell-lo, cofundador de *La Campana de Gràcia* i *El Día Gráfico*, que va contribuir, aquest últim, a fundar. El llibre, *Prosa i Vers. Lectures morals i cíviques per a nois i noies*, és una delícia, de ben segur un dels més interessants llibres de lectura infantils de principis del segle passat. En conec dues edicions, de 1917 i 1932, de la Impremta Elzeviriana i Llibreria Camí de Barcelona. Les il·lustracions, delicioses, són de S. Llobet. Dividit en dues parts, conté, a la primera, 38 prosas, i a la segona, 35 poesies.

Les prosas són historietes que fan honor al subtítol: morals i cíviques. Cada narració s'acaba amb una dita o màxima escrita en cursiva. Els títols de les historietes ja ho diuen tot: estimar els pares, avis, germans, majors, iguals, inferiors, animals, la natura; la supèrbia, l'avarícia, la luxúria...; donar menjar a qui té fam, vestir els despullats, visitar els presoners, etc. Les poesies tracten temes de la mateixa categoria i altres com la natura i patriòtics.

La poesia del Pi de les Tres Branques té tres parts. La primera el presenta i descriu: «Hi ha un arbre, en nostra terra assolellada, / que mereix ser sagrat; / un arbre que és la imatge benaurada / del nostre bell passat. // El Pi de les tres branques s'anomena / i s'alça prepotent / al mig d'una planura que llumena / frisós el sol ixent. // Arrenquen de sa vella i ferma soca / tres branques colossals: / tres pins gemats que el llamp tot sovint toca / i besen els mestrals; // tres pins que passar mirren les centúries / com els jorns més florits, / mentre que els seus germans de les boscúries / van caient defallits.»

La segona es refereix al seu simbolisme: «O el Pi de les tres branques! Els poetes / bé prou que l'han cantat! / és l'arbre a qui primer les orenetes / donen llur comiat // quan fugen de la terra catalana, / en venir la tardor, / per a cercâ a la costa maometana / el niu de llur amor. // és l'arbre que els reialmes simbolitza / del nostre bell parlar; / la fita que les glòries eternitza / del geni català. // És l'emblema vivent del nostre poble, / que té tres grans virtuts: / les d'esser brau, trevallador (sic) i noble / com pocs n'hi ha haguts.»

La tercera part tracta de la vellesa del Pi i l'orfenesa de símbol que es produirà amb la seva desaparició: «Mes... ai! Que acota el vent la testa altiva / d'aquell arbre gegant! / que sa vellesa de nodrir-se el priva; / que el llamp el va cremant! / que els corcs roseguen sa feixuga soca! / que es musteix lentamente! / que ja la mort al mig del cor el toca / i sa fi és imminent! // Al Pi gegant la dura mort s'aferra! / Quan caigui corsecat, / çon el símbol cercar d'aquesta terra / poblada de lleialtat!»

Sota d'aquests versos hi ha la soca del Pi voltada de flors i davant seu, a terra, una destrat oscada amb el mànec trencat. O sigui que el poeta va ser profeta.

Benigne Rafart

Trens, Kap, Patum i Carlins

Ramon Felipó

El Llarg Procés, cultura i política a la Catalunya Contemporània (1937 -2014)

Jordi Amat, Tusquets, Barcelona, 2015.

A la pàgina 220, quan explica que un militant del PSUC, Ramon Gabarrou, va ser portat per Casanovas a amagar-se al santuari de Queralt, el capellà custodi era Mn. Ballarín. Remarca que també hi era amagat, Raimon Galí. No hi ha cap referència de Mn. Armengou, n'estic més que segur que és per la maca de promoció d'aquest important personatge per part de qui se suposa que ho hauria d'haver fet.

Arpòliques

Francesc Pujols, edició a cura de Jaume Capdevila Kap, Llibres de l'Índex, Barcelona, 2015.

L'infatigable treballador i il·lustrador berguedà, va descobrir aquesta obra de Francesc Pujols. Només havia estat publicada en articles a la premsa de l'època, ara Kap l'ha fet pública amb un gran ressò mediàtic a Barcelona.

15 anys de Gegants

Jaume Capdevila Kap, Barcelona 2015.

Fa molts anys que Kap-devila dibuixa a la revista Gegants hi surten gegants i moltes més coses com l'Àliga de la Patum... , eina bàsica pels amants de la cultura popular i tradicional.

El bien i el mal, en la tradició festiva espanyola

Maria Ángeles Sánchez, Salamanca, 1995.

Gràcies al bon amic Jordi Bertran que m'ha facilitat aquest llibre on la Patum té unes pàgines amb unes fotos molt acurades.

El marques de Cerralbo, Una vida entre el carlisme y la arqueologia

Agustin Fernández Escudero, Ergastula, Madrid, 2015.

Parla del carlisme del tombant dl segle XIX a XX, és un carlisme "pacífic" per dir-ho d'alguna manera. Explica l'aixecament militar carlí del Nai de Vallcebre.

El Ferrocarril a Catalunya, del carril de Mataró a l'alta velocitat

Jaume Gras, El Mirador, Molins de Rei, 2011.

Com sempre que fan la història dels trens catalans surt el vell carrilet que arribava a Berga i seguia amunt, malauradament per una irresponsabilitat política la dictadura franquista el va tallar a Sallent.

Els Catalans, Manresa, Olvan, Guardiola de Berguedà,

Gerard Roger, El Mirador, Molins de Rei, 2008.

Una altre "història" del vell carrilet.

Memòries d'un rebel, records d'un exmilitant de Terra Lliure

Frederic Bentanachs, Llibres de l'Índex, Barcelona, 2012, segona edició.

En "Fredí" narra com va anar aquell desgraciat aplec del Pi de les Tres Branques, en que van anar-hi amb tota mena d'estris per fer mal uns als altres.

La Mula Guita o Mulassa: cap a un esquema general

Jordi Bertran, Quaderens de Festa Major, Tarragona, 1988.

Una important aportació que ha fet aquest estudiós de la festa tradicional i popular catalana. Dóna un tractament unitari al estudi de les mulasses com la Guita de Berga o la de Solsona, que són de les més antigues de Catalunya.

XII Diada de Verdaguer Excursionista

Carme Barceló et altrii, Vallvidrera, 2015.

Verdaguer amant de la natura, i molt especialment de la flora, els seus "seguidors" fan periòdicament estudis de la seva obra.

Imatges de la Patum Infantil

Josep M. Isach, Edicions la Patumaire, Berga, 2015.

Llibre de fotos amb textos en català i anglès sobre la Patum infantil.

Navès durant la Gerra de successió 1711 - 1714

Ramon Clotet, Solsona, 2014.

El qui fou el batlle de la democràcia a Navès, reformador del

seu municipi, va fer construir, per exemple l'edifici de l'ajuntament, ja que no n'hi havia; és un gran lletraferit i expert en la història del seu municipi. Aquest treball n'és un exemple.

La Gran Vergonya, Ascens i caiguda del mite Jordi Pujol

Lluís Bassets, Columna, Barcelona, 2014.

Tampoc sé qui llegirà aquest llibre, jo ho he fet, pot servir per saber coses, però un que té certa edat... hi surt, no renego del passat com fan molts d'altres....

El Desbarajuste

Ferran Planes, Libros del Asteroide, Barcelona, 2013.

Traducció a l'espanyol d'aquesta obra d'un baganés.

Guia Fantàstica de Catalunya, llegendes, enigmes i misteris no resolts

Josep Guíjarro, Angle Editorial, Barcelona 2013

Hi ha referències comarcals i de localitats veïnes com: Cardona, el Comte Arnau, o els Càtars.

Ramon Felipó i Oriol

GUITART GUIXER
ECONOMISTES ASSOCIATS, S.L.

JOSEP GUITART GUIXER

Camí de Pedret, 1 baixos
08600 Berga (Barcelona)
Tel. i fax 93 822 25 40
josepguitart@yahoo.es

FERRETERIA SISTACH

Av. Canal Industrial, s/n
ÀREA COMERCIAL EL CANAL
Tel. 93 821 31 11
Fax 93 822 02 65
08600 BERGA - (Barcelona)

EVOLUCIÓ COMERCIAL
AL SEU SERVEI

DOMÈSTICA
INDUSTRIAL
BRICOLATGE
CAMP I JARDÍ
MENATGE
FUSTES

Snacks

Grupo
LiVen
Group

LIVEN, S.A.

Polígon Industrial la Vall dan

C/Germans Farguell P-117

Tlf: 93 822 16 20 Fax: 93 821 15 21

liven@liven.es www.liven.es

MUSEU DE LES MINES DE CERCS

Horari Museu Mines de Cercs

Feiners: 10h a 14h

Festius i caps de setmana: 10h a 15h

El Museu és adaptat en 4 idiomes

El nou espai museogràfic "L'espectacle de la mina" és accessible per a persones amb dificultats visuals i sonores

Plaça Sant Romà
Colònia Sant Corneli-Cercs
42°11'0156"N
1°51'1030"E

www.mmcercs.cat

PETJADES DE DINOSAURE

visita al patrimoni paleontològic de Fumanya

Us proposem una visita guiada al jaciment paleontològic de Fumanya, a més de 1.400 m. d'altitud i a set quilòmetres del Museu de les Mines de Cercs. Fumanya és una antiga explotació de carbó a cel obert on s'ha descobert un impressionant jaciment amb milers de petjades, ossos i ous de dinosaure.

Acompanyats d'un monitor us aproximarem al Patrimoni paleontològic de Fumanya a partir de rèpliques i fòssils originals en l'arxiu paleontològic del Museu. Seguidament sortireu, cadascú amb el seu vehicle, direcció l'explotació de carbó a cel obert de Fumanya sud. El jaciment destaca especialment per la seva extensió i la gran quanti-

tat de petjades de dinosaure que conserva, més de 3.000, que corresponen, en un percentatge molt alt, a titanosaures, els últims grans herbívors del Cretaci superior.

Durant la visita, i amb l'ajuda de material didàctic, ens aproximarem al món fascinant d'aquests animals que van poblar aquesta zona fa seixanta-cinc milions d'anys.

Diumenge a les 12h

Durada: 1h

Punt de trobada: Recepció del Museu de les Mines de Cercs

Preu: Adults: 4,10€ Infants: 2,10€

Possibilitat de fer la visita fora d'aquestes dates amb reserva prèvia per a grups

Places limitades. Cal reservar trucant al 938240336

